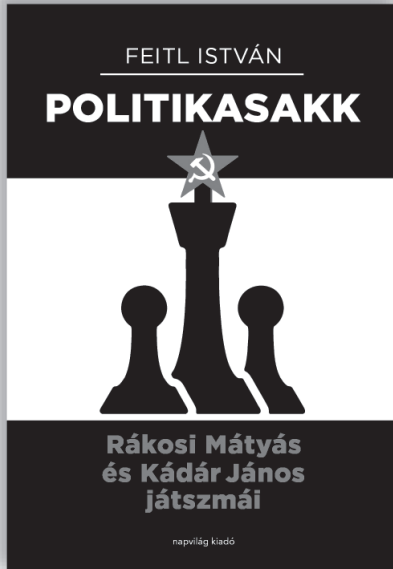

Ára: 1150 Ft

Feitl István: POLITIKASAKK
Rákosi Mátyás és Kádár János játszmái

Az 1945 utáni magyar történelemmel foglalkozó tanulmányok új szempontokkal és érvekkel mutatják be a különbséget az 1944–1949 közötti többpárti parlamentarizmus és az ötvenes évek eleji proletárdiktatúra között, a Rákosi és a Nagy Imre-kormány időszaka között, valamint a rákosista évek és a kádárizmus között. A szövegek részben a tucatszám sokasodó mainstream történetírással vitatkozó írások.

WWW.NAPVILAGKIADO.EU >>> RENDELJE MEG KEDVEZMÉNNYEL!

Böcskei Balázs, Németh Szilvi:
TOXIKUS TECHNOKULTÚRÁK ÉS DIGITÁLIS POLITIKA. Érzelmek, mémek, adatpolitika és figyelem az interneten

Magyarországon ilyen részletességgel még nem mutatták be a kortárs mémkultúrát, de az amerikai politikában átmeneti, de annál zajosabb sikert arató *alt-right* mozgalmat sem, amelynek megerősödése nem ment volna a technológia és az internet demokratizálódása nélkül. Ugyanakkor a hangsúly mégsem ott van, hogy ki használ bizonyos eszközöket, hanem abban, ahogyan használják.

MOZGÓ VILÁG

2022/3

3

MOZGÓ VILÁG

2022/3

Majtényi László a Pegasus-dossziéről • Lángh Júlia memoárja • Jakab Péterrel beszélget Kardos Ernő • Constance Chatterley, Tatár Sándor és Villányi G. András versei • Tóth B. Judit prózája • A Tigris éve: Benda László, Kövecses László és Matura Tamás Kínáról

Csengery Kristóf • Csepeli György • Dalos György • Gárdonyi László • Hargitai Miklós • Karafiáth Orsolya • Kőrizs Imre • Molnár Péter • Parászká Boróka • Pető Iván • P. Szűcs Julianna • Révész Sándor • Stuber Andrea • Vadas József • Végel László

Kérjük, támogassa személyi jövedelemadójának 1%-ával
a *Mozgó Világ folyóirat* kiadását! **Adószámunk: 19650414 2 41**

Mozgó-lexikon
A–Z

BENDA LÁSZLÓ 1951-ben született Budapesten. Pulitzer-emlékdíjas rádiós és televíziós újságíró, az egykor külpolitikai tematikákat feldolgozó Panoráma főszerkesztője. Jelenleg nyugdíjas, egyetemi oktató.

CSENGERY KRISTÓF 1957-ben született Budapesten. Déry Tibor- és Szabolcsi Bence-díjas költő, zenetörténész, zenekritikus. Legutóbbi verseskötete: *Dalok könyve* (2012).

CSEPELI GYÖRGY 1946-ban született Budapesten. Szociálpszichológus, egyetemi tanár. Legutóbbi könyve: *Ember 2.0* (2020).

CONSTANCE CHATTERLEY Derbyshire-ban született. Irodalmi tehetsége korán megmutatkozott. Verseit jelentős részben férje, szeretői és a prúd vidéki élet ihletik.

DALOS GYÖRGY 1943-ban született Budapesten. Író, történész, publicista; 1995 óta Berlinben él. Legutóbbi könyve: *Tíz esztendő – Európai naplójegyzetek* (2016).

GÁRDONYI LÁSZLÓ 1986-ban született Budapesten. Művészettörténész, esztéta.

HARGITAI MIKLÓS 1969-ben született Budapesten. 1994-től a lap bezárásáig a Népszabadság újságírója volt, Hevesi Endre-, Bossányi Katalin-díjas. Legutóbbi könyve: *És bocsásd meg vétkeinket* (2018).

KARAFIÁTH ORSOLYA 1976-ban született Budapesten. Író, költő, énekesnő. Legutóbbi könyve: *Amikor Szécsi Pál a csöveken keresztül üzent, avagy így tanultuk a szerelmet* (2020).

KARDOS ERNŐ 1952-ben született Szolnokon. Rádiós és televíziós újságíró.

KÖRIZS IMRE 1970-ben született Budapesten. Költő, egyetemi oktató. Legutóbbi kötete: *A másik pikk bubi* (2016).

KÖVECSES LÁSZLÓ 1990-ben született Budapesten. A Pázmány Péter Katolikus Egyetem Történelemtudományi Doktori Iskolájának doktorandusza. Egy angol nyelvű kötetben publikált 2017-ben Észtország külpolitikájának nemzetiségi vonatkozásairól.

LÁNGH JÚLIA 1942-ben született Budapesten. Író, műfordító, újságíró. Legutóbbi könyve: *Hamuban sült mánióka* (2021).

MAJTÉNYI LÁSZLÓ 1950-ben született Budapesten. Jogtudós, egyetemi tanár, az MTA doktora, az Eötvös Károly Intézet elnöke. Legutóbbi könyve: *Bibó István és a 21. század* (2020).

MATURA TAMÁS 1983-ban született Budapesten. A Budapesti Corvinus Egyetem oktatója. Legutóbbi műve (szerkesztett kötet): *China and Central Europe – Success or Failure?* (2020).

MOLNÁR PÉTER 1952-ben született Budapesten. Gépész üzemmérnök. Nyugdíjba vonulása óta műszaki tanácsadóként dolgozik. Olvasói levelei jelentek meg a Magyar Narancs és az Élet és Irodalom hasábjain.

PARÁSZKA BORÓKA 1976-ban született Gyergyószentmiklóson. Bossányi Katalin-díjas publicista, író; Marosvásárhelyen él.

PETŐ IVÁN 1946-ban született Budapesten. Levéltáros, történész. 1990 és 2010 között az SZDSZ országgyűlési képviselője.

P. SZÜCS JULIANNA 1946-ban született Budapesten. Művészettörténész, kritikus, egyetemi tanár, lapunk főszerkesztője. Legutóbbi könyve: *Nagytótál* (2019).

RÉVÉSZ SÁNDOR 1956-ban született Budapesten. Pulitzer-emlékdíjas újságíró, a Népszabadság volt fõmunkatársa, a HVG munkatársa. Legutóbbi könyve: *Az elfeledett államfõ* (2020).

STUBER ANDREA 1960-ban született Budapesten. Színházi kritikus, újság- és naplói. A Spiritusonline.hu gyermek- és ifjúsági színházi portál fõszerkesztõje.

TATÁR SÁNDOR 1962-ben született Budapesten. József Attila-díjas költő, kritikus, műfordító, könyvtáros.

TÓTH B. JUDIT 1964-ben született Budapesten. Író, szerkesztő. Legutóbbi kötete: *Éden* (1999).

VADAS JÓZSEF 1946-ban született Budapesten. Művészettörténész, egyetemi tanár. Legutóbbi könyve: *A magyar iparművészet története* (2014).

VÉGEL LÁSZLÓ 1941-ben született Szenttamáson (ma Szerbia). Kosuth-díjas író, kritikus. Legutóbbi könyve: *Peremvidéki palackposta* (2021).

VILLÁNYI G. ANDRÁS 1958-ban született Budapesten. Költő, író, irodalomtörténész, esszéista, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem tanára. Legutóbbi könyve: *Thomas Mann kabátja* (2017).

A borítót Váli Dezső tervezte.

Színes melléklet: Gerhes Gábor és Borsos Lőrinc munkái

FRESH
CORNER

A kedvenc kávéd,
frissen főzve!

Ugorj be a MOL-kutakon található
Fresh Cornerbe, és kapj új erőre helyben
készült kávékülönlegességeinkkel!

- Majtényi László 3 A Pegasus-dosszié *Tanulmány*
Gárdonyi László 17 A hiány és a megmutatás – **Borsos Lőrinc** munkáiról
Constance Chatterley 20 Lady Chatterley parafrázisai –
Na most akkor; Ti, leányok, ne; *Versek*
- Tatár Sándor 22 (fanyal)GO AWAY!; Katasztrófuturizmus *Versek*
Villányi G. András 24 lobogók; örök polip *Versek*
Lángh Júlia 25 München hó alatt *Memoár*
Tóth B. Judit 33 Édes Jézusom *Novella*
A szerk. 36 Előhang egy interjúhoz
Kardos Ernő 37 A Jobbik egykori szélsőségei ma már
a Fideszt szolgálják *Beszélgetés* **Jakab Péterrel**
- A Tigris éve**
Benda László 49 Pekingi „kilátások” – a nagyvilágra nézve *Esszé*
Kövecses László 56 Kulturális hadviselés a nemzetközi kapcsolatokban? *Esszé*
Matura Tamás 66 Bukdácsoló világrend *Esszé*
- Hónapló**
Dalos György 74 Mi tagadás
Hargitai Miklós 77 Bölcs, mint a kankalin
Végel László 80 Kegyes autokrácia
Parászka Boróka 84 Cefre, a háború
- Reflex**
Révész Sándor 87 A zsidófaló zsidómentő
Molnár Péter 93 Don Giovanni
- ról, -ről**
Pető Iván 100 Káderek, emberek, szerepek
Kőrösi Imre 103 Apajószág
Csengery Kristóf 108 A mozdulat jegyében
Csepeli György 112 A szerelem algoritmusai
Stuber Andrea 114 Megemlegettetett
P. Szűcs Julianna 117 Olyan, mintha
Vadas József 121 Daruk a magasban
Karafiáth Orsolya 126 48 – politikai háttérműsor

Kedves Olvasóink! A Mozgó Világ előfizetői díja és az egyes példányok ára nem változott. Az áruspéldányok 1150 forintért vásárolhatók meg, az éves előfizetői díj 10 980 forint.

A lap előfizethető valamennyi postán, kézbesítőknél, e-mailen (hirlapelofizetes@posta.hu), telefonszámon (+361-331-9393), a szerkesztőség címén és e-mail-címén is: mozgo@mozgovilag.hu.

Köszönettel és tisztelettel: A Szerk.

Megjelent a

LENTUS Kft.

Bojár Gábor

Felcsuti Péter

Janikovszky János

Kende Péter

Kornai András

Nyíri Pál

Szelényi Iván

és más magánszemélyek támogatásával

2

Mozgó Világ 2022/március

negyvennyolcadik évfolyam

Főszerkesztő: P. Szűcs Julianna

A szerkesztőség tagjai: Majtényi László (a kuratórium elnöke), Barna Imre (vers, próza), Bog-nár Róbert (kuratóriumi tag), Csák Csongor (kuratóriumi tag), Gárdonyi László (képzőmű-vészet), Király Ágnes (asszisztens), Nagy Zoltán (jogász), Jován-Cserna Krisztina (gazdasági vezető), Rab László (olvasószerkesztő), Szűcs Péter (tördelőszerkesztő), Vitányi Iván (kuratóriumi tag). Terjesztés: Magyar Lapterjesztő Rt. 1097 Bp., Táblás u. 32. Postacím 1388 Bp. Pf. 73.

A szerkesztőség címe: 1051 Budapest, Nádor u. 26. Telefon: 331-9393. E-mail: mozgo@mozgovilag.hu. Kiadja a Mozgó Világ Alapítvány. Adószám: 19650414-2-41. Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt. Hírlap Üzletága, 1008 Budapest, Orczy tér 1. Előfizethető valamennyi postán, kézbesítőknél, e-mailen: hirlap.elofizetes@posta.hu. További információ és előfizetői panaszok: Magyar Posta 36 1 767-8262 vagy ügyfelszolgalat@posta.hu. Külföldön terjeszti a Batthyany Kultur-Press Kft. (e-mail: batthyany@kultur-press.hu; H-1014 Budapest, Szentháromság tér 6. Tel.: 201-8891). Előfizetési díj 1 évre 10 980 Ft. Indexszám: 25604. Készült a Coradix Kft.-nél. HU ISSN 0324-4601

Szerkesztőségi fogadóórák: szerda 2-től 5-ig

Mozgó Világ-online: www.mozgovilag.hu

Számlaszámunk: Magyar Külkereskedelmi Bank 10300002-20323080-00003285

A Pegasus-dosszié

A hatalmi paranoia természetrajza

1. Pegasustörténet

A botrány tavaly nyáron azzal robant ki, hogy a kiberfegyverrel megcélzott személyek, köztük magyarok telefonszámai tizenhét szerkesztőség (pl. *Washington Post*, *Guardian*, *Süddeutsche Zeitung*, *Le Monde*) és a Forbidden Stories nevű tényfeltáró újságírói hálózat révén, az Amnesty International együttműködésével az NSO állami titkosszolgálati partnereinek célszemély-adatbázisából több mint ötvenezer telefonszámhoz, köztük háromszáz magyar polgár telefonszámához jutott hozzá.

A magyar kormány válasza az első újságírói kérdésre így szólt: „Nincs tudomásunk a megkeresésben szereplő állítólagos adatgyűjtésről.” Próbáljuk értelmezni: talán nem a valóságról, hanem az állítólagosról nem tud a magyar kormány. Varga Judit, az illetékes miniszter – ez még kevésbé védhető – a *Le Monde* újságírójának kérdésére, miszerint megadná-e a felhatalmazást egy újságíró vagy ellenzéki személy megfigyelésére, így válaszolt: „Micsoda kérdés! Ez önmagában provokáció!” Péterfalvi NAIH-elnök pedig júliusban a Pegasus-botrány kitörésekor, miután szabadságát töltötte, nem tudta megítélni azt, hogy szükség van-e vizsgálat elrendelésére.¹

Éppen most, a 2022-es év február-

jában a Pegasus-ügy újból a hírek élére került. Az Európai Parlament a Néppárt közreműködésével állít fel vizsgálóbizottságot a világraszóló botrány európai leágazásainak felderítésére.² Ugyancsak friss hír, hogy – miközben nálunk mintha már elülne – tovább dagad a nemzetközi botrány. Kiderült, hogy Izraelben az állami *hatóságok (!)* tömegesen figyeltek meg *bírói felhatalmazás nélkül (!)* izraeli polgárokat, és gyűjtöttek róluk információkat az inkriminált kémsoftverrel, ami pedig a kiberfegyvert kifejlesztő ún. „*magáncég*” e minőségéről is igen sokat árul el. Például Izraelben megfigyeltek az etióp zsidók és a mozgássérültek jogaiért küzdő civil csoportokat, újságírókat, önkormányzati vezetőket, minisztériumi tisztviselőket, üzletembereket is.

Eddig nekünk is ismerős a dolog. Onnantól viszont már nem, hogy – ellentétben Magyarországgal – Izraelben számos állami vezető, élükön Jichák Hercog köztársasági elnökkel, azonnali kiterjedt állami vizsgálatot követel az ügy kivizsgálására.³ Gondoljuk, nem esélytelenül.

² https://hvg.hu/eurologus/20220209_Pegasus-ugy_vizsgalobizottsagot_allit_fel_az_EP_mar_a_jov_o_heten. A vizsgálóbizottság felállításának egyik kezdeményezője Donáth Anna volt. <https://www.facebook.com/donathannajulia.momentum/posts/489582602524355>

³ <https://telex.hu/kulfold/2022/02/07/pegasus-kemsoftver-izrael-botran-y>

¹ <https://index.hu/belfold/2021/07/20/peterfalvi-attila-pegasus-botran-y-szabadsag/>

2. Titkosszolgálati visszaélés, demokrácia és autokrácia

A demokratikus rendszerekben a titkosszolgálatok feladata, hogy a demokratikus társadalmi rendet – amelynek egyéb demokratikus értékek oltalmán túl önálló védelmi tárgya a plurális politikai váltógazdaság – és a polgárok biztonságát megvédjék. Tehát elvben demokráciában soha, diktatúrában – gondoljunk a legendák ködébe vesző, de egyre aktuálisabb küldetésű III/III-as csoportfőnökségre – gyakran az ellenzékétől, önálló gondolkodóktól, újságíróktól, úgy általában a kormánnyal elégedetlen polgároktól védik az államhatalmat.

Az elvekhez képest a valóság olykor a demokráciákban is elkészerítő. A titkosszolgálatok tevékenységük jellege miatt gyakran vékony jégen járnak, a jég meg néha beszakad. A demokratikus országokat, akárcsak most, időről időre megrázzák a titkosszolgálati botrányok, amelyek mögött olykor felsejlenek az éppen hatalmon lévők züllött érdekei. Eből nem következik, hogy legalábbis ebben a tekintetben nincsen különbség a zsarnoki és a demokratikus berendezkedésű államok között. A demokráciában a kormányzat kritikusan elleni titkosszolgálati akció *rendszerhiba*, a zsarnokságban viszont a *működés normája*. De ha a következményekre tekintünk, van ennél szembetűnőbb különbség is. Ha az autoriter rendszerek és a demokráciák közötti alapvető különbségeket keressük, azok inkább a botrányos ügyek következményeiben válnak egyértelművé. A demokráciákban a jogsértéseket lemondások, állásvesztések, büntetőeljárások, akár a bűnösökre csapódó zárkaaj-

tók zaja követi, az autoriter rendszerekben a ritka lelepleződést csak a csönd keretezi.

Nálunk, noha az eredetileg a jogalami korszakunkban készült magyar nemzetbiztonsági törvény is kifejezetten előírja – a papír oly türelmes – a nemzetbiztonsági szolgálatok demokratikus ethoszát, „*a többpárti rendszeren alapuló képviselői demokrácia*” szolgálatát, némileg más a helyzet.

2021 novemberében a *Direkt36* birtokába került az a hangfelvétel,⁴ amely Kövér László házelnöknek az Alkotmányvédelmi Hivatalban a szolgálatok vezetői előtt elmondott, eredetileg titkos beszédét tartalmazta. A beszéd nem akárcikinek szólt, a megszólítás a „Tisztelt Miniszter Urak” fordulattal kezdődik. Kövér mondanivalója szerint „a magyar politikai osztály egyik része önrendelkező államban és öntudatos nemzetben gondolkodik, ilyenben hisz, és ilyenért dolgozik [...] a politika másik része pedig az önfeladó állam és önmarcangoló nemzet politikai hagyományának jegyében cselekszik”. Ezt a titkosszolgálati vezetők vehették politikai feladat kijelölésnek is, miszerint az ellenzék nemzetbiztonsági kockázat. Az öntudatos nemzetben gondolkodó titkosszolgálatoknak a jelenleg hatalmon lévőket védeniük kell – jelentsen ez bármit – az önmarcangoló és önfeladó belső ellenséggel szemben.

Az is fenyegetően hangzik, hogy a belügyminiszter szerint „Magyarországon egyetlen ember sincs, akit

⁴ <https://www.direkt36.hu/kover-laszlo-arrol-beszelt-titkosszolgalmi-vezetoknek-hogy-az-ellenzek-jelenti-a-legnagyobb-nemzetbiztonsagi-veszelyt/>

törvényes körülmények között ne lehetne megfigyelni, lehallgatni” (Pintér Sándor, 2016).⁵ E mondatnak talán még dicstelenebb párja Pintér válasza a Pegasus-ügyről kérdező újságírónak. Eszerint ő maga államtitkot sértene, az újságíró pedig „mint felbujtót, felelősségre kellene vonni, mert engem egy államtitok megsértésére próbál rávenni”.⁶ Ez, az eddigieken túl a kérdés jogát gyakorló újságíró büntetőeljárással fenyegető és félelemkeltő diktatúra hangja, a sajtószabadság nyílt tagadása.

3. A jogállami működés általában

A fenyegető, a működés titkosságából fakadó veszedelem sajátossága miatt az az észszerű, hogy *a védelem többcsatornás legyen*. Erre azért van szükség, mert ha egyetlen intézmény ellenőrzi a titkos állami működést, az korrumpálható, illetve pacifikálható, a többcsatornás, jó esetben egymással mintegy versengő védelem esetében a polgárok szabadsága relatíve nagyobb biztonságban tudható.

Azokban az államokban, amelyekben a végrehajtó hatalomtól független a nemzet egységét kifejező köztársasági elnök, erkölcsi autoritására támaszkodva, a demokrácia fundamentumait veszélyeztető, a Pegasushoz hasonló ügyekben, demokratikus elkötelezettségétől vezetve hatáskörében és morális tekintélyére támaszkodva eljár, még ha nincs is kifejezett hatásköre, mert erre is fel van hatalmazva, a szinte korlátlan parlamenti beszédjoggal, megszólal.

Az alkotmánybíráskodás küldetése, hogy garantálja az olyan kényszeríthető és működőképes materiális és eljárási jogi környezet meglétét, amelyben a polgárok titkos megfigyelése a szabadságjogok érvényesülését biztosító korlátok, sorompók között marad.

A normatív védelem kulcstényezője, hogy a nemzetbiztonsági szolgálatok minden demokráciában független bírói ellenőrzés alatt állnak (elvben és csak részlegesen, így lenne ez nálunk is).

A civilizált világban továbbá a parlamentek ellenzéki vezetés alatt álló nemzetbiztonsági bizottságainak feladata a nemzetbiztonsági szolgálatok rendszeres alkotmányos és jogi ellenőrzése. A nemzetbiztonsági bizottságok általában akár egyéni panaszokat is kivizsgálhatnak. Szövetségi ombudsman hiányában Németországban az állampolgároknak a titkosszolgálatokkal szembeni panaszait erős vizsgálati felhatalmazással ugyancsak kivizsgálja a parlamenti petíciós bizottság.

A Pegasushoz mérhető súlyú ügyekben a parlamentek rendszerint ellenzéki vezetéssel és jelentős ellenzéki részvétellel eseti vizsgálóbizottságokat hoznak létre. A már feledésbe merült jogállami időszakban így volt ez nálunk is.

Az ombudsmanoknak joguk és kötelességük minden, az emberi jogokat sértő, illetve veszélyeztető állami és hatósági visszaélést állampolgári panaszra vagy hivatalból kivizsgálni, így a titkosszolgálatok elleni panaszokat is.

Az Európai Unió államaiban kötelezően működnek a *politikai hatalomtól* független adatvédelmi hatóságok, esetleg részben ombuds-

⁵ https://nepszava.hu/1095630_pinter-barkitle-lehet-hallgatni

⁶ https://hvg.hu/itthon/20210728_Pinter_Sandor_RTL_Pegasus

manszerű intézmények, amelyeknek címzett kötelessége, alapfeladata, hogy a személyes adatok védelmét a nemzetbiztonsági szolgálatok és más hatóságok működésével szemben hatósági jogkörökkel lássák el. Hogy a NAIH Pegasus-vizsgálata mennyire volt független, arra viszont átérünk.

A legfontosabb közbevetés: a magyarországi lehallgatások miniszter általi engedélyezése jogsértő, mert jogerős ítélet szerint nemzetközi jogot sért.

Az Emberi Jogok Európai Bírósága hat éve jogerősen döntött arról, hogy a magyar kormány törvénnyel sem engedélyezhet *saját maga számára* ilyen jogkorlátozási tevékenységet.⁷ Ezt a döntést Magyarország vitán felül köteles végrehajtani. Az ítéletet Magyarország magára nézve *kötelezőnek elismeri*, de nem hajtja végre. A kormány hazudik.

Az EKINT két munkatársa 2012-ben, kifogásolva, hogy független ellenőrzés nélkül a végrehajtó hatalom képviselője engedélyezheti a végrehajtó hatalomnak az állampolgárok titkos megfigyelését, alkotmányjogi panaszt nyújtott be az Alkotmánybíróságnak. Az Alkotmánybíróság 2013-ban úgy döntött, hogy nincs itt néznivaló, tessék továbbhaladni, a magyar alkotmányos rendben a kormányzat bírói jóváhagyás nélkül, saját döntésével is megfigyeltetheti a polgárokat.⁸

Az Emberi Jogok Európai Bírósága szerint viszont, amint a 2016.

január 12-én ítéletében megállapította, a lehallgatás *miniszteri engedélyezése* az európai polgárok magánélethez való jogát sérti. Az Emberi Jogok Európai Bírósága szerint ugyanis alkotmányos követelmény a lehallgatások független, azaz bírói kontrollja. Az ítéletbe a magyar állam nem nyugodott bele, az ügyet a Nagykamara elé vitte. A Nagykamara 2016. június 7-én a magyar állam kérelmét elutasította. A döntést a magyar kormány máig nem hajtotta végre, a bírósággal kötelezően folytatott párbeszédben az általa állítólag kialakított „aktualizált cselekvési tervről” (?) értekezett, és azt állította, hogy folyamatban vannak azok a törvénymódosítások,⁹ amelyek elfogadása után Magyarország megfelel majd az ítéletben előírtaknak, azaz nem-hogy a magyar jog szerint is hatáskör nélkül eljáró Völner államtitkár, de az aktuális miniszter sem hagyhat jóvá lehallgatásokat.

Ezeket az állítólagos törvényhozási javaslatokat még senki nem látta, az eltelt hosszú évek fényében feltételezhetően nem is léteznek, avagy pont olyanok, mintha nem léteznének.

A kormány kommunikációjában nagy nyomattal arra is kitért, hogy az alapvető jogok biztosa, az Országgyűlés nemzetbiztonsági bizottsága hatékonyan ellenőrzi és ki is kényszeríti a nemzetbiztonsági szolgálatokkal szemben a magánéleti jogok tiszteletben tartását. A kormány szerint a jogosulatlan lehallgatások kö-

⁷ <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22item-id%22:%7B%22001-160020%22%7D%7D> (Application no. 37138/14) ECtHR Szabó and Vissy v. Hungary, App. no. 37138/14, 12.

⁸ 32/2013. (XI. 22.) AB határozat.

⁹ Mindent megpróbáltunk, hogy hozzájussunk az állítólag hat éve (!) meglévő törvénytervezet-höz, eredménytelenül. <http://www.ekint.org/maganszfera-adatvedelem/2016-11-16/kozerdeku-adatigenyles-szabo-es-vissy-kontra-magyarorszag-ugy>

vetkezmények nélkül már azért sem történhetnek meg, mert mindezekre ráadásul működik nálunk a kormánytól független adatvédelmi hatóság is!

4. A mostani magyarországi helyzet

Jogi háttér

A nemzetbiztonsági szolgálatok tevékenysége és az állampolgárok megfigyelése ma még jelentős részben a hazai jogállami viszonyok között elfogadott törvényi rendelkezések szerint korlátozott. Emiatt nem értünk egyet az olykor jogvédők által is hangoztatott érvekkel, amelyek a rendőrmiszteri logikát átvéve azt állítják, hogy nálunk bárkit jogszerűen le lehet hallgatni.

Vannak, legalábbis maradtak jogaink. Vannak védelmi lehetőségek. Ezt az állítást az alábbiakban igyekszem bizonyítani.

Az Információs Hivatal a törvény szerint felderíti a Magyarország függetlenségét, politikai, gazdasági vagy más fontos érdekét sértő vagy veszélyeztető külföldi titkosszolgálati törekvéseket.

Az Alkotmányvédelmi Hivatalnak az a törvényi kötelezettsége, hogy felderítse és elhárítsa a Magyarország törvényes rendjének törvénytelen eszközökkel történő megváltoztatására vagy megzavarására irányuló leplezett törekvéseket.

Ezek nem gumiszabályok, a szolgálatok jogszerűen nem léphetik át a törvény által meghatározott feladatmeghatározó tevékenységi határaikat! Szögezzük le: nincs a nemzetbiztonsági szolgálatoknak felhatalmazásuk újságírókat, ellenzékinek minősített közéleti személyeket, üzletembereket, politikusokat e

tevékenységeik körében megfigyelni. Akik megtették, legyenek döntéshozók, az utasításokat kiadók, azokat engedélyezők, egészen a felelős végrehajtókig bezárólag, a hatályos törvények szerint is büntető tényállásokkal fenyegetett cselekményeket követtek el.

A jogellenes lehallgatásokért felelős intézmények eljárásai

1. A köztársasági elnök

A már nem létező köztársaság létező elnöke annak ellenére nem szólal meg a Pegasus-ügyben, hogy az Orbán-Kövér-paranoia Magyarországon valójában ő is Pegasus-célpont, ugyanis a biztonságáért felelő egyik legközvetlenebb munkatársa, aki szinte minden hivatalos, sőt magánpercét ismeri, ugyancsak Pegasus-áldozat. Igaz, ami igaz, hosszú elnöksége alatt nem emlékszünk olyan esetre, hogy szabadságunkat törvénnyel, kinevezéssel, tettel és mulasztással megvalósuló egyre durvább korlátozások ellen fellépett volna.

2. Az Alkotmánybíróság

Az Alkotmánybíróság, mivel a Szabó-Vissy-ügy vitája az Alkotmánybíróságon kezdődött, még 2013-ban volt kénytelen határozattal kimondani,¹⁰ hogy *nem alkotmányellenes* (?) az, hogy a végrehajtó hatalom *önmaga számára engedélyezi* a polgárok titkos megfigyelését, ráadásul úgy, hogy az engedélyezési eljárás maga is titkos. Ekkorra az Alkotmánybíróságon elfelejthették az adatvédelmi jogrendet megalapozó

¹⁰ 32/2013. (XI. 22.) AB határozat, <http://www.kozlonyok.hu/kozlonyok/Kozlonyok/1/PDF/2013/22.pdf>

személyi szám határozatot,¹¹ amelynek egyik legfontosabb és biztosan időtálló és még csak nem is a titkos megfigyelésre megfogalmazott tétele úgy szól, hogy senki nem adhat felhatalmazást önmagának személyes adatok kezelésére!

3. A bírói jogvédelem

Fentebb bemutatottuk, hogy a strasbourgi bírák úgy tartják, hogy a miniszteri engedélyezés¹² jogsértő, a bírói viszont, mivel a bírói hatalom a végrehajtó hatalomtól függetlenül működő intézményrendszer, végre valódi garanciát biztosító és megnyugtató megoldás. Természetesen amikor a Szabó–Vissy-ügyben a lehallgatás bírói engedélyhez kötését előírták, meg sem fordult a fejükben, hogy Magyarországon megeshet, hogy a bírói engedéllyel folytatott titkos információgyűjtés esetén semmivel nem megnyugtatóbb a jogvédelem szintje, mint a miniszterinél. Az ügyben illetékes korábbi bírósági vezető Gatter László, az engedélyező bírák hivatali felettése nyilatkozta, hogy szinte soha nem fordul elő, hogy az eljáró bíró a titkos információkérésre vonatkozó indítványt elutasítsa. Azaz tízből tíz esetben a bíró az előterjesztésnek helyt ad, méghozzá úgy, hogy nemhogy a tényállást, de még a lehallgatandó személy nevét sem ismeri! Ez az Alkotmánybíró-ság fentebb említett ítéletét is sérti, amely a jogkorlátozáshoz legalább a tényállást és az indoklást megköveteli. Azaz ezek szerint Magyarországon nincs tartalmi bírói ellenőrzés,

az merő formalitás.¹³ Szavaira nem érkezett cáfolat! Meg kell jegyeznünk, az biztosan nem titkosítható, csupán aggregátum, meg nem személyesíthető nyilvános statisztikai adat, hogy a bírák valójában, már ha ez így van, minden tíz rendőrségi lehallgatási indítványból például átlagosan hetet hagynak jóvá, hármat meg elutasítanak.

Pedig minden leendő bíró feleskuszik arra, hogy a rábízott ügyeket mindig „tisztességes eljárásban (!), részrehajlás nélkül” bírálja el.¹⁴ Tegyük hozzá még a nemzetbiztonsági törvényt is.¹⁵ Ilyen bírói döntés, ha egyáltalán, Kádár János országában lehetett utoljára „jogszerű”, de talán ott sem. Fontos kérdés: a bíró esküjét komolyan vevő bíró miért, milyen megfontolás alapján vesz részt ilyesmiten?

Tegyük hozzá, hogy az ítélező bíró függetlenségét még nem tudták felszámolni. Fontos tehát elmondani, hogy nincs közvetlen kapcsolat a lehallgatás elfogadhatatlan bírói engedélyezésének módja és az ügyek elbírálása között. A jó hír, hogy a bírák nagy többsége még mindig nem pártbürokrataként tekint magára, hanem, amíg lehet, független bíróként óhajt működni.

4. Az országgyűlés

nemzetbiztonsági bizottsága

A pávatánc egyik leglátványosabb áldozata, hiába áll élén ellenzéki elnök, hiába néz úgy ki, mintha létezne, tényleges munkát végezne, a kormánypárti tagjainak obstrukciója miatt a nemzetbiztonsági szolgál-

¹¹ 15/1991. (IV. 13.) AB határozat, <http://public.mkab.hu/dev/dontesek.nsf/0/1CE263A376458F27C1258382003C412C?OpenDocument>

¹² Lásd a 8. számú lábjegyzetet.

¹³ <http://www.atv.hu/video/video-20210720-a-megfigyelesek-jogszeru-menete>

¹⁴ 2011. évi CLXII. törvény 22. §.

¹⁵ 1995. évi CXXV. törvény 57. §.

latokat nem ellenőrzi, érdemi munkát nem végez.

(Petíciós bizottság a magyar Országgyűlésben nem működik.)

5. Az eseti parlamenti vizsgálóbizottságok

A Nemzeti Együttműködés Rendszerében, miután ezek létrehozását a kormánypártoknak is meg kellene szavazniuk, nem jöttek létre. Ezzel az egyik legfontosabb, a parlamenti ellenőrzés lényegi elemét szüntették meg. Ez a parlamenti jogban az egyik legnagyobb jogállami csúfság.

6. Az alapvető jogok biztosa

Dr. Kozma Ákóst a kormány valószínűleg elfelejtette arról tájékoztatni, hogy, amint erről a fentebb elemzett Szabó-Vissy-ügy kapcsán a magyar kormány az Emberi Jogok Európai Bizottságát tájékoztatta, az alapvető jogok biztosaként éles és ádáz alapjogvédelmi küzdelme keretében szigorúan ellenőrzi azt, hogy a nemzetbiztonsági szolgálatok tiszteletben tartják-e az emberi jogokat, és a magánéletet háborgató jogsértések észlelése esetén a rendelkezésre álló eszközökkel, mindenekelőtt a nyilvánosság fegyverével, határozottan fel is lép ellenük. Ezentúl valószínűleg sem a rá vonatkozó törvényt, sem az Alkotmánybíróság határozatát sem ismeri, amely az ő hivatalát jelöli meg a nemzetbiztonsági szolgálatok független kontrollintézményének.¹⁶ Valamiért, de honnan is tudná, arról sem tud, hogy az igazságügyi miniszter nemzetközi jogot sértő hatáskört gyakorol,¹⁷ sőt jogsértő hatáskörét a belső jogot is sértő módon delegálta Völner államtitkára.

¹⁶ Lásd a 9. sz. lábjegyzet feletti főszöveget.

¹⁷ Lásd a 8. sz. lábjegyzetet.

Hogyan válik a jogvédelemre rendelt szerv az önkény eszközkévé?

Amint eddig kifejtettem, akár bizonyítéka is lehet a Kis János találó fogalmi leleményével *autokratikus áttörésként* megnevezett¹⁸ eseménytörténetnek, azaz annak bemutatása, hogy a jogállam intézményei egymást követően, de talán inkább egyetlen hatalmas hullám által elsodortatva,¹⁹ miként válnak a zsarnokság foglyaivá és kiszolgálóivá.

A magánélet védelme terén, amint fentebb erről már szó esett, működésük botránya, hogy mindegyik jogvédelmi intézmény feladta alkotmány- és alapjogvédelmi küldetését. A magyar rendszer különossége, amint azt ugyancsak bemutattam, hogy a hazai szabályozás hatályban maradt jogállami zárványai, valamint az ország az EU tagjaként is a jogállamok közösségébe nemzetközi beágyazottsága következtében, a jogállami nemzetközi bírósági felülvizsgálatoknak kitettsége miatt az alapjogsértő működés mégiscsak jogellenes marad. Az európai környezet és a jogállami forradalom pislákoló emléke miatt az önkénynek nincs elegendő törvényi támasza, ami viszont afféle tompa fenyegetésként lebeg a rendszer szolgái felett, hiszen az alkotmányos és demokratikus fordulat esetén komolyan felmerül majd felelősségre vonásuk lehetősége.

¹⁸ http://www.poltudszemle.hu/szamok/2019_1szam/kj.pdf

¹⁹ A bíróságok – noha ebben az elemzésben ez pont nem látszik – e tekintetben rendszerint relatív kivételek, a bírói szervezet igazgatásának autokrata megszállása és a vezetők lecserélését követően is a bírák jó ideig közösen és egyénileg is őrizhetik korábbi függetlenségük hagyományát. Ez a jelenség még a Harmadik Birodalomban is megfigyelhető volt.

Az adatvédelmi vizsgálat különösége: a NAIH nem hall, nem lát, csak sokat beszél

A Nemzeti Adatvédelmi és Információsabadság Hivatal autonómnak nevezett, de kormányügynökségeként működő szerv, helyzete alapfeladata miatt lényeges tekintetben tér el a fentebb ismertetett és a Pegasus-ügyben is gyászos szerepet játszó közhatalmi szervezetekétől. Azoknak a magánéleti jogoknak a nemzetbiztonsági szolgálatok általi durva jogsértései ügyében választott magatartása, hogy talán rossz lelkiismerettel is félrenéznek, hallgatnak, nem mindenki számára járható. E tekintetben kivételes a helyzete az Országgyűlés nemzetbiztonsági bizottságának, amely jogállása és parlamenti demokratikus paritásos szerkezete miatt sem alkalmazhatja a félrenézés, a hallgatás taktikáját. Ott a NER emberei, mivel nem tehetnek mást, és mivel ehhez eszközeik vannak, megbénították működését, egyszerűen kiiktatták a jogvédelmi eszközrendszerből.

A Nemzeti Adatvédelmi és Információsabadság Hivatal esete ebben a tekintetben viszont egészen kivételes. Más, a sunnyogás esélye tekintetében szerencsésebb szereplőkkel ellentétben nem hallgathat, hiszen a magánéleti jogok védelme alapfeladata, eleve erre hozták létre az Adatvédelmi Biztos Hivatalát, és annak a NER általi megszüntetését követően az Európai Unió Bírósága által az adatvédelmi biztos függetlenségének sérelmét megállapító döntésétől függetlenül az unió joga alapján valamit a helyére kellett állítani.

Az is figyelemre méltó, és talán jelzi a NAIH iránti közbizalom állapotát, hogy egyetlen érintett sem fordult

jogvédelemért a Nemzeti Adatvédelmi és Információsabadság Hatósághoz. Péterfalvi júliusban a Pegasus-botrány kitörésekor amúgy éppen szabadságát töltötte, emiatt sajnos nem tudta megítélni azt, hogy szükség van-e vizsgálat elrendelésére,²⁰ a vizsgálat fél évig húzta az időt, de hogy végül beszéljen róla, nem kerülhette el. A kénytelen megszólalásban a hivatal küldetése miatt a hangos mellébeszélés: a „Chewbacca-védelem” lehetőségei is korlátozottak, ezért a semmiről sokat beszélés taktikájához volt kénytelen nyúlni, az 55 oldalas vizsgálati jelentéssel,²¹ ennek terjedelmes utólagos kiegészítésével,²² és az ugyancsak bő lére eresztett *HVG*-interjúval.²³ Maga a jelentés érdemben nem tartalmaz többet, mint amit a kormányzati illetékesek a kezdeti sértett tagadás után maguk is elismertek: tényleg megvásárolták a Pegasust, a nemzetbiztonsági szolgálatok magyar állampolgárokat célpontként meghatározva nemzetbiztonsági kockázatra hivatkozva használták is, viszont a kiberfegyver bevetése minden esetben törvényes volt. Ez a mellébeszélés egyébként nem is eléggé tehetséges, és a valóság rendszerint amúgy is utat tör magának.

²⁰ <https://index.hu/belfold/2021/07/20/peterfalvi-attila-pegasus-botran-y-szabadsag/>

²¹ <https://www.naih.hu/adatvedelmi-jelentesek/file/486-jelentes-a-nemzeti-adatvedelmi-es-informacioszabadsag-hatosag-hivatalbol-inditott-vizsgalatanak-megallapitasai-a-pegasus-kemszoftver-magyarorszagon-torteno-alkalmazasaval-osszefuggesben>

²² <https://www.naih.hu/hirek/424-koezlemeny-a-naih-altal-a-pegasus-kemszoftver-magyarorszagon-toerteno-alkalmazasaval-osszefoglalojaval-kapcsolatban>

²³ https://hvg.hu/360/20220211_Peterfalvi_Attila_a_Pegasusrol_interju

A vizsgálat módszertana

A NAIH-jelentés, mint szinte minderről, a vizsgálat módszertanáról is furcsa madárnyelven beszél, rejtély rejtély, sejtetés sejtetés, semmitmondás semmitmondás hátán. A hivatal megkereste „a Nemzetbiztonsági Szakszolgálat főigazgatóját a tényállás tisztázása érdekében szükséges információk rendelkezésre bocsátása” érdekében. Puff. Noha ennek nincsen semmilyen indoka, nem szól arról, mégis milyen *jellegű* információkat kér, nem azért, mert ez titkos lenne, szögezzük le, nem lehet titkos, hanem hogy az olvasó ne tudjon semmit. Még egyszer: nem a titkos információ tartalmát kellene az orrunkra kötni, hanem a kért információ *minőségét*, ami ahhoz kell, hogy valamit tudjunk a vizsgálat *minőségéről!* (Például: Mely kérdéseket tettek fel általánosan, melyeket személyre szabottan? Elemi kérdés például, hogy természetesen rá kell kérdezni, hány állampolgár telefonját fertőzték meg, ezek mikor történtek, mennyi idő elteltével, milyen feltételekkel hagytak fel a lehallgatással, és ezután fenntartották-e a képességet a további behatolásra, Mi volt – nem személy szerint – a gyanú tárgya? Milyen arányban utasította el a lehallgatás engedélyezését az államtitkár?) Az, hogy milyen eszközökkel, milyen tárgykörökre vonatkozott a vizsgálat, jogállamban alapvetően nyilvános adat, abból senki semmilyen minősített adatra nem következtethet.

A beszámoló közhelyekkel és olyasfajta megoldhatatlan találós kérdésekkel operál, miszerint a NAIH „statisztikai adatszolgáltatást kért az eszközalkalmazást illetően”. Puff! Szeretnénk persze azt hinni, hogy Péterfalvi vette magának a

bátorságot, és megkérdezte, hány esetben történt behatolás, mekkora a letöltött információk terjedelme, hány olyan, az ellenőrzésbe bevonni nem óhajtott személy adatai kerültek a szolgálatok birtokába, akik a megfigyelt kapcsolatait, partnereit. Ezen adatokat miként kezelték? És az egyik legfontosabb kérdés: vajon hogyan kerülhetettek az izraeli céghez a magyar szolgálatok által meghatározott célszemélyek személyes adatai? De ezt hiába reméljük, mert ha tudja is, még azt nem köti az orrunkra, hogy tudja-e. Egyébként, ha ezek is szigorúan titkos információk, akkor legalábbis gyanítható, hogy egészben vagy részben jogellenesen minősítették ezeket. A módszertan kritikáját nem folytatjuk, hiszen szinte reménytelen érdemi tudást kihámozni belőle.

Hány embert hallgattak le, és ezek közül hány esetet ellenőrzött a NAIH, és miért pont annyit? A NAIH jogköre, kapcsolata a nemzetbiztonsági szolgálatokkal

Kezdjük azzal, hogy olyan vizsgálat nem létezik, amelynek az alapadatai sem tisztázottak. Ez pedig pont ilyen.

A vizsgálatról kikerült kevés valószínű adat közül a legénigmatikusabb, talán a legkevésbé érthető az, mely lehallgatási eseteket és milyen megfontolásokból vizsgált meg a Nemzeti Adatvédelmi és Információszabadság Hatóság, és melyeket nem. A sajtóhíradások a nemzetbiztonsági szolgálatok által háromszáz Pegasuszal megfertőzött magyar telefonról szólnak, de ennek hitelességét érthetetlen okból a NAIH meg sem próbálta ellenőriz-

ni, erről nem beszél. Ezzel szemben többször is kérte eredménytelenül a Transparency Internationaltól az ezekről szóló információk megküldését. A nemzetközi nem akart, a magyar TI nem tudott választ adni. „2021. augusztus 11-én kelt levelében a hatóság arra kérte az Amnesty International Magyarország Egyesület igazgatóját, hogy az Infotv. 54. § (1) bekezdés d) pontjára tekintettel 15 napon belül küldje meg a Hatóság részére az Amnesty International rendelkezésére álló, vélelmezhetően magyar állampolgárságú személyek személyazonosító adatait és telefonszámait tartalmazó listát.” A magyar TI arról tájékoztatta a Nemzeti Adatvédelmi és Információszabadság hatóságot, hogy ő sincs birtokában ezeknek az adatoknak.

Felmerül a kérdés, hogy miközben a nemzetbiztonsági szolgálatokat nagyon is érdekelheti, mit tud a Transparency, a NAIH-nak ezekre az adatokra egyáltalán nincs szüksége, hiszen a szolgálatoktól megkérdezheti, azok munkatársai pedig bűncselekményt követnek el, ha a kérdésre a választ megtagadják vagy hazudnak.

A NAIH nagyon széles vizsgálati jogkörökkel rendelkezik, a vizsgálat alá vont szerv szinte feltétel nélküli együttműködésre van kötelezve. Amint a jelentés helyesen megállapítja: „A Hatóság a vizsgált ügygel összefüggésbe hozható adatkezelést megismerheti, az adatkezelés helyszínéül szolgáló helyiségbe beléphet, az adatkezelési műveletek végzéséhez használt eszközökhöz hozzáférhet, valamint a vizsgált adatkezelőtől, illetve az adatkezelő bármely munkatársától írásbeli és szóbeli felvilágosítást kérhet.”

Nem tudtuk meg, hogy hány telefonfeltörés volt, és milyen mélységben, hány esetben történt adateltulajdonítás. Nem tudjuk, miért nagyjából száz telefonba és ezen keresztül hány egyéb adathordozó eszközbe való behatolás engedélyezését ellenőrizték. De azt tudjuk, hogy olyan vizsgálat nincs, amely körülbelüli számú, nem pedig meghatározott eseteket derít fel.

Lett volna minek utánajárni. Az igazságügyi miniszternek engedélyezésre megküldött előterjesztésnek tartalmaznia kell a titkos információgyűjtés helyét, az érintett vagy érintettek nevét vagy körét, illetőleg az azonosításra alkalmas – rendelkezésre álló – adatokat. „Az előterjesztésnek tartalmaznia kell továbbá a titkos információgyűjtés megnevezését (vagyis az alkalmazni kívánt eszközt és módszert) és szükségességének indokolását, a tevékenység kezdetét és végét napban meghatározva, valamint az Nbtv. 59. § szerinti kivételes engedély iránti előterjesztés esetén annak indokolását, hogy az adott ügyben arra a nemzetbiztonsági szolgálat eredményes működéséhez feltétlenül szükség volt.”

A NAIH jelentésének önleplező eleme az, hogy azért sem tud jogsértésről, mert „[a] Hatóság vizsgálata során nem merült fel arra vonatkozó információ, hogy az Nbtv. 56. §-a szerinti külső engedélyhez kötött titkos információgyűjtésre felhatalmazott szervek, a gyártó által meghatározott célokon (bűncselekmények [?] és terrorcselekmények megelőzése és felderítése), valamint törvényben meghatározott feladataik ellátásán túl, egyéb célra használtak volna kémsoftvert.” Lépünk túl a „...nem

merült fel...” önmagában is gyanús fordulatán, ez attól függetlenül is annak beismeréseként hangzik – amit egyébként Péterfalvi a *HVG*-interjúban mintha tagadni próbálna –, hogy a felhasználási szerződésnek azt a szigorú feltételét, hogy Pegasus csak szűk körben a nemzetközi terrorizmus és *szervezett* bűnözés felderítésére szabad használni, a magyar kormány megszegte.

A jogalkotási javaslat elmarad.

A lehallgatás miniszteri, államtitkári engedélyezése

A NAIH törvény által rárótt feladata, hogy a személyes adatok hatékony védelme érdekében jogszabályok alkotására, illetve módosításukra javaslatokat tegyen, „javaslatot tehet a személyes adatok kezelését, valamint a közérdekű adatok és a közérdekből nyilvános adatok megismerését érintő jogszabályok megalkotására, illetve módosítására”.

Ehhez képest csúf együttállás, hogy a miniszter jogát a Pegasus alkalmazásának jóváhagyására a nemzetközi jog, ennek kiszervezését az államtitkárra pedig a nemzeti együttműködés belső joga tiltja meg. A Péterfalvi-féle hatósági eljárás mindkettőről tud, de az ezekből levonandó következtetésekre nem hajlandó, miközben a magyar kormány maga, hiszen ítélt dolog, nem vitatja, hogy a miniszter lehallgatásengedélyezése egyezményesértő. A NAIH nemhogy nem szólítja fel az Országgyűlést, hogy jogalkotási kötelezettségének hat év késlekedés után végre tegyen eleget, magát a problémát sem hajlandó észrevenni.

Péterfalvi vizsgálata nem tagadta le, hogy a lehallgatásra vonatkozó

miniszteri engedélyezés kiszervezése Völner államtitkárra a belső jog szerint jogsértő volt. Tudja, hogy a hatályos szabályok szerint a miniszter az érdemi döntést erre vonatkozó kifejezett jogi tilalom miatt nem szervezhette ki Völner államtitkár-ra, akinek e döntései pont annyira voltak jogszerűek, mintha azokat a minisztérium portása vagy akár Kósa Lajos édesanyja adta volna ki. Péterfalvi ebből a csapdából, miután valamiért nem állapította meg, hogy a Pegasus engedélyezése jogsértő, úgy menekült el – a titkosszolgálati magánéleti jogok korlátozásának párhuzamos hatásköreinek indokoltságáról fentebb már szoltunk –, hogy ez szerinte nem a NAIH, hanem a Fidesz által megbénított nemzetbiztonsági bizottság dolga. Milyen képtelen érv az, hogy a törvényi tilalom ellenére engedélyező személy e minőségét az engedélyezés jogszerűségét vizsgáló eljárás egyszerűen figyelmen kívül hagyja? *Ha Völnernek nincs joga a kémszoftver alkalmazására engedélyt adni, az azt jelenti, hogy az összes általa kiadott lehallgatás engedély is törvényt sértő, azaz a lehallgatások is egytől egyig ugyancsak törvényt sértők.*

Részlet a NAIH jelentéséből: „Ezzel összefüggésben rögzíteni szükséges, hogy az Alkotmánybíróság a 23/2018. (XII.28.) AB határozatában rámutatott arra, hogy »a kiadmányozási jogkörben eljáró személynek csak aláírási joga van, amely aláírási jog nem tartalmaz döntési jogosultságot, viszont tanúsítja azt, hogy a kiadott döntés hiteles, egyező tartalmú azzal, amelyet eredetben a hatáskör címzettje hozott és aláírt. A hatáskör gyakorlójának tehát van hatásköre mind a kiadmányozásra,

mind a kiadmányozási jog átruházására, az a személy azonban, akinek jogszerűen átengedték a kiadmányozást, nem jogosult a hatáskör gyakorlására, nem jogosult közigazgatási jogviszonyban döntés hozatalára.»

Szükségesség-arányosság teszt

A NAIH jelentése azt állítja, hogy a körülbelül száz (?), az államtitkár által jóváhagyott Pegasus-alkalmazás esetében lefolytatott vizsgálat mindegyikében Völner elvégezte az úgynevezett *szükségesség-arányosság tesztet*, és minden egyes vizsgálat, helyesen (!), arra az eredményre jutott, hogy a magánélet-korlátozó, a megfigyelést jóváhagyó döntés mindig jogszerű volt. Ez az eredmény a lehető határán valószínűleg túl van.

A szükségességi-arányossági teszt az alapjogok korlátozásáról szól, alkotmányossági követelmény, amelyet a német Szövetségi Alkotmánybíróság fejlesztett ki az 1950-es években, és célja a szabadság és a biztonság közötti egyensúly biztosítása. Három lépésből áll: van-e a korlátozásnak alkotmányos célja, szükséges-e a korlátozás az elérni kívánt cél eléréséhez, és arányos-e a korlátozás az elérni kívánt céllal. Ehhez járul az a követelmény, hogy a legkevésbé korlátozó intézkedést kell alkalmazni. A tesztet a jogalkotásra dolgozták ki, de mutatis mutandis, értelemszerűen alkalmazható alapjog-korlátozó intézkedések jogszerűségének vizsgálatára is.²⁴

A titkos lehallgatás egyike a leg súlyosabb alapjogi korlátozásoknak. Azt állítani, hogy száz eset közül egy sem akad fel a szükségesség-ará-

nyosság ellenőrzésén, túl van a képzelet határán, hihetetlen. Csoda!

Hol érdemes bűncselekményt és bűnösöket keresni?

Magyar újságírók fenyegetése büntetőeljárással

Azt nem lehet feltételezni, hogy a kiberfegyvert megalkotó, azt árusító cég, az NSO döntése volt, hogy például a gödöllői polgármester, a neves médiavállalkozó, a *Telex* újságírója, az ügyvédi kamara elnöke és a többiek, összesen több száz ember telefonját meg kell fertőzni a Pegasusszal. Ha ezt az evidenciát és a nemzetközi vizsgálat eredményeit elfogadjuk, akkor Pegasus gyártójához csakis a magyar titkosszolgálatoktól kerülhetnek ki ezek az adatok. Aligha vitatható, hogy az eredendő adatvédelmi incidens,²⁵ továbbá a nagy valószínűséggel megállapítható alapjogsértés *éppen ez* volt, amelyet azután a jogsértéssorozatot felderítő nemzetközi hálózat felgöngyöltített. Ehhez képest az információs jogok hivatalos védnöke, a magyar állami „Információs szabadság Hivatal” nem az adatok kikerüléséért fele-

²⁴ „Az adatvédelmi incidens a GDPR 4. cikk 12. pontja értelmében a biztonság olyan sérülése, amely a továbbított, tárolt vagy más módon kezelt személyes adatok véletlen vagy jogellenes megsemmisítését, elvesztését (rendelkezésre állás sérülése), megváltoztatását (integritás sérülése), jogosulatlan közlését vagy az azokhoz való jogosulatlan hozzáférést (bizalmas jelleg sérülése) eredményezi. Az adatvédelmi incidenst az adatkezelő (esetünkben az illetékes nemzetbiztonsági szolgálat) köteles indokolatlan késedelem nélkül, és ha lehetséges, legkésőbb 72 órával azután, hogy az adatvédelmi incidens a tudomására jutott, bejelenteni az illetékes felügyeleti hatóságnak, kivéve, ha az adatvédelmi incidens valószínűsíthetően nem jár kockázattal a természetes személyek jogaira és szabadságaira nézve.” <https://www.naih.hu/tudnivalok-az-adatvedelmi-incidensek-kezeleserol>

²⁴ <https://ijoten.hu/uploads/az-alapjogok-korltozsa.pdf> (Gárdos-Orosz Fruzsina)

lős magyar titkosszolgálatokat, hanem azokat a magyar újságírókat fenyegeti büntetőeljárással, akik az ügy lényeges tényállási elemeinek feltárása után kapcsolódtak be a leleplező hálózat munkájába. Bizonyosan van ebben az ügyben a magyar hatóságoknak felelősségük. Az adatbiztonság (integritás, bizalmi jelleg) a vétkességre is tekintet nélküli objektív felelősség. Péterfalvi a sajtótájékoztató szerint csak a sajtó által nyilvánosságra hozott telefonszámok miatt tesz feljelentést, de nem azok forrása miatt, valamiért nem érdekli, hogy a nemzetbiztonsági szolgálatok által kiválasztott célszemélyek adatai miként kerültek az izraeli céghez. Ezt a körülményt meg sem vizsgálták.²⁶

A NAIH és elnökének függetlensége

Péterfalvi Attila elnök érzékeny lelkű ingerültséggel reagál azokra a véleményekre, amelyeket én is osztok, hogy ő és a NAIH politikailag nem független, hanem befolyásolt. Ez a vita az adatvédelmi biztos hivatalának megszüntetésével és Jóri András adatvédelmi biztos jogsértő eltávolításával kezdődött, amelyet a témával foglalkozó független szakértők és a luxembourgi bírák is úgy értékelték, mint az adatvédelemért és az információszabadságért felelős jogvédelmi intézmény függetlensége elleni támadást.²⁷ Péterfalvi függetlenségének bizonyítékeként, ahogy most is tette a *HVG*-interjú-

ban,²⁸ azt szokta hajtogatni, hogy őt valamikor Sólyom László jelölte adatvédelmi biztosnak,²⁹ és ez szerinte meggyőzően bizonyítja a függetlenségét. Ez az alkalmatlan érvelés iskolapéldája.³⁰ A jogvédő intézmény és elnöke függetlenségét az elvégzett és még inkább az *elmulasztott* vizsgálatok, állásfoglalások, az információszabadságainkat korlátozó törvények, politikák, különleges jogrendek stb. általa gyakorolt, pontosabban *elmulasztott* bírálata, illetve törvénykezdeményezési, jogszabály-módosítási joga gyakorlásának elemzésével lehet megítélni. A választási kampányok alatti megnyilvánulásait ennek keretében valószínűleg külön is érdemes áttekinteni.³¹ Aligha tévedek, ha azt mondom, hogy a magyar úgardon Péterfalvi bármely eljövendő kormánytöbbség, kormányzat készsége és kezes partnere, aki minden korábbi hibáját bármikor belátva, holtig jogvédősködhet a hatalmasok kedvére és a hatalomnélküliek kárára.

²⁸ Lásd a 22. számú lábjegyzetet.

²⁹ Érdekes, hogy függetlensége bizonyítékeként nem arra hivatkozik, hogy Orbán Viktor javaslatára Áder nevezte ki.

³⁰ A függetlenséggel kapcsolatos súlyos kétségekről lásd: <https://szuveren.hu/vendeglap/szabo-mate-daniel/az-adatvedelmi-ombudsman-hianya>,

³¹ Két érdekes, elemzésre érdemes példa egyetlen kerületből:

<https://www.origo.hu/itthon/20191004-fennall-a-jogsertes-gyanuja-a-jozsefvarosi-adatkezesi-ugyben.html>

https://hvg.hu/itthon/20200619_piko-amdras_valasztasi_kampany_valasztasi_csalas_naih_peterfalvi_attila

<https://24.hu/belfold/2019/12/24/piko-andras-adatvedelmi-hatosag-vizsgalat#> <https://atlatszo.hu/kozugy/2019/12/25/jogszeruen-hozta-nyilvanossagra-piko-andras-a-hivatali-emaileket/>

²⁶ <https://444.hu/2022/01/31/az-adatvedelmi-hatosag-honapokig-vizsgalta-a-pegasus-botnyant-es-mindent-rendben-talalt>

²⁷ <https://curia.europa.eu/jcms/upload/docs/application/pdf/2014-04/cp140053hu.pdf>

Van esély a hazai bíróságok előtti jogérvényesítésre

Bármilyen meglepő, erre a lehetőségre e szöveg szerzőjét leszámítva még senki nem hívta fel a figyelmet.³² Adatok sora alapján kizártnak tartjuk továbbá, hogy a listákon szereplő magyar oknyomozó újságírók, ügyvédek, üzletemberek lehallgatása, valami valószínűtlen extrém kivételt leszámítva, jogszerű lehetne. Vagyis megvan a jogsértés eszköze, megtörtént annak ugyancsak bizonyítható felhasználása, megvan az egyértelműen bizonyítható jogsérelem is és pontosan körülhatároltak a jogsértés elkövetői. Lehet tehát szerintünk a siker reményében perelni. Különösen azoknak ajánlatos pert indítani, akik nemcsak az NSO Pegasus-listáján vannak rajta, hanem akiknek az esetében az is bizonyítható, hogy a telefonjukba be is hatoltak, ami önmagában is megalapozza jogi igényeiket, de különösen akkor, ha a letöltésnek is bizonyítható nyomai vannak. A büntetőfeljelentésnek sikeréhez, tekintettel a magyar ügyészi szervezet legendás függetlenségére, nagy reményeket nem fűzünk, de igénybejelentő, jogfenntartó szerepe miatt ennek is van értelme. Ugyanakkor viszont megnyílik az adatvédelmi jogsérelem érvényesítésének polgári jogi útja, amelynek szabályaira, lévén közvetlenül alkalmazható EU-rendelet, az autoriter magyar államnak semmiféle befolyása nincs. Ennek alapján a személyes adataiknak jogellenes kezelése miatt az érintettek magyar bírósághoz, azaz az illetékes törvényszékhez fordulhatnak.

Az adatkezelési jogsérelem elszenvedőjének perbeli helyzetét *jelentősen erősíti* az a szabály, amely szerint az adatkezelőnek, azaz a miniszternek és a titkosszolgáltatónak kell bizonyítania, hogy adatkezelése jogszerű volt! A felperes részéről az is elég, ha azt mondja, őt jogellenesen figyelték meg. Ha a bíróság a jogsértés tényét megállapítja, akkor az adatkezelőt például a jogellenes adatkezelés megszüntetésére, az érintett jogai érvényesülésének biztosítására, meghatározott jogtisztelő magatartás tanúsítására, helyesbítésre, törlésre kötelezi, és határoz a kártérítés, sérelemdíj iránti igényről is, amely az ilyen esetben egyenként is jelentős összeg lehet. Ha a sérelmet okozó közfeladatot ellátó szerv, a bíróság elrendelheti a jogsértés tényének nyilvánosságra hozatalát, amely ugyancsak az elégtételadás egyik fontos formája.

Hosszú távú kilátások

A Pegasus-ügy szigorúan titkos minősítésének érvényességi ideje: 2050. 12. 31.

Ha most áprilisban vagy valamikor később győzne a magát demokratikusnak meghatározó ellenzék, és döntéshozóit a szolgálatok eredményesen nem zsarolják meg, illetve nem kapnak valami visszautasíthatatlan (?) ajánlatot, akkor a magánéleti jogok oltalma mellett a Pegasus-ügy tényeit nyilvánossá kell tenni, a vétkesek felelősségre vonásával pedig végre rendet lehetne tenni nem csak ebben az ügyben.

Ha a jogkövetkezmények egyszer végre szigorúak lesznek, akkor hosszabb időre el lehet venni a hatalom kedvét a hasonló üzelmektől.

³² Lásd erre: <https://www.es.hu/cikk/2021-08-19/majtenyi-laszlo/a-pegasus-ugy.html>

A hiány és a megmutatás

Borsos Lőrinc munkái

Homérosz tehát, mint az Iliász és az Odüsszeia költője, esztétikai ítélet.

*Ezzel azonban még egyáltalán nem állítottuk
a nevezett eposzok költőjéről, hogy ő is csak képzelődés...*

Friedrich Nietzsche: Homérosz és a klasszika-filológia

Fogalmaink és a világ folyamatos feszültségben állnak egymással. Az előbbiek soha nem lesznek képesek teljes mértékben és hibátlanul leképezni az utóbbit, mégis elkerülhetetlennek tűnnek, nélkülük sem a beszéd, sem a fogalmi gondolkodás nem működőképes. Borsos Lőrinc teljes életműve erre a törésre épül, a szavak és a dolgok elválásának és újra-összekapcsolásának a technológiáit kutatja, az elrejtéstől a radikális magánmitológián át a reveláció esztétikájáig. Már az előző mondat zárójelei jelzik az elemzés nehézségeit: Borsos Lőrinc mint művész két empirikus személy: Lőrinc Lilla és Borsos János.

A törést a folyamatos felület hiányaként lehet legkönnyebben megmutatni. Borsos Lőrinc *Elveszett Paradicsom* sorozata ismert paradicsomábrázolások felhasználásával fekete felületeket hoz létre a folyamatos képsíkon. A modern tekintet először hajlamos cenzúraként azonosítani ezt a feketét, mintha egyes alakok és részletek elrejtése lenne a kizárólagos célja. Pedig ennél sokkal többről van szó: a fekete zománctfesték (Blaek) saját esztétikai jogán létezik és tárja fel helyét a kompozícióban. A technika későbbi művekben is visszatért különféle variációkban, különösen fontos szerepet kapva William Blake műveinek átértelmezésében, de mindig megtartotta eredeti esztétikai intencióját.

Már a használt festék egyedi megnevezése is jelzi, hogy a magánmitológia különösen fontos szerepet játszik az életműben. Folyamatosan visszatérő probléma (és egyben inspiráció) az identitás és az „én” vizsgálatához. Ezzel épül (többek között) az *Önkritikus Portré* című sorozat, amelyben a kettős személyiség tovább bővül a kurátorokkal és az egész folyamatot feldolgozó terapeutával. A rémálomszerű alakokat és helyzeteket bemutató konceptek a szürrealisták véglegesen szubjektív nézőpontjából gondolják újra az identitás fogalmát. A tudatalatti és a szexualitás viszonya továbbfejlődik az életműben, egészen a fetisizmus nyílt megjelenítéséig.

Hogyan lehet feloldani az személyiség legmélyebb rétegeinek ki-nem-mondhatóságát és a művészi közlésen keresztül megvalósuló befogadói tudatot? Borsos Lőrinc válasza a befogadó különleges helyzete, kiválasztottsága: a *Mindannyian főpapok vagytok* a jeruzsálemi templom függönyére utal, ami Krisztus kereszthalálakor meghasadt, utalva arra, hogy ami egykor zárt és láthatatlan volt, immár látható és elérhető.

Gárdonyi László

Borsos Lőrinc: Kis Geci

Borsos Lőrinc: Paradise Lost 1

Constance Chatterley

Lady Chatterley parafrázisai

Na most akkor

mondjátok meg, alfahímek, mi legyen, hogy ne legyünk szőrös lábú feministákelegen, ki csináljon minden este férjurának vacsorát, ki fogadja hálaként az erőszakos viczorát, kinek legyen ideje a munkára, a gyerekekre, kinek legyen szemöldöke mindig szépen kiszedve, kinek ne ránduljon soha egyetlenegy arcizma, ha a háta mögött állnak tömött buszon masztizva, kinek adjon önbizalmat cuppogás meg füttyentés, kinek mondja anyukája: lányom, ez csak képzelgés, ki remegjen egyedül, hogy rányitnak, ki legyen itt szívszerelme bácsiknak,

20

na most akkor mondjátok meg, alfahímek, mi legyen, ki ne legyen miközülünk feminista, s ki legyen, ki köszönje meg nektek, hogy nem vertek, néhanap egy pofon hisz csak rendet tesz, kinek kelljen pénzt kérni új ruhákra, fel nem venni sohasem, mert kurvásak, kinek legyen szépen sminkelt az arca, kinek verjék be a fejét a falba, ki takarja garbóval a faltjait, kinek törjék apróra a csontjait, ki túrjon a gyerek miatt tétlenül még éveket, ki jöjjön rá másnap, hogy a szép szavak nem védenek,

na most akkor mondjátok meg, alfahímek, mi legyen, hogy ne legyen feminista eleven, ki szülessen eredendő butának, kit kezdjen ki munkahelyi utálat, kit szólítson kedveskémnek a főnök, mikor keres egyformán két szülőtök, ki menjen el jól fizetett dadusnak vagy tanárnak, ki maradjon honderúsen főállású anyának, kinek mondják, rajtad múlik kis országunk jövője, ha nem bírod, elveteled, kiátkoznak örökre,

na most akkor mondjátok meg, alfahímek, mi legyen, kiben maradt feminizmus, kiben nem, kiben legyen miközülünk bátorság, anélkül, hogy mások bűnét ráfognák.

Ti, leányok, ne

Szaporán, hé! Ölembe, az angyalát!
Bomlik a rend, hát még egyszer vegyük át:
szép leányok, más cselédek,
tiltakozni szörnyű vétek
– vennétek a bátorságot? –,
ti, leányok, ne vegyétek.

Jóanyjától, jóapjától jógyerek
jődőben jóelőre tudja meg:
ha oly legény száll reátok,
akit inkább lehánynátok
– eszedbe ne jusson, Eszti! –,
ne tegyétek, ti, leányok.

Érezzétek megtisztelve magatok,
nem úgy megy, hogy kergetnek, 'szt szaladok,
mit nem gondolsz, hogy pont őt nem?
Gyengéd szív lakik a nőben
– mit vártatok, piros csövet? –,
furulyáljál, eltűnőben.

Ne siránkozzék, ki maga túl mellyes,
utólag már késő bánat, röhejes,
hogyan sír-rí, halvány, bús, fogy,
pedig a melly logikus, hogy
– azt danolja: gyere! jöszte! –
aztán jönnek. Te csak kushodj.

Hiába volt asszonyanyád szép szava,
elmentetek szórakozni éjszaka,
otthagytátok kis tanyátok,
háromszoros átok rátok
– tegyetek rá, hadd lobogjon! –,
piruljatok, ti leányok.

Rendes népek rendes témát találnak,
ott gyaláznak délcegen a tanyának
szép leányi, szép legényi:
rokolyája csak tenyérszi
– mért' ment oda! mért' csak mostan! –,
elég is volt ma regélni.

Tatár Sándor

(fanyal)GO AWAY!

Sokan sóhajtva függesztik
szemeiket az égre; átkozzák
sorsukat,
pedig
panaszra / morgolódásra semmi ok
– a Kánaán ez itt
(„szép vagy, gyönyörű vagy, Magyarország!”):
zöldellő rónák,
pantalló-szabolt,
csókálló rúzs,
szarkálló vezetőik.

Katasztrófuturizmus

Ha elolvad a permafroszt,
és trombitálnak mamutok,
hogy ki kicsodát eltapos't,
semmi nem marad majd titok
Ha a Svábhegy (vulkán) kitör,
lesz akkor nemvárt grillezés;
mi büszke most, összetöpör,
csődöt jelent a híres ész
Ha gát szakad, jó lavina,
sikoltozástok cincogás,
pusztul majd vamp és fapina,
s nem *game* lesz; tényleg nincs tovább
Ha a luxusjacht elsüllyed,
a cápánál nincs privilég;
ott testközelből vesztüket;
irigyli majd mind irigyét
Ha minden fűtőtest kihűl,
és mindegyik lift elakad,
spórolni sem lesz majd miből –
esélyt sem adó feladat
Ha támad majd sok lódarázs,
s te mint sóbálvány, védtelen;
a Kalahári hódarás,
de Alaszka fügét terem
Ha benyel a depresszió,
hiába napsütött' terasz –
„Millióknak nem jut ennyi jó!” –
ez néked cseppet sem vigasz

Így vagy úgy, elfogy az idő,
féltheted bár a tyúkszarost,
rád kozmál vagy dől a tető,
és elolvad a permafroszt

Villányi G. András

lobogók

lobogókat lát hullámos szélben
izmosan kígyózni lengeni ó kéjes
önelégültség hiszen az Elme
bármi képet előhívhat torz
idea az anyag mégis
leginkább hozzá ragaszkodik
földekhez ragad tőle sárosak
porosak fájó súllyal terhes vágott
és operálatlan sebek üres szavak
mint szövegben bár lehívhatná
tökélyét az adalékmentes
fantázián túli szintelen állandóságnak
honnét nem kígyózik magától gondolat
csak áll mint kikapcsolt motor
nulla előtti szint léttelen könnyűség
a fogalom előtti súlytalanság

24

örök polip

miként lángnyelve a mécsnek
nem volt nem lesz az mi épp
nem a tűz a lángnyelv
ám nem is egészen más
milliárd villanás kígyózó folyama
holt pillanatok elevenné gyúlt tánca
 nem él test se lélek magában
se pillanatba fagyva
remegő csápjai az időtlenség
nyughatatlan polipjának

München hó alatt*

Forgószínpad és környéke

1984 februárjában költöztem Münchenbe, miután fölvettek szerkesztőnek a Szabad Európa Rádió magyar osztályára. Előtte néhány éven át külsős voltam, párizsi tudósító Hajdú Anna néven, mert azt mondták (úgy emlékszem, Sipos Gyula okított erre), hogy a rádióban mindenki álnevet használ, ez a szokás, tegyek én is így. Gyuszi, akit régebb óta ismertem, Albert Pál néven szerepelt, és a *magaskultúrával* foglalkozott; ezt a szót használta, amikor el-sorolta, mi lenne a dolgom a *Forgószínpad* című műsor párizsi tudósítójaként. Mindenről beszélhetsz, amit a párizsi életben érdekesnek találsz, leadhatsz sok kis színest, csak a magaskultúrárt ne érintsd, az az enyém. Ezt nem volt nehéz betartanom, könyvekre, színházjegyre, általában kultúrára akkoriban nem tudtam költeni, két gyerekkel a francia munkanélküli-segélyből éltem, amit csak soványan egészített ki a rádió külsősnek járó díjazása.

Nehezen szánom rá magam, hogy megírjam szabadeurópás emlékeimet. És nemcsak azért, mert gyenge a memóriám – lehet azt edzeni, ha az ember nekilát –, hanem azért is, sőt leginkább azért, mert a lejárt slágerszöveget elferdítve, „csak a rosszra emlékezem”. Persze ez sem igaz ilyen egyértelműen. De kitörölhetetlen az a benyomásom, hogy vén reakciós pasik gülü szemmel bámulnak a friss húsrá, csinos nő Párizsból, de komoly kérdésekben nem lehet figyelembe venni, mert a Kádár-rendszer neveltje, hiszen 1977-ig a komcsi Magyarországon élt. A szerkesztőségben mindenkit a Kádár-rendszer neveltjének tekintettek, aki nem a '45 utáni néhány évben vagy '56-ban hagyta el az országot. A bizalmatlanság és a gyanakvás kölcsönös volt, mert én viszont némi túlzással volt horthysta tiszteket és nyilasszimpatizánsokat véltem látni egyesekben. Reputációmát korántsem javították rokoni és baráti kapcsolataim az ekkortájt kibontakozó demokratikus ellenzékkel. Egy-két kollégát és Kasza Leventét kivéve (adásban Kasza László), aki műsoraiban (*A holnap hullámhosszán*, *Gondolatforgató*, *Kommentár nélkül*) széles tömegekkel ismertette meg a hazai szamizdat írásait, a müncheni szerkesztőségben majdnem mindenki erős gyanakvással és ellenszenvvel nézte a balosnak tekintett, liberális társaságot, amely később, a rendszerváltásnál az SZDSZ (Szabad Demokraták Szövetsége) magját alkotta. A rádió utolsó éveiben súlyos, időnként egyenesen sistergő volt a légkör, vágni lehetett a levegőben, mintha füst lenne, a gyűlölet kipárolgását. Ami bűdös volt. Ezért nehéz írnom róla.

A rádió (Radio Free Europe – Radio Liberty) lapos, hosszú épülete a barátságos, nagy müncheni park, az Englischer Garten fái alatt bújt meg. Ezt a megbújást szó szerint kell érteni, állítólag azért építették a fák alá,

* Egy lassan készülő könyv első fejezete, emlékek a SZER-ről.

mindössze csak egy emelet magasra, hogy ha az oroszok bombáznak, ne találják el, meg se lássák, észre se vegyék. Akadtak a rádióban, akik a „ruszki bombázást” ha nem is valószínűnek, de végül is esetleg elképzelhetőnek tartották. A hidegháború kint a világban és némi paranoia bent a ház zárt közösségében megtette a magáét; az utóbbi újabb erőre kapott azután, hogy egy szombat este – mint nekem később elmesélték –, 1981 februárjában plasztikbomba robbant a csehszlovák szerkesztőségénél, négy munkatársat megsebesítve. Az egyik idős kolléga meg is mutatta a helyet, melyik ablak alá volt lerakva a nagy teljesítményű bomba. Az eset után vastag kőkerítést húztak föl az egész épület körül. Egyébként pedig hamar kiderült, hogy a támadók elügyetlenkedték a feladatot: a célpont a román szerkesztőség lett volna. 1989 után a Stasi megnyitott irataiból derült ki, hogy a műveletet Ramírez Sánchez, vagyis Carlos, a sakál irányította és Ceaucescu fizette. Többen szívesen emlegettek egy korábbi ügyet is, amely „bolgár esernyő” néven került be a köztudatba, bár ez nem a mi rádiókat érintette, hanem a BBC-t. De attól még mélyen át lehetett érezni a drámát. 1978 őszén egy londoni buszmegállóban Georgi Markov bolgár származású rádiós, a BBC kommentátora, éles szúrást vagy csípést érzett a vádlijában (vagy a combjában, ezt már nem tudom), megfordulva csak azt látta, ahogy egy idegen lehajol az esernyőjéért. A mérgezéses tünetek nemsokára jelentkeztek, Markov kolléga három nap múlva meghalt. Az esetet a SZER folyosóin viszonylag gyakran emlegették. Ezzel együtt egy percig sem éreztem azt, hogy veszélyben lennék, amiért az „ellenséges rádióadónak” dolgozom.

26

Nem is voltam. Időnként ugyan felröppentek hírek, inkább kósza híresztelések, rémhírek, pletykák, fake news, ki tudja... miszerint valahonnan messziről, a mellettünk elterülő teniszpályákon és facsoportokon túli házak ablakaiból, vagy csak egy ablakából (nem tudom a pontos részleteket, mert badarságnak tartottam az egészet, és nem figyeltem oda), ártó sugarakat lövellnek a rádió épülete felé, amitől a munkatársak rákot fognak kapni. Megengedőbb fogalmazásban: rákot kaphatnak. Ezt néhányan nagyon komolyan vették, én szintiszta paranoiának tekintettem, és leintettem, ha valaki erről kezdett fantáziálni. Nemrégiben, amikor azt hallottuk a hírekben, hogy a kubai és a kínai nagykövetségen titokzatos hangra, valamilyen mikrohullámú sugárzásra panaszkodtak az amerikai diplomaták, eszembe jutott, talán mégis lehetett valami alapja negyven évvel ezelőtt néhány kolléga félelmének.

1984. február 1-jétől 1993. október 31-ig, a magyar adások megszűnéséig dolgoztam a rádióban; utána még hat hónapig teljes fizetéssel maradhatott mindenki a szolgálati lakásában, mialatt kitalálhatta és megszervezhette, hol és miből fog a továbbiakban élni. Én ekkor szegődtem el egy évre óvónőnek Afrikába, de erre a kanyarra itt most nem fogok kitérni.

A rádió bezárása már régóta esedékes volt. Mint azt sokan és sokszor idézték, az alapító okirat szerint a rádió – az eleinte a CIA, később az amerikai kongresszus által fizetett, a szovjet tömb kelet-közép európai országainak sugárzó Radio Free Europe és a Szovjetunió népeinek számos nyelvén adó Radio Liberty – céljának a megszűnést tekinti, azt a boldog állapotot (ezt

én mondom ezzel a szóval), amikor már nem lesz rá szükség, mert eljön az „információk szabad áramlásának” ideje: a teljes szólás- és sajtószabadság a célszágokban. Akkor, a 90-es évek elején, úgy látszott, mintha eljött volna ez az idő; a magyarok, ha tudni akarták, mi történik az országban, a világban, már nem a Szabad Európát, hanem a Kossuth rádiót hallgatták. Az akkori Kossuth rádiót tényleg érdemes volt. Nekünk itt a müncheni szerkesztőségben már nehezünkre esett a műsorkészítés, én legalább is nagyon átéreztem, hogy fölsőlegesen dolgozom, már senki nem hallgatja, nincs értelme az egésznek. Már rég be kellett volna zárni, gondoltam és mondtam is magam körül, az első szabad választások másnapján, 1990 áprilisában kellett volna lehúzni a redőnyt, akkor lett volna értelme, és úgy lett volna stílusos is. Valamelyik kolléga, már nem emlékszem, ki volt az, szólt nekem, hogy ne nagyon emlegetsem ezt, ő megéri, hogy én alig várom a bezárást, de tekintettel lehetnek mindazokra, akik ha elvesztik az állásukat, a teljes létbizonytalanság elé néznek. Itt már a többség nem fiatal, nincs is Nyugaton érvényesíthető szakmája, mihez fog kezdeni, miből tartja el magát és a családját? Az emberek félnek a munkanélküliségtől. Kicsit szégyelltem, hogy ez eszembe sem jutott. Egy másik beszélgetésben arról, hogy miért kell még mindig fenntartani ezt az adást, amikor már nyilván alig hallgatják, valaki azt emlegette, hogy feltehetően az amerikai főnökeink nem akarják elveszíteni a jól fizető állásukat egy kényelmes európai városban, ugyan már miért javasolnák a kongresszusnak, hogy szüntessék be a támogatásunkat? Maguk ellen beszélnének.

A műsoridő fokozatos csökkentése után 1993 októberére megérett végre a helyzet a bezárásra, legalább is a magyar osztály számára. Noha ezzel már rég számolhattunk volna, mindenki úgy viselkedett, mintha váratlanul érné a hír. Lázás pakolások kezdődtek, igen rövid volt a határidő, a bejelentés és a bezárás dátuma között talán egy-két hét lehetett; erre már nem emlékszem pontosan. Csak a lázas sietségre. Valaki azt mesélte, hogy az alagsorban a német raktáros nagyon föl van háborodva, papírt, ceruzát, tollat, borítékot, irattartót arcátlan mennyiségben markolnak föl és visznek el a magyar osztály kapkodó dolgozói. Szégyellhettem magam megint, hogy magyar vagyok.

A többi osztály egy ideig még tovább folytatta az adást. Volt, aki szégyennek élte meg, hogy csak a magyar osztályt zárták be. Indokolásul az amerikai főnökség a Clinton-kormány költségvetési takarékoságát emlegette és azt a kétségtelen tény, hogy jelentősen csökkent a rádió hallgatottsága. De a legfőbb indok valószínűleg az lehetett, amit Ribánszky László, a magyar osztály akkori igazgatója egyszer folyosói beszélgetésben megjegyzett, hogy az amerikaiaknak nagyon elégük lett a magyar osztályon dülő örökös viszálykodásból és beháborúból. Erről, gondolom, rendre feljegyzésnek nevezett feljelentésekből és személyes fülbeszégásokból értesültek.

A beháborún nincs mit csodálkozni. A rádió magyar osztályának lelki és szellemi állapota tökéletesen leképezte a hazai magyar valóságot, már ami a jobb- és a baloldal viszonyát illeti. Lehet, hogy a mai durvaságból visszaneézve (2021-ben írom ezt) még túrhetőnek látszik az ország akkori kettész-

kadása, de a résztvevők nem érezték túrhetőnek egyfelől a Csurka *Magyar Fórum*ában megjelent Apák és fiúk vagy Csoóri Sándor Nappali hold című írásának szellemiségét, másfelől TGM fölényes mucaizását, hogy csak kiragadott példákat említsek. A szabadsággal jött a tudattalanból felszabadult indulatok fröcskölése. És ez történt kicsiben a rádióban is. Mindenkiről kiderült, mit gondol valójában, míg azelőtt a közös ügy és a nemes cél, a valós információk árasztása a vasfüggöny mögé, elfedte a különbségeket. Már nem álltunk egymással szóba.

Befordultam a nem túl széles és soha nem eléggé világos folyosóra, amelynek a vége felé a jobb oldalon nyílt a szobám. Láttam, hogy három-négy ember gesztikulálva beszélget, de ahogy közeledtem, hogy elmenjek mellettük a szobám felé, elhallgattak. Sűrű, mondhatnám, üvöltő csönd lett, amikor elhaladtam mellettük, annyira izzott a levegő, hogy szinte fizikailag éreztem a gyűlölet, megvetés és undor ezernyi apró túszerűsát az oldalamban. Csak a bal oldalamon, ahol a csoport állt, a fal felé eső jobbam érintetlen maradt. Nem emlékszem, csak egyvalakire közülük: Szalay Tamásra, akinek a szobája az enyémmel szemben volt a folyosó túloldalán. Tamás (nem emlékszem sajnos a rádiós nevére) okos, művelt és tulajdonképpen szinte rokonszenves vagy legalábbis semmiképpen sem ellenszenves ember volt. Bár soha semmiben nem értettünk egyet, mégis tudtunk időnként beszélgetni. A *Világhíradónak* dolgozott, csak külpolitikai hírekkel foglalkozott, sőt indulatosan – és hiába – ellenezte, hogy a rádió magyar belpolitikai témákat is feldolgozzon. Egy nevezetes esetre emlékszem vele kapcsolatban. Valamelyik drámai válsággócból éppen ismét megindult a menekültáradat Európa felé, és azzal együtt a befogadjuk, ne fogadjuk, hova menjenek, mi legyen velük ismerős és soha nem megoldott gondjai; természetesen a rádió is tárgyalta a témát műsoraiban. Már nem tudom, mit mondtam vagy írtam ennek kapcsán, nyilván valami humanistát, ámbár aznap biztosan semmit, emlékszem, mert Kasza megint elárasztott magyar feldolgozókkal. Mégis, egyszer csak kivágódott a szobám ajtaja, Szalay megállt az ajtónyílásban, derékban kissé megtört, ahogy benézett, az arca lilába hajló vörös színű volt, és úgy ordított rám. Tele torokból. Fogalmam sem volt, honnan jött rá a roham. Vegye tudomásul, ha maga még egy, még egyetlenegy menekültet föl akar engedni a mentőcsónakra, akkor elsüllyedünk! Elsüllyed az egész csónak, meghal mindenki! Nincs tovább! Nem engedhet fel többet! Ne nyújtogassa nekem azt az evezőlapátot a fuldoklónak, mert mindannyian vízbe fulladunk! Vegye tudomásul! Miközben elámultam a vizuális fantáziáján, komolyan megijedtem, hogy ott fog az ajtómban összeesni a gutaütéstől. Mondtam is neki, kicsit ahogy a gondozó beszél a rohamot kapott tébolyodottal, hogy nyugodjon meg, Tamás, infarktust vagy agyvérzést kap, nem éri meg! Vállat vont, és visszament a szobájába. Amikor csökkentették, először kicsit, később jelentősebben a magyar adás sugárzási idejét, és ennek megfelelően elkezdtek felmondani munkatársaknak, őt is elküldték. Úgy tudom, közel volt már a nyugdíjkorhatárhoz.

Visszatérek a kezdetekhez. Pár hónap próbaadás után 1951. október 6-án, az aradi vértanúk napján kezdte el hivatalosan a műsorsugárzást a Szabad

Európa Rádió magyar adása. Én azon a napon pontosan egy hónap híján kilencéves voltam, és természetesen fogalmam sem volt a világról. Tehát arról sem, hogy valaha is miféle helyeken fogok dolgozni. És amikor életem számos kalandja és fordulata után megkerestek az ajánlattal, először nemet akartam mondani. Sosem voltam a hallgatója, mert túlságosan recsegett, türelem kellett a rövidhullámú vételhez, és amellet emlékeztem rég meghalt, bölcs anyámra is, aki a saját anyja, a nagyanyám hűséges és olthatatlan rajongását a SZER iránt azzal próbálta hiábavalóan lehűteni, hogy *azok is hazudnak, anyám*. Meg aztán nem akartam a CIA fizetett alkalmazottja lenni. Ebben tévedtem, már rég nem a hírszerzők fizették a rádiót. A kezdetekben igen, bár ezt nem verték nagydobra, a nyilvánosság az Eisenhower kezdeményezte Crusade for Freedom nevű kampányt ismerte, amelyben 16 millió amerikai vett részt, jó sok dollár adományt összedobva a kommunista szorítás enyhítését, az információk szabad áramlását elősegítő szabad rádió működésére. Aztán amikor 1972-ben kitudódott a titok, az adományozók a szívükhöz kaptak, a CIA-nak ki kellett vonulnia a terepről. 1974-től a Radio Free Europe fenntartója kizárólag az Egyesült Államok kormánya, az összeget a kongresszus évente szavazással jóváhagyja.

Néhány hónapja dolgoztam a müncheni szerkesztőségben, amikor nyár végi vakációra New Yorkba utaztam. A SZER New York-i irodájának vezetője Kéri Tamás volt, akit akkor már húsz-egynéhány éve ismertem. Budapesten közös barátaink voltak, találkoztunk kávéházban és a Lukács uszoda napozóján, felesége korábban az osztálytársam volt, a legszebb lány az osztályban, gyerekeink egyidősek voltak. Magától értetődött, hogy ha a városban járok, meglátogatom őket. Családias hangulatú délutánt, estét töltöttünk együtt, egy idő múlva előkerült egy jó nagy doboz, tele halomban heverő fényképekkel a famíliáról, csipkegalléros, régimódi hölgyektől meztelenül hasaló csecsemőkig. Legnagyobb meglepetésemre egyszer csak, mintha családtag lenne, előbukkant a halomból Ronald Reagan képe. Fölnevettem, ez hogy kerül ide? De Tamás egyáltalán nem nevetett, sőt majdnem megrovóan nézett rám, kihúzta magát, szinte úgy látszott, mintha ültében tisztelegne, még a hangja is megváltozott. Mély, meleg barna hangja szinte szerelmesen zengett, ahogy az elnök érdemeit ecsetelte a Gonosz birodalmának legyőzésében, és dicsérte a fegyverkezési versenyt meg a csillagháborús tervet. Meg se tudtam szólalni. Azaz próbáltam, de nem voltam eléggé felkészülve kellő érvekkel arról, hogy a fegyverkezési kiadások növelése vajon miért jó a négygyerekes sarki fűszeresnek, akinek nincs betegbiztosítása. Aztán valahogy túlléptünk ezen a nem kis nehézségen, az ember a régi barátait szinte családtagnak tekinti, és próbál velük nem összeveszni. Tamás kérdezte, megadhatja-e a telefonszámomat (a régóta New Yorkban élő sógornőmnél laktam) egy új, egyelőre külsős kollégának, aki szeretne találkozni velem. Persze, mondtam. Bár ne mondtam volna, igaz, az sem változtatott volna semmit a dolgok alakulásán.

Lovas Istvánt akkor láttam először, és ezen a találkozón sajnos nem jelzett bennem azonnal a vészcsengő, hogy egy ártalmas, az okozott károkat egyenesen élvező bajkeverőről van szó. Müncheni híreket akart hallani, izgatot-

tan beszélt, mindent tudni akart a szerkesztőségről, az amerikai vezetésről, a magyar osztály viszonyáról a főnökséggel. Nem tudtam semmi hasznosat közölni vele, kezdő voltam az osztályon, és a munkahelyek hatalmi útvesztőiben mindig is járatlannak bizonyultam, már amikor egyáltalán volt munkahelyem. Emellett a komoly szerkesztők és politikai műsorok munkatársai által lenézett, ámde a hallgatóság körében legnépszerűbb, kissé bulváros, színes *Forgószínpad* munkatársa voltam, messze az olyan hírektől, amelyek bármit is elárultak volna a magyar és/vagy az amerikai vezetés aktuális politikai nézeteiről.

Ezen a beszélgetésen Lovas, mondom, nagyon izgatott volt, tele tétl-vágygal. Azt láttam, hogy hatalmas egója van, és ennek megfelelő méretű ambíciók fűtik, de egy percig sem tudtam elképzelni, hogy komolyan kéne vennem. Arról beszélt ugyanis, hogy ha ő majd átjön a müncheni szerkesztőségbe, mert azt akarta, hogy oda kerüljön, két év alatt véget fog vetni annak a tarthatatlan komcsi cenzúrának, ami ott folyik. Nemcsak a magyar műsorokkal, az amerikai irányítással is elégedetlen volt, olyan bizton-sággal beszélt az amerikai vezetés kötelező változásáról, mintha legalább is az ikertestvére az amerikai kongresszus szóvivője lenne. Nem volt az, sőt iker-testvére sem volt, ezt csak a nagyzolása illusztrálására mondtam.

Lovas személyét egy időre sikerült elfelejtenem. Megpróbáltam beillesz-kedni a müncheni létbe. Vettem egy biciklit, azzal karikáztam az Angol kerten át a rádióba. Miután leesett a hó, továbbra is biciklin jártam, mint az őshonos müncheniek, és beiratkoztam a Goethe Institut hathetes gyors-talpaló némettanfolyamára. Ezzel be is fejeződött integrálódásom a helyi életbe, amelyről azt hittem, egy-két évnél tovább úgysem fogom bírni. A né-met nyelvre nem volt szükségem, a rádióban, ha kellett, angolul, a magán-életemben leginkább franciául beszéltem, a magyar osztályon pedig, ahol időmnek messze a legjavát töltöttem, természetesen magyarul.

Azért vettek fel, mert a *Forgószínpad* három (egész pontosan két és fél) fős gárdájából egy idős úr, egy 19. századból itt felejtett és már akkor is lejárt szavatosságú bácsi nyugdíjba ment, és a műsor felelős szerkesztője, Borbély László (adásban Kőbányai Péter), mivel igen kedvelte párizsi tudósításai-mat, átesábított a jól fizető müncheni állásba. Ez jókor jött, mert éppen ak-kor ítélték lebontásra a párizsi 20. kerületben álló, omladozó házat, ahol laktunk. Béreltem egy ép házban egy ép lakást a két gyerekemnek, egyik kezdő egyetemista, másik két évvel érettségi előtt; Párizsban maradtak, nem merült föl, hogy ismét országot akarnának cserélni, és velem jönnének Mün-chenbe. Küldtem nekik a havi apanázst, és gyakran mentem át egész hétvé-gére éjszakai vonattal Párizsba. Kikötöttem a biciklit a Hauptbahnhofnál, fölszálltam a vonatra, lefeküdtem aludni (már ki tudtam fizetni a wagon-lit árát), reggel a Gare de l'Esten ébredtem. Nem volt az rossz.

Borbély jó humorú, szókimondó férfi volt. Ahhoz a régi gárdához tartozott, aki eleve újságírónak tanult, korábban több napilapnak dolgozott Budapes-ten. A halálsorra is foglalkozása miatt került, ugyanis a nyugati sajtónak is küldött riportokat, amit a népbíróság kémkedésnek és hazaárulásnak minő-sített. 1950 áprilisában halálra ítélték, ezt bő egy évvel később életfogytiglani

kényszermunkára változtatták. 1956 nyarán szabadult. A forradalom leverése utáni napokban, még novemberben, kellő belátással, hogy itt nem lehet élni, elhagyta az országot. Amikor a Szabad Európához került, hosszabb ideig a sportrovatot vezette, azután, ha jól tudom, Ekeccsel vagy talán másokkal együtt kitalálták, milyen legyen a *Forgószínpad*. Napi egyórás adás volt, szó-rakoztató műsornak nevezték, és valóban könnyedebb volt, mint a szigorú, komor és felelősségteljes politikai adások, ámbár az első két *item* mindig erősen súrolta a politikát. Itemet mondok (angolosan ejtendő, ájtem), mert így neveztük. Darab, tétel, adat, bejegyzés, cikk, áru – mondja a szótár. Az első két item tehát inkább komoly volt, de színes részletekkel tűzdelve, vagyis láttatóbban megírva, mint a hírmagyarázatok. Miután egyszer elmeséltem, hogy 1977 nyarán, egy évvel az ország szovjet megszállása előtt Afganisztánban jártam, minden afgán témát én kaptam. Messze volt az emlékeimben élő békés afgánok képétől a sok háborús borzalom, amit színesen kellett elmesélnem... A forrást a hírügynökségi jelentések és a nagy amerikai, angol és francia napi- és hetilapok (a németeket én kihagytam) cikkei és riportjai jelentették, amelyekről az A/4-es fénymásolatok tömegeit hordta körbe naponta többször a szerkesztőségi asztalokra a házi kézbesítő, kávéfőző, telexgépkezelő és mindenek Haág Pista. Akinél időnként ezt-azt lehetett vásárolni, ennek a részleteit nem tudom, mert nem jöttem izgalomba attól, hogy igazi kalocsai piropaprikát vagy erdélyi disznótorost vehetnék a szolgálatkész kollégától.

Nem volt helytálló a sok fölényes megjegyzés arról, hogy a *Forgószínpad* a kétfejű borjak és bolhaugráltató versenyek műsora, vagy ahogy Zsille Zoltán mondta alkoholtól mélyvörösre duzzadt arccal, megvetően, egy hírtévé videón: a *Forgószínpad* olyanokkal foglalkozik, hogy egy macska diszszidált Ausztriából Németországba. A két (vagy talán három) általunk a szerkesztőségben megírt anyag után, amit a bemondók olvastak be, előbb kishírek jöttek, zene, azután a külsősök: Róma, Párizs, London, New York, hol ez, hol az. Amíg Párizsban éltem, heti négy anyagot küldtem, azokat a párizsi irodában vették föl és küldték át Münchenbe. Csak néhány példa. Antiszexista törvény a nemzetközi nőnap alkalmából, iszlámra megtérő franciák, Teilhard de Chardin születésének századik évfordulója, politikai karikatúráit árusító grafikus a Beaubourg előtti téren, krisnások Rousseau ermenonville-i kastélyában, új operaház a Bastille-nál, Down-kórosok színházi előadása, a halálbüntetés eltörlése, az első francia lombikbébi, afrikai gyógyító varázsló a piactéren, kísérleti iskolák, tehetséggondozás...

Happy Days Are Here Again – szólta a vidám férfikórus a műsor szignáljában. A dal az 1930-as *Chasing Rainbows* című filmben jelent meg, és Franklin D. Roosevelttel 1932-es elnökválasztási kampánydala volt. Híres nóta volt, sokféle feldolgozással, énekelte többek között Barbra Streisand és Judy Garland is. Meglepő módon ma sem megy feledésbe, kicsit katonás, inkább mókásan hangzó férfikórus-változatát, ahogy a *Forgószínpad* szignáljaként felhangzott, már jó ideje minden pénteken hallani a Klubrádióban Pálinkás Szűcs Róbert reggeli műsorában, és ezt nem tekinthetem másként, mint baráti kacsintást a hajdani, rég kimúlt Forgószínpadra. Magam elé mosolygok, amikor meghallom. Köszönöm, Robi.

A *Forgószínpad* szobája az első emeleten volt, a lépcső közelében. A viszonylag nagy, világos helyiségben négy íróasztal és Ekecs mellett a sarkokban egy vágóasztal állt. Istenem, azok a böhom nagy vágóasztalok (később, már másik szobába költözve, más műsoroknak dolgozva nekem is lett egy), amelyeken pengével vágva, szalaggal ragasztva tettük adáskészre a magnószalagtekercecseket... Tényleg nagyot ment a világ elébb. Az ablaknál egymással szemben állt Borbély íróasztala és az enyém. Ő volt a főnök, ami azt jelentette, hogy ő választotta ki a cikkek tömegéből az aznapi műsor nyersanyagait, átadott nekem a témától függően kettő, három, négy vagy több cikket, azokból kanyarítottam egy sokadikat. Ennek nem sok köze volt az újságíráshoz, de a hidegháború éveiben, müncheni ketrecünkbe zárva a világhíradó cikkei is így születtek, kivéve természetesen a kommentárokat. Külsősként, párizsi koromban, több szabadságom volt, a témák az utcán heverték, szó szerint, csak el kellett mesélni, mit láttam, kivel találkoztam. Münchenben ezt nem tehettem, nemcsak azért, mert minimális volt a némettudásom, hanem mert senki nem tehetette. Az amerikai rádióban leadott anyagoknak meg kellett adni a pontos forrását, Reuters, UPI, AP, *Le Monde* vagy *New York Times*, és még sok minden más, továbbá mindennek minimum két, egymástól független forrásból kellett származnia. Egy konzervatív rádió mindig óvatos. A megírt anyagot aztán Borbély leokézta, így mondtuk, vagyis elolvasta és jóváhagyta, nem emlékszem, hogy valaha is belejavított volna. Azt, hogy egy másik szem is lássa, mielőtt adásba kerül, helyénvalónak tartottam és tartom ma is. Ez csak akkor gáz, ha nem kolleghiális segítség, hanem politikai vagy ideológiai ellenőrzés.

Bő egy év, talán másfél is eltelt, amikor Borbély Laci elkezdett egyre gyakrabban hiányozni, ha visszajött pár napra, soványabb és sápadtabb volt, mint előzőleg, és aztán már nem is jött. Nem emlékszem, melyik testrésztét támadta meg a rák, de mindannyian tudtuk, ő is, hogy gyógyulásban nem érdemes reménykedni. Ekecs megszervezte, hogy tegyünk nála egy utolsó látogatást. Otthon feküdt, már nem volt értelme kórházi kezelésnek. Beleenyugvó és ironikus mosollyal fogadott minket, ne féljünk tőle, mondta, nem fertőző, csak belehalni lehet, és rögtön kisebb köhögőrohamot kapott a beszédétől. Nem maradtunk soká, álságosan azért, hogy ne fárassszuk ki a beteget, de persze magunkat menekítettük ki a helyzetből. A beteg még tett egy célzást az ávéhás kihallgatók kínzásaira, mintegy hasonlatképpen, aztán gyorsan legyintett: felejtjük el.

Borbély kolléga a szabad világba érkezése után azonnal nekilátott, és megírta börtönéveinek történetét. A könyv *Halálraítélt! Gyakran ellenőrizendő* címmel magyarul 1958-ban Rómában jelent meg, két évvel később németül egy kölni kiadónál. A szerkesztőségben tudomásom szerint nem beszélt a témáról. Pontosabban én nem tudok erről. Korai halálában – 62 éves volt, manapság ez korainak tekinthető – bizonyára szerepe volt a feledés mélyére süllyesztett éveknél.

Édes Jézusom

Ötvenakárhány éves klimaxos boszorkány lettem. A tűz kitört a kályhából, fölgújtotta a házat, a városom lángokban állt.

Megemeltem a vizeket a város körül, eloltották a tüzet, de nőttön-nőttek a vizek, s én alig tudtam visszacsalogatni a medrükbe őket.

– Mi értelme az életnek? – kérdeztem, s a klimax mély depresszióval felelt nekem. Sötét, kiismerhetetlen labirintusba jutottam, melyből nem tudott kiragadni egyetlen antidepresszáns sem.

A főzéstől valósággal rettegetem (talán mert köze volt a tűzhöz), talán mert a lányom élesen kritizálta kísérleteimet. Talán mert annak idején az anyám többször is hisztérikusan dobott ki a konyhából, vagy rám rivallt, hogy miért nem bal felé kavarom az ételt. (Ennek én boszorkány lévén egyre inkább politikai szimbolikát tulajdonítottam.)

De a legtöbb baj a kóstolgatással volt. Undorodtam a félig kész ételtől. Tele volt szagával, ízével az egész testem a hajam szálától a lábujjam körméig. Kóstolgatni, kóstolgatni, kóstolgatni! – hajtogatta anyám. A nyers hús transzírozása Sátán nagyapámat juttatta eszembe.

A lányom emiatt gyűlölt meg engem kamaszkorában. Utálta a menzaka-ját, otthont akart a sütés-főzés melegével, az én próbálkozásaim pedig csődöt mondtak. Kiment a biztosíték, tönkrementek a platnik, lángot kaptak a falak.

Vajon megkeresztelkedhet-e egy boszorkány?

Elfogódottan térdeltem a gyóntatószékben. Kamaszkoromban betértem néha egyik-másik templomba, hogy a stációképeket nézegessem, de az utóbbi időkben inkább otthon néztem a tévét.

Kívülről varázslatos házikónak tűnt a gyóntatószék, nem gondoltam, hogy ilyen üres belül, és hogy így fogok félni. – Jó napot... kí...kívánok – dadogtam. – Menjünk az irodámba – mondta a pap derűsen.

Tágas, világos szoba volt az iroda, ha véletlenül tévedtem volna be, eszembe se jut, hogy a templomhoz tartozik.

– Mit vár tőlem? – kérdezte a pap. Nem mertem ránézni, mély, zengő hangja bűnös gondolatokat gerjesztett bennem.

– Szeretnék megkeresztelkedni – rebegtem. – Csak az a baj, hogy az anyám zsidó, meg hogy nem hiszek Istenben.

– Én is zsidó vagyok – mondta a pap.

Mintegy mellékesen megjegyeztem, hogy az inkvizíció, remélem, már nem működik. Nem mintha boszorkány volnék, de...

– Az inkvizíció politikai intézmény volt – vágott közbe a pap. – Semmi köze a mi urunkhoz.

Fölpillantottam. – De fura. Én nem érzem őt uramnak.

A pap meleg, tekintélyt parancsoló tekintete belém fojtotta a szót. – Míg nem hisz Istenben, nincs értelme a keresztkedésnek.

Átadott egy hittankönyvet. – Ez talán segít.

Eljött a karácsony. Leutaztunk a gyerekekkel Békéscsabára a szüleimhez. Csabán enyhe, szinte tavaszias idő fogadott. Csak a főtéren létrehozott műjégpálya és az utcai lámpákról lelógó neoncsillagok emlékeztettek a karácsonyra.

Miközben az ünnepre készülődünk szüleim szűk kis házikójában, elővettem a hittankönyvet és az Újszövetséget, de egyik se dobogtatta meg a szívemet. Nem tudtam hinni Krisztusban, meg hogy elvette a bűneinket, mert azt tudtam, hogy az emberben ott van a Sátán, legalábbis a nagyapámban, és így örökletesen bennem is. Apámnak arról panaszkodtam, hogy már nem segít az antidepresszáns, csak úgy tudnék megtisztulni, ha meghalnék.

Köhögött, harakolt, kiment a vécébe köpni. Láthatóan idegesítettem. Alig várta, hogy elseje legyen, és mi szépen hazamenjünk a gyerekekkel.

A vonaton írni kezdtem egy novellát egy boszorkányról. A gyerekem elolvasta, azt mondta, idegesítően írok. És mindig zsidó dolgokról. Másnap a munkahelyemen sírva fakadtam. Hiányoztak a szüleim.

Mostanában a gyerek segíteni akar rajtam a maga módján. Behúzza a gyerekszobába, amiben valahonnan a padló alól süt a hold. Az ablakok csillogtalan sötétséget árasztanak nappal is. Fekete bakelitlemezek ragyognak sejtelmesen. Billegek a hangszórókon, penészes almacsutkákon, matrakon és sörösdobozbuckákon át a számítógépig. Hüllők lélegeznek az ágyak alatt, a történelem rétegei lélegeznek őskuszaszágban. Kardok villannak, és egy injekciós tű, guillotín zuhan, és egy izzó meteor. Mannácska már tulajdonképpen nem gyerek. Tudom, hogy életveszélyben van, de amíg nem kér, nem kap segítséget. A világ némiképp lemondott róla.

A számítógépben egy cikk világít, amit Mannácska felolvas nekem szokatlanul precíz, nyílt artikulációval. Most kivételesen fontos neki, hogy minden szavát értsem. Tudományos magyarázatát arról, hogy bizonyos növények nyújtotta élvezet egészséges, gyógyító hatása nem jár mellékhatásokkal, elmentésben a szintetikus gyógyszerekkel, amiket én szedek.

Mannácska csendben hozzátette, hogy a bélyeg segítene rajtam. Kihúzza a depiből. Megdobbant a szívem. Megvan az út. Elég furcsa út, de út. Úgy éreztem egy pillanatig, hogy évekredek óta erre vágyom.

Igazában hajlottam rá, hogy kipróbáljam a bélyeget, csak attól féltem, hogy eljuttat Sátán nagyapámhoz.

Nem akarok vele találkozni se álmomban, se ébren. Nem akarom látni a gomolygó, gyűlölködő szellemét.

Egyszer csak beköltözött a gyerekszobába Laca. Teltek-múltak a hónapok. Tudtuk mindannyian, hogy élősködik rajtunk a Laca. Az igaz, hogy nem dolgoztak a próféták se, sőt maga Jézus Krisztus sem. Hány és hány zseni élte le úgy az életét, hogy közben nem keresett egy fillért sem! Laca időnként

kiszolgálta Mannácskát. Reggelit készített neki meg ebédet. Ha néha megpendítettem neki, hogy dolgoznia kellene, fenyegetően villant rám borzas fekete haja alól sötét szeme. Boszorkány létemre félttem tőle.

Hinni akartam. Hinni valakiben. A hittankönyv viszont nem sokat mondott nekem. Iskolás, semmitmondó rajzok, bárgyúvá egyszerűsödött történetek. Inkább az evangéliumokat olvastam. Nehéz ez. Mert hát a próféták mindig ostorozták a népet. Izrael fiait! Bné Izrael!

A keresztényekhez egy gyerekkori barátom vitt el. Ő se hitt Istenben, legálábbis esze ágában se volt, hogy megtérjen.

A lakás koszos volt, de jó illatú. A konyhában mindenütt ételmaradékok, a véce maszatos budihoz hasonlított, arra gondoltam, hogy ha a Názáreti egy istállóban született, akkor itt is helye van az igének. Sokkal otthonosabban éreztem magam, mint a kínosan tiszta, hűvös templomokban.

– Jézust a zsidók ölték meg. – kezdte a házigazda a beszélgetést. – Ezzel szembe kell nézned.

Elöntött a forróság. Ez a banyakórral jár. A házigazdának fölágaskodott festett barna haja, a szeme kitágult, a szék összeroskadt alatta.

Próbáltam közömbös arcot vágni, de épp ezért kezdtek gyanakodni rám.

– A zsidók csak kiközösítették Jézust – mondtam. – Mert eretnek volt. Zsidó szemszögből – tettem hozzá zavartan.

A házigazda átült egy fotelbe. – Te nézed ezt zsidó szempontból. Mert nem tudsz elszakadni a zsidóságtól.

– Soha nem voltam igazi zsidó – gondoltam. – Csak az anyám volt az.

– Jézus meggyógyít – mondta a házigazda.

A feleségére pillantottam, aki évek óta ágyhoz kötött beteg volt. Halálos beteg.

De nem szóltam semmit.

– Helgának üdvbizonyossága van – magyarázta a házigazda. – Benned viszont ott van a Sátán.

– Tudom – mondtam halkán és majdnem elsírtam magam.

Ekkor csöngetett az ajtón Tibi.

Nekem salommal köszönt.

Elővette a gitárját. Zsidó hévvel csapott a húrokba, mint annak idején Dávid. Meg volt fázva, a hangja rekedt volt és erőtlen, de táliszban és kipában Jézusról énekelt. Mielőtt hazaindultam, Tibi nekem adta a hosszú-hosszú borsózöld sálját, a mackófülsőjét.

Két nap múlva magas lázzal feküdtem ágyamban. Tudtam, hogy ezek a Tibi bacilusai. Hullámvasúton zuhantam és emelkedtem szédületes mélységek felett.

Egyszer csak meggyógyultam. Azóta szebbnek látom a lakásunkat. Nem olyan poros és kopár.

Laca adott haza egy kis pénzt. Főzni nem tanultam meg, de hamarosan bevezetik hozzánk a gázt, és veszünk egy tűzhelyet. Mannácska nem és nem kér segítséget. (Édes Jézusom, adjál úgy is, ha nem kéri!)

Már kevésbé félek a tűztől.

Előhang egy interjúhoz

Márciusi számunk az országgyűlési választások előtti utolsó hónapban jelenik meg. Aki ismeri a *Mozgó Világot*, tudja, hogy az ellenzéki összefogás elkötelezett híve. E jegyben kértük fel a nemrégben szövetségre lépő hat pártelnök közül azt, aki gondolkodásunktól eddig ugyan a legtávolabb állt, de csatlakozása a szövetséghez mégis e választási periódus leginnovatívabb ötletének számított.

A Jobbik elnökéről, Jakab Péterről van szó.

A szerkesztőség tervez – a sors végez. Ha tudtuk volna, hogy az összefogást megmérgezheti az ellenzék által delegált köztársasági elnök jelölésének szimbolikus aktusa, ha tudtuk volna, hogy az általunk nagyra – a mai közszereplők között talán a legnagyobbra – tartott jelölt, Iványi Gábor éppen a Jobbik fog opponálni, ha tudtuk volna, hogy az opposíció már az interjú elkészülte után következik be, ha tudtuk volna, hogy Iványi „megfúrásával” barátunk vesszőfutása nem ért véget, hanem a legsötétebb diktatúrára jellemző gátlástalan és a NER által vezényelt zaklatással folytatódik, valószínűleg nem MOST kérjük ezt a beszélgetést. Vagy KORÁBBAN, vagy sokkal KÉSŐBBEN.

36

De. Ha „lappolitikai”, sőt „nagypolitikai” okból ejtjük ezt az interjút, vé-tünk egy íratlan szabály ellen. Semmibe vesszük az adott szót, inkorrekt módon mi is úgy taktikázunk, amit annyira ununk-utálunk még a mi oldalunk képviselőinél is.

Lehozzuk tehát az interjút, mert véleményünk szerint ez segíti az összefogást. Talán az is segíti, hogy saját véleményünket azért mégsem rejtjük el.

Maximálisan szolidárisak vagyunk tehát Iványi Gáborral, aki a szimbolikus elnökség méltó és alkalmas képviselője lett volna, és maximálisan méltatlannak, sőt alkalmatlannak tartjuk Róna Pétert, a Jobbik ötlete nyomán helyzetbe hozott és a hat párt által végül jóváhagyott másik jelöltet. Szerin-tünk a világ így kerek.

A szerk.

A Jobbik egykori szélsőségei ma már a Fideszt szolgálják

Jakab Péterrel beszélget Kardos Ernő

– *Gyorsan ismert lett a kép, amely szerint kiflit és párizsit reggelizik, ráadásul Piros Aranyat nyom a felvágottra. Tudatosan megtervezett akció volt, vagy evés közben jött az ötlet?*

– Amióta a politika beköltözött a közösségi médiába, úgy működik jól a rendszer, ha a fontosabb gondolatok mellett valami személyeset önmagáról is megmutat, aki közszereplésre adta a fejét. Épp reggeliztem, amikor a kabinetfőnököm azzal hívott fel, hogy kéne valami sztori rólam. Bármilyen egyszerűen fotózzam le, hogy abban a pillanatban mit csinállok. Miután párizsit ettem kiflivel meg Piros Arannyal, készítettem egy fényképet, és azzal a kísérszöveggel küldtem át a kollégának, hogy ennél azért kéne valami jobb ötlet, mert ez a téma senkit nem fog érdekelni. A kollégámnak viszont tetszett a fotó, jó hangulatúnak találta, kitette a honlapra. A történet mindössze ennyi. Már majdnem túlléptünk a sztorin, amikor a Fidesz nagy hangon elkezdett támadni a parizer miatt. Jószerivel tehát a kormánypárt tette témává kedvenc gyermekkori reggelimet. Úgy tűnik, hogy a kormánypárti ficsúrok számára, ha valaki képviselő, akkor már túlságosan proli kaja a párizsi, és azt csak hátsó szándékkal fogyaszthatja.

– *Azért ennek lehetett volna politikai üzenete is, hisz korábban több-*

ször milliókra büntette Kövér László. A párizsi meg a legolcsóbb kaja...

– Ez igaz, nyilván tudtam volna drágább reggelit is venni magamnak. De mit csináljak, ha szeretem a párizsit. Egyébként is a kormánypárti urakkal ellentétben én valóban úgy élek, mint egy átlagember. Ezt a Fidesz-vezérek a legaljának tekintik, de ezzel nem engem sértenek meg, hanem a választókat. Bezeg azt nem tartják „legaljának”, amikor Völner Pál 83 millió forintos kenőpénzt vágott zsebre, miután szövetkezett a végrehajtó maffiával, amely a devizahiteles magyar családok ezreit lakoltatta ki és tette az utcára. De ezek az urak azt sem tartják aljas dolognak, hogy a Fidesz maffiamódszerekkel működik. Orbán Viktor veje, Tiborcz István 13 milliárdos csalással került be a hírekbe. Továbbá az sem a „legalja”, ha mindezt nem is a magyar ügyészség, hanem az Európai Csalás Elleni Hivatal, az OLAF nyomozói leplezték le, mert az uniótól származó milliárdokat lopták el. Miután ez kiderült, a magyar kormány inkább visszafizette az uniós pénzt, amivel viszont újra csak magyar állampolgárokat lopott meg. A magyar kormány szerint tehát ez rendben van, de ha valaki parizert eszik Piros Arannyal, az számukra a demagóg politizálás legalja. Ez inkább a Fidesz bizonyítványa, nem az enyéem.

– *Épp ez a kizembszerep, amit a Fidesz-propaganda elvitat. Szerintük ön valójában egy dúsgazdag képviselő, aki igazából csak a manipuláció kedvéért evett parizert. Így lesz még a reggeliből is politika?*

– Persze, valójában minden politika, ezért sem szeretem, amikor az emberek azt mondják „ugyan, hagyjanak békén, nem politizálok!”. Pedig a politika a mindennapjainkról szól, aki ezt figyelmen kívül hagyja, az szó nélkül átadja a másiknak a lehetőséget, hogy saját kedve és érdeke szerint alakítsa a mindennapjainkat. Hát ezért kell mindenkinek részt vennie a választásokon, mert csak így tudjuk a magunk életét befolyásolni. Ha az emberek elfordulnak a politikától, akkor helyettük olyanokat választ az ország, akik saját luxusrepülőgépről vagy jachtról látják a magyar tájat. Ami pedig a „fényűző életmódomról” szóló vádakat illeti, természetesen az is hazugság. A Fidesz pribékjei karácsonykor miskolci otthonom közelében ólálkodtak, hogy próbálják a luxuséletemet kamerával dokumentálni. Rá is ijesztettek a gyerekeimre. A további atrocitást akartam elkerülni, ezért a családom lakhelyéről, illetve a budapesti albérletemről készült fotókat kitettem az internetre. Tessék összehasonlítani bármelyik Fidesz-vezér otthonával. Ami pedig a fizetésemet illeti, ugyanannyi, mint bármely más képviselő bére a magyar parlamentben.

– *Említette, hogy zaklatták a családját, bár a magánéletéről eddig nem nyilatkozott. Feltételezhető, hogy az ilyen vagy az ehhez hasonló politikai akciók dúlták szét a családját?*

– Csak ismételni tudom, amit korábban mondtam, semmilyen, a családomat, a magánéletemet érintő kérdésre nem kívánok válaszolni.

– *Akkor folytassuk a reggelivel, ami a politikai harc terepévé vált. A parizeres akciója után Orbán Viktor böjti reggelije is megjelent az interneten, két alma és egy narancs. Emlékeim szerint ön több lájkot kapott. Úgy érezte, hogy győzött?*

– Gondoskodni szerettem volna róla, hogy ez ne történhessen meg, ugyanis azzal akartak lejáratni, hogy én valójában böjti időszakban ettem a parizert, ami távol áll a keresztény eszmétől. Ezen azonban csak mosolyogni tudok, mert mindezt olyanok állítják, akik éjt nappallá téve szegik meg a tízparancsolatot és rabolják ki az országot, a Kaleta-féle pedofil bűncselekményről már nem is beszélve. Kicsit tehát álszent a Fidesz rendszere, s amikor az emberek mégis lájkokkal támogattak, azt éreztem: van igény az igazság kimondására, s van igény arra is, hogy olyan politikusok legyenek a magyar parlamentben, akik valóban ismerik a vidék mindennapjait, nemcsak olvasgatnak róla valamit. A parizeres akció tehát – utóbb megállapíthatjuk – jóval túlnőtt saját jelentőségén, szimbolikussá vált, helyettesítve a nyílt vitát ellenzék és a kormány között.

– *Egy másik híres politikai akciója ma is népszerű az interneten: egy zsák krumplit vitt Orbán Viktornak. Ezzel utalt arra, hogy Borsodban a Fidesz ennyiért vette meg a választást. Akkor tízmillió forintra büntette a házelnök. Megérte?*

– Szeretném pontosítani, mert azért a zsák krumplióért „csak” 4,4

millióra büntetett a házelnök. De még így is elég drága volt nekem a parlamentben az a három kiló krumpli. Az igazságot szerintem mindig ki kell mondani, nem csak szavakban, de zsákba csomagolva is oda kell tenni a miniszterelnök asztalára. A kormány politikája ugyanis arra épül, hogy tartsd szegénységben a társadalmat. Ezek után a nyomorban élőket könnyű négyévenként megörvendeztetni, s megvenni a választók szavazatát pár kilogramm krumplival. De meg is lehet fenyegetni a szegényeket, hogy nem lesz közmunka, ha rossz helyre adod a voksodat. Ezzel teszik irányíthatóvá a félelemben tartott társadalmat. Ez Orbán Viktor uralkodásának módszere, amelyben a nincstelének számára már régen nincs se szabadság, se jólét. Ezzel akartam szembesíteni a kormányfőt, vagyis a valósággal. Hogy ne csak a jelentésben olvassa, amit Kubatov Gábor az asztalára tesz, hogy „főnök úr, sikerült a hatalmat újra megvenni néhány kilogramm krumpliért!”. Azt szerettem volna elérni, hogy a magyar miniszterelnök is érezze: hogyan alázza meg a magyart négyévente.

– *Mindezért tehát nem egészen ötmillió büntetést fizetett. Kövér László összesen mennyi pénz megfizetésével próbálta elhallgattatni?*

– A halmazati büntetés eddig összesen 15,2 millió körül jár. Talán emlékeznek még, hogy a rabszolgatörvény elleni tiltakozásként elfoglaltam Orbán Viktor parlamenti székét, utána jött a krumplis akció. De a legtöbbet, tízmillió forintot a „ficsúr” szóért fizettem, a házelnök szerint a fideszes bagázst ez a szó sértette a

leginkább. Pedig akkor hozzátetve a kormány válságkezelését bíráltam, s nagyon szerettem volna végigmondani a felszólalásomat. Ezért kerültem a durva jelzőket, tehát a bűnöző, a tolvaj vagy gazember szót nem is használtam. De úgy látszik, az ideges házelnök rájött, s belekötött a ficsúr szóba, s 10 millióra büntetett. Érdekes, hogy amikor Orbán Viktor „bohócnak” nevezett, vagy Kövér László „bűdös bunkónak” titulálja a parlamenti ellenzéket, akkor ők egy fillér büntetés nélkül megússzák. Ők minden következmény nélkül sértegethetik az ellenzéket.

– *Egyébként kifizette már a 15 milliós büntetést, vagy részletre törleszt?*

– Nincs választásom, egyszerűen levonják a fizetésemből. Megkapom ugyan a minimálbért, tehát hónapokon át csak a nettó 111 ezer forintot.

– *Azt érzékeli, hogy az utóbbi időben megpróbálják neveltségessé tenni, időnként bohócnak nevezik, ami egyet jelent azzal, hogy nem kell komolyan venni?*

– Meglátjuk, április 3-án ki nevet a végén.

– *Csakhogy az egyik legnagyobb hatású felszólalása miatt nem is büntették. Azzal a mondattal köszönt be ugyanis a kormánypárti képviselőknek, hogy „ennyi bűnöző előtt még nem is beszéltem”. Azért volt ennyire radikális, mert különben a szavai nem jutnak el a választókhoz?*

– Különösebben nem tervezem a beszédeimet, csak azt szerettem volna, ha az igazság elhangzik a parlamentben. Ez a saját környezetemben rendre elhangzik, kimondják a választók is, hogy ezek bűnözők,

mert folyamatosan lopnak. A tévedések elkerülése végett, az emberek saját bőrükön érzik, hogy miközben egy szűk réteg, benne Mészáros Lőrinc és az oligarchák tucatjai dollárban is milliárdosok, addig az átlag magyar örülhet, ha a minimálbért felemeli a kormány, vagy a falusi nép közmunkát kap. Egyre nagyobb a szakadék a különböző társadalmi rétegek között, ami jelentős elégedetlenség forrása. Ez méltatlan. Én az elégedetlen emberek hangját akarom bevinni a parlamentbe, mert azt szeretném, ha a kormányzópárt urai is tudnák, hogy mit éreznek, mit gondolnak az emberek. Nyilván ez néha kissé nyers igazság, de azokon a vidéki településeken, amelyeken előfordulok, a politika szó hallatán már rég lemondóan legyintenek. De ha azt tapasztalják, hogy a gondjairól a saját szavaikkal szól valaki, akkor megérik, hogy a politika róluk is szól. Mielőtt bárki félreértene, a választók ugyanazokat a sarkos jelzőket használják Orbánra és társaira, amelyeket tőlem is hall a nyilvánosság. Ezért tartom viccesnek Kóvér büntetését, mert engem ugyan elhallgattathat, de a választókat aligha.

– *Ugyanakkor ezektől a beszédektől durvul a parlamenti hangnem. Ön is egyre keményebb, Hadházy Ákos, Szabó Tímea vagy Szél Bernadett is rendre sarkosan fogalmaz. Tudom, hogy ez részben azért van, mert egy éjszaka képes a Fidesz új törvényt elfogadni vagy a salátatörvénybe bújtatva bármit megszavazni. Ilyen körülmények között nem vesztette értelmét a parlamenti politizálás?*

– Ne felejtse el, az ellenzék mostani karcosabb stílusa az elmúlt

tizenkét év alatt vált csak ilyenné. A dolog úgy indult, hogy letettük javaslatainkat a kormánypárt asztalára, amelyeket napirendre sem vettek, úgy söpörték le. Lassan már a köszönésünket sem fogadják, a kérdéseinkre pedig olyan típusú választ adtak, hogy „boldog karácsonyt!”. Ilyen körülmények között nem az a megoldás, hogy csendben maradunk, ellenkezőleg, még keményebben mondjuk ki az igazságot. Az indulatok nem öncélúak, nem a semmiből jönnek. Így amíg lehet, addig sokan bejárunk a parlamentbe, mert a hatalmat szembesíteni kell a szörnyű tetteivel, s ha a „közszolgálati” nem is közvetíti, a világhálón százezrek, milliók követik a munkánkat.

– *Azt már nem is szívesen kérdézem, hogy a közmédiába meghívják?*

– Az elmúlt két hétben szerepeltem a svájci és a horvát közmédiában, a magyar televízióba évek óta nem hívtak. Miközben közpénzen működik közel százmilliárdért, a közszolgálata helyett csupán egy szűk politikai érdekcsoportot szolgál. Az ellenzékét jó ideje teljesen mellőzik, néha persze már nem is bánom, mert olyan alacsony a műsorok színvonalja és a nézettsége, miközben félrevezet, dezinformál. Pedig a pártatlan tevékenységét törvény írja elő, de ma közhely, hogy nálunk nincs jogállam. A törvény kijátszása hétköznapi gyakorlat. Orbán elsősorban olyan hatalomtechnikus, aki nulla kormányzati teljesítménnyel akarja az uralmát megőrizni. Kormányozni nem tud. Jó példa erre, hogy hazánk az Európai Unió második legszegényebb nemzete lett a Fidesz irányítása alatt.

– *Térjünk vissza a Jobbik büntetésére. 2017-ben, még a választások előtt az „Ők dolgoznak, ti loptok” című kampány miatt 600 milliós költségvetési támogatást vontak el a párttól, amit később egymilliárdra kerekítettek. Ez a Jobbik megleckézetestését vagy inkább tönkretételét célzó akció volt?*

– A Fidesz arra játszott, hogy ha a négy évvel ezelőtti választások után mindössze hat százalékra zsugorodott Jobbiktól egymilliárdot elvonnak, akkor a párt jó eséllyel bedől, és meg is szűnik. Mi azonban túléljük a halálos ítéletet, s 2021-re minden tartozásunkat kifizettük, közben még meg is erősödünk. Tehát nem tört meg bennünket a büntetés, mert a közvélemény-kutatások szerint a támogatottságunk 12-14 százalékra emelkedett. Ezzel az ellenzéki együttműködés centrumába kerülhettünk, amivel bekövetkezett, amitől a Fidesz legjobban félt. Vagyis nem jelentettünk csődöt, sőt, a szélsőséges Mi Hazánk mozgalmat sem követtük, hanem olyan nemzeti párttá alakultunk, amely képes az ellenzéki pártokkal együttműködni.

– *Mondja, mi igaz abból, hogy miután Varga Mihály pénzügyminiszter a világ előtt kínosnak érezte, hogy kormányzati erővel verik szét a Jobbikot, ezért próbált a büntetésből faragni vagy részletfizetést adni?*

– Részletfizetést valóban kaptunk, mert mi kértük, de takarékos gazdálkodás nélkül a büntetés a párt kivéreztetése lett volna. Ha nem verjük a fogunkhoz a garast, akkor ma esély sem lenne kormányváltásra, hisz az ellenzéki összefogásnak mi vagyunk az egyetlen jobboldali karaktere.

– *A példátlan büntetés miatt nemzetközi bírósághoz fordultak, de miért nem nyertek?*

– Egy jogi trükk miatt. A nemzetközi bíróság azzal utasította vissza a keresetünket, hogy amíg itthon nem járjuk meg az összes jogorvoslati lehetőséget, addig ők kint nem dönthetnek.

– *De miért nem járták meg itthon az összes bírói fórumot?*

– Azért, mert az ügyünkben a Fidesz egykori képviselője, a Domokos László által vezetett Állami Számvevőszék döntött, de a döntés ellen Magyarországon nincs jogorvoslat.

– *Erre mondják, hogy ügyes...*

– A mi keresetünknek pont az volt a lényege, hogy a számvevőszék döntése ellen a törvény szerint itthon nincs jogorvoslat. A strasbourgi bíróság esetünkben ezt figyelmen kívül hagyta. Nem jelölték meg, hogy itthon hová fordulhatnánk.

– *Ha a Jobbik nem ezt az utat választja, hanem kiáll a 2010-es elkötelezettsége és korábbi értékei mellett, esetleg társul a Fidesz nacionalista politikájához, akkor saját szempontjából nem járt volna jobban?*

– Amiről beszél, az ma már a Fidesz helye a magyar politikában. Akik elhagyták a Jobbikot, mert ragaszkodtak a 2010-es hangokhoz, ma már a kormánypártot szolgálják. A Jobbik alapvető értékéből ma egyetlen fontos mondatot szeretnék kiemelni, amelyet még a 2003-as alapító nyilatkozatunk tartalmaz: a Jobbik a nemzet egészét képviseli. Erről elfelejtkeztünk egy időben, amikor rétegpárt lettünk, s egy sor dolog ellen fogalmaztuk meg magun-

kat. Ma viszont minden tisztességes magyar embernek kezét nyújtunk.

– *Egyébként az összefogás gondolata a Fidesz választási törvényével kezdődött, amely a pártot bebetonozta a hatalomba. A jogszabály betervezésekor 2011-ben Karácsony Gergely első reakcióként azt mondta, hogy a Jobbikkal technikai koalíciót kell kötni. Különben a Fidesz örökre a hatalomban marad. Emlékszik, hogy erre hogy reagált először?*

– Nem emlékszem már, de abban az időben a helyzet még nem érett meg az összefogásra. Ehhez a Jobbiknak nagyon sokat kellett változni, és 2011-ben ez a változás még el sem kezdődött.

– *Hiszen akkoriban együtt szavaztak a Fidesszel.*

– Előfordult, de ma már csak a Mi Hazánk mozgalom politikusai szavaznak velük.

– *A Jobbik átalakulása a 2018-as választás előtt már elkezdődött az úgynevezett cukiságkampánnyal, akkoriban a párt vezérkara azt hitte, hogy egyedül fog nyerni. Amiből utólag csak az bizonyos, hogy ha már akkor összefognak, akkor közösen akár győzhettek volna. Ez vitte végleg bele a mai összefogásba?*

– Ahogy a 2011-es Jobbik, úgy még a 2018-as párt sem érett meg az összefogásra. Ne felejtse, akkor még Toroczkai László volt a párt alelnöke. Az összefogás lehetőségét legfeljebb a választóink ismerték fel, és jelezték annak megkerülhetetlenségét. Akkoriban még Miskolcon voltam önkormányzati képviselő, s a többiekkel együtt elhittem Vona Gábornak, hogy a kutatási eredmények

a mi egyedüli győzelmünket hozták ki. Mint kiderült, ez blöff volt. Pedig több körzetben visszaléphetünk volna az esélyesebb jelölt javára, ha ezt a gesztust mi is megkapjuk. Ha tehát olyan parancsot kaptunk volna, hogy fogjunk össze, akkor megtettük volna. De sajnos ilyen parancs nem érkezett. Az összehangolt visszalépések elmaradása az akkor regnáló pártvezetők történelmi bűne. Ezen múlt ugyanis a Fidesz újabb kétharmada.

– *Az ön számára mikor dőlt el, hogy nemcsak szükség van összefogásra, de meg is valósul a gyakorlatban?*

– A választók egyértelműen jelezték már 2018 végén, amikor a Kossuth téren és szerte az országban közösen tüntettek a rabszolgatörvény ellen. Hangsúlyozom, ezt nem mi, politikusok szerveztük, hanem az ellenzéki választók mentek ki a térre. A legkülönbözőbb ellenzéki zászlókkal vonultak ki, s ezzel üzenték meg nekünk, politikusoknak, hogy ez a követendő út, a Fidesz legyőzése érdekében a pártoknak össze kell fogni. Ezt mi is beláttuk, komolyan vettük, s ezzel szerintem azt bizonyítottuk, hogy képesek vagyunk a nemzet érdekeinek képviselésére. Egységet tudunk felmutatni, miközben az ellenzék meglehetősen sokszínű. De ilyen Magyarország is.

– *Az összefogáshoz vezető úton ön személy szerint, illetve a pártja mit tartott meg egykori önmagából és mit hagyott el végleg?*

– Mindenekelőtt kisöpörtük a szélsőséges nézeteket, de ezt összefogás nélküli is meg kellett tenni. Amikor 2018-ban Vona Gábor elhagyta a pártot, utána kemény villongások

voltak a vezetésben Sneider Tamás és Toroczka László között. Végül Sneider vette át a vezetést, de komoly változásokat nem ért el. Majd 2020. január 25-én jöttem én, és világgossá tettem, hogy minden tisztességes magyar embert képviselünk, de a szélsőségeseket nem. Akinek voltak extrém, vállalhatatlan nézetei, megnyilvánulásai, azzal nyilvánosan szakíthatnak, de ha erre nem képesek, akkor távozhatnak a Jobbik közösségéből. Jó néhány képviselő a távozás mellett döntött, ami okozott ugyan némi zűrt, de örültem, hogy idejében elmentek, s nem most, a kampány finisében kell az ügyükkel foglalkozni. Miután tehát a szélsőséges gondolatokat kisöpörtük, felerősítettük a néppárti politikát. Származástól, vallási és párt-politikai hovatartozástól függetlenül minden embert képviselni akarunk, mert a Jobbik keresztényszociális párt. Képviseljük a munkavállalókat, az állástalanokat, az időseket és az elesetteket is. De nem azért, mert baloldali párt vagyunk, hanem mert ez keresztényi érték. Nagyon sajnálom, hogy a magyar kormány – amely magát kereszténynek hangoztatja – elérte, hogy jelenleg Magyarországon az emberek 74 százaléka az uniós szegénységi küszöb alatt él, s nem is kívánnak rajtuk segíteni.

– *Mi lett a gárdával, ami a radikális Jobbik eredeti politikáját testesítette meg?*

– Ismerek jó néhány régi gárdistát, mostanában a Békemeneten szoktam őket látni. Ők most ott hirdetik az eszmét.

– *Mindezt úgy érte el, hogy jelentősen nem csökkent a Jobbik tábora?*

– Teljesen átalakult a szavazóbázis. Akik szélsőséges romantikára vágytak, elmentek a Fideszhez vagy a Mi Hazánkba, ez a két párt egy és ugyanaz. Sokan jöttek hozzánk a balliberális irányból, és 250 ezer új szavazót is meg tudtunk szólítani a bizonytalanok táborából. Ők korábban nem szavaztak, de most azt érezték, hogy van olyan hangú párt, amely képes szólni hozzájuk.

– *Emlékszik még arra a hangulatra, amikor az összefogni kész, de egymástól nagyon távoli párt vezetői először tárgyaltak?*

– Eléggé furcsa volt. Azért is, mert én az alkalomra kiöltöztem, Gyurcsány Ferenc pedig pólóban meg rövidnadrágban jött. Nem mellesleg köztünk volt a legnagyobb ideológiai távolság, méricskeltük egymást, feszengtünk, le kellett győzni az ellenérzéseinket. Két egymással szemben álló politikai tábort képviseltünk, akik végül képessé váltak arra, hogy a választók akaratából tárgyaljanak egymással és egyezsége jussanak. Ami minden tárgyaló félben közös volt, hogy valamennyien egy szabad, demokratikus és jóléti Magyarországot akartunk.

– *Az előválasztás idején fogalmazták meg a közös programot. Munka közben érezte, hogy nem könnyű olyan programot készíteni, amit valamennyien el tudnak fogadni? Sok súrlódás volt, vagy nem voltak éles helyzetek?*

– Azért volt nehéz, mert a hatpárti elképzelést kellett összefésülni, miközben minden döntés konszenzussal született. Többségi döntés szóba sem kerülhetett, minden egyes határozathoz hat igenre volt szükség.

Nagyon munkaigényes folyamatról van szó, másfél évig tartott a megállapodás tető alá hozatala. De legalább mindenki meg tudta őrizni a számára fontos elemeket.

– *Mi volt a Jobbik legfontosabb programpontja?*

– Nekünk az elszámoltatás volt az alapvető, mert különben egy új kormány rövid időn belül elbukhat. Ez lesz az új kormány hitelességének próbája, ráadásul az elszámoltatáshoz nem is kell pénz. Ahhoz, hogy a bűnös kezén kattanjon a bilincs, elsősorban független igazságszolgáltatásra van szükség, amit helyre fogunk állítani. Ha sikerül, mert ez várja tőlünk az Európai Unió is, akkor Magyarország megkaphatja az újjáépítésre járó hatezer milliárdot. Tehát ha a tervezett vagyonelezés intézményével csak lassan haladunk, akkor is az uniós pénz ad lehetőséget a közös program végrehajtására. Közben elzárjuk a korrupciós csatornákat, lesz tehát mozgásteret az ellenzéki kormánynak. Nem engedhetjük tovább, hogy a Fidesz szétlopja az országot.

– *Viszont ehhez független ügyészség, bíróság, média kellene, s persze új alkotmány is, de egyelőre hiányzik a megteremtéséhez szükséges kétharmados többség. Ennek hiányában várható politikai ellenállás, esetleg utcai harcok is?*

– Az elszámoltatás véghezvitele érdekében szükség lesz a jogállamiság helyreállítására. Ennek egyik feltétele, hogy nem lehet lopni, még a politikusoknak sem, s ebben valamennyi ellenzéki pártvezető egyetért. A jogállamot jogi eszközökkel kell helyreállítani, ehhez nyilván

leginkább a kétharmados többség megszerzésére törekszünk. Más a helyzet, hogy feles többség esetén mi lesz a kétharmados törvényekkel. Azt több alkotmányjogász is állítja, hogy a jelenlegi Alaptörvény is tiltja a kizárólagos hatalom birtoklására való törekvést, tehát minden passzus, ami lehetővé tette a fideszes pártállam kialakítását, önmagában az alaptörvénybe ütközik. Ezt az Alkotmánybíróságnak is ki kellett volna mondania, de ez a testület sem látja el azt a feladatot, amelyre az Országgyűlés felhatalmazta. Tehát a parlamentnek kell majd ellátnia az alkotmánybíróság feladatát – létezik ilyen megközelítés is. Van egy másik megközelítés is, ami a szívemhez közel áll, mert akkor feles többséggel nem kell hozzányúlni a kétharmados törvényekhez. Ennek az a lényege, hogy jelen pillanatban Magyarországnak nincs alkotmánya, csak egy alaptörvénynek nevezett valamije. Nincs tehát olyan társadalmi szerződés, amit a hatalom megkötött volna a nemzettel. Olyannyira nincs, hogy ma az alaptörvényről népszavazást sem lehet tartani. Tehát az egyik szerződő felet, a nemzetet nem lehet megkérdezni, hogy milyen fékeket és ellensúlyokat szeretne a hatalom korlátozására rendszerbe építeni. Szükség van tehát egy új alkotmányra, amelyet népszavazás útján lehet elfogadni. Minden népszavazás erősebb, mint a kétharmad, hiszen az a nemzet egészét testesíti meg. Ezzel a módszerrel az alaptörvény-ellenes passzusoktól meg lehet tisztítani az alkotmányt is.

– *Információim szerint marad azért vitás pontja a közös programnak, de ezt úgy oldották meg, hogy*

inkább bele sem írták a közös munkatervebe. Elárulja, hogy mi az?

– Nem titok, hogy vannak olyan pártok, amelyek a meleg párok házasságkötését törvénnyel biztosítanák. A Jobbik nem tud annál kompromisszumkészebb lenni, hogy elfogadja a bejegyzett élettársi kapcsolatot. Ez lehetőség az azonos nemű pároknak, hogy a magánéletüket úgy rendezzék, ahogy szeretnék. A házasság intézményében mi az egyház álláspontját tudjuk elfogadni irányadónak. Tehát a házasság szerintünk is egy férfi és egy nő között létrejövő kapcsolat. Ez a nézetkülönbség szerintem nem rengeti meg Magyarországot egészét, de ebben további kompromisszumot nem tudunk vállalni. Alapvető kérdésekben azonban már nincs vita a pártok között.

– A program része, hogy az egykori ügynökök névsorát végre nyilvánosságra hozzák. Egyetért azzal, hogy ez már nem a múlt feltárása miatt kell, inkább a jelen megértését szolgálja? Segíthet megérteni például a Fidesz váratlan politikai pálfordulásait?

– A múltat végre tisztába kell tenni azért, hogy megértsük a jelent. Egyébként az ügynökakták nyilvánosságra hozatalára valamennyi balliberális párt azonnal rábólintott. Egyedül a Fidesz az a párt, amelyik hallgat. Beszédes hallgatás.

– Az egyetértés mellett van még konfliktus is az összefogás pártjai között. Az újságok szerint megszületett egy Jobbik–DK-paktum, amelynek következtében ez a két legerősebb párt az ereje az ellenzéknek és a jövő kormányának. Ezt ön is így látja?

– A pártok erejét a szavazótábor nagysága biztosítja, a közvélemény-

kutatások pedig azt mutatják, hogy ma a Jobbik és a DK támogatottsága kimagasló. Az viszont már senkit nem érdekel, hogy melyik a legerősebb ellenzéki párt, ma csak az összefogás közös ereje számít. Mi tehát minden ellenzéki párttal paktumot kötöttünk, a Momentum vezetőivel éppen úgy, mint az LMP, az MSZP, a Párbeszéd vezérkarával, vagy mint a DK elnökével. Nincs tehát megosztó, belső koalíció, mindössze arról van szó, hogy a DK-val való együttműködésünk rendkívül gördülékeny. Valószínűleg azonos a szervezeti kultúránk. Ha én ma mondok valamit, az holnap is érvényes, mert az adott szó kötelez, a Demokratikus Koalíció vezetője is hasonlóképp gondolkodik.

– A megállapodás nemcsak a programról, hanem a visszalépésekről is szólt?

– A visszalépésekről sem pártérdekek alapján döntöttünk, hanem azt mérlegeltük, hogy kinek a jelöltje tudja jobb eséllyel legyőzni a Fidesz-képviselőt.

– A Jobbik eleinte még a hőmezővásárhelyi választáson is támogatta Márki-Zay Pétert. Végül kihátráltak mögüle, és ön lett pártja miniszterelnök-jelöltje. Márki-Zay és ön között komoly konfliktus, szóváltás alakult ki. Mi az, ami a kedélyeket megnyugtatta?

– Az együttműködés kialakítása időigényes. Az ellenzéki pártokkal 2018-ban kezdtünk tárgyalni, és a 2021-es előválasztás bizonyította, hogy a pártok briliánsan tudnak együttműködni. Három év kellett a bizalom kialakításához. Miután Márki-Zay Péter októberben meg-

nyerte a választást, utána mindössze három hónapunk volt arra, hogy a közös munkát gördülékennyé tegyük.

– *Élezte a Márki-Zay és a pártok közötti kapcsolatot, hogy a miniszterelnök-jelölt első mondatainak egyike az volt: „leváltottuk az ellenzéket”?*

– Sok sérelmet okozott az is, hogy tisztákra és tisztátalanokra osztotta az ellenzéket. De amikor kérdeztem, megmagyarázni nem tudta, hogy ez mit jelent, és melyik párt hova tartozik. Szóval gyűltek az indulatok, de aztán az előválasztás utáni első pártelnöki megbeszélésen minden félelmet kipakoltam az asztalra. Ugyanerre kértem a többi párt vezetőjét is. Zárt ajtók mögött tisztába tettünk mindent, hogy a sérelmek helyett immár a kampánnyal tudjunk foglalkozni. Az más kérdés, hogy Péter még ezek után is bement az ATV műsorába, s ott az ellenzék „árulóiról” beszélt, meg arról, hogy egymaga leváltotta az ellenzéket. Holott ő nem arra kapott mandátumot a választóktól, hogy leváltsa, hanem hogy vezesse az ellenzéket. Továbbá a választók nem szavaztak Márki-Zay frakciójára, mert az emberek nem új pártot akartak, hanem egységes, erős ellenzéket szeretnének. Beszéltünk Péterrel arról is, hogy neki elsősorban hitet kell adni az embereknek, hogy győzni tudjunk. Ha ugyanis megbomlik a hit, akkor nincs kormányváltás. Nekünk az egység és a hit a legfőbb kincsünk, amivel le tudjuk győzni a Fideszt, és erre vívni kell. Enélkül ugyanis a Jobbik sem tud győzni abban a 29 szavazókerületben, amit ránk bízta a választók – ezek mindegyike

csatatérkörzet –, és akkor nem lesz kormányváltás. Miután mindez tisztázódott, azóta teljesnek érzem az ellenzék egységét. Márki-Zay is valódi kormányfőjelöltként tud megjelenni a magyar politikai életben.

– *Márki-Zay Péter időnként nem érezheti, hogy menet közben le akarják cserélni, vagy egy győzelem esetén mást szeretnének jelölni?*

– Semmiképpen sem.

– *Ön szerint nincs olyan ellenzéki párt, amelynek a tagjai között akad olyan politikus, aki nem teljes erővel dolgozik a Fidesz leváltásán?*

– Szerintem ilyen nincs. Ne felejtse el, ha az ellenzék nem nyer, az jelentős apátiát okoz a magyar társadalomban. Rengeteg áldozatot hoztak az együttműködésért a szövethető pártok, akár anyagi áldozatokról is beszélhetünk. Persze kevés ember lehet képviselő, de miután kormányzásra készülünk, jól tudjuk, hogy az államigazgatásban nagyon sok emberre lesz szükség. Aki ma csak képviselői helyért ácsingózik, az nem bízik a győzelemben. Aki győzni akar, az teljes erőbedobással küzd is érte. Mert most van itt a lehetőség a kormányváltásra. 2014-ben vagy '18-ban esély sem volt rá, hiába mondták azt a pártelnökök. Az összefogás után viszont a számok azt mutatják, hogy van esély a győzelemre. Végre le tudjuk váltani a Fidesz-kormányt, s építeni tudjuk Magyarországot. Ebben a munkában mindenkire szükség lesz!

– *Nincs még lista, de lesz. Ön hányadik helyen szerepel majd a közös listán?*

– A negyedik helyen leszek, ugyan-
is Márki Zay Péter kérésére a mi-
niszterelnök-jelöltek erősrendben
kerülnek a listára.

– *És a Jobbik?*

A Jobbik a saját erejének megfe-
lelő számú képviselőt kap. Többet
nem kértünk, mint amennyit érünk,
de kevesebbet sem fogadtunk el. Be-
szélgetésünk pillanatában erről töb-
bet nem mondhatok.

– *Tudja, hogy Gyurcsány Ferenc
hányadik lesz?*

– Nem lesz látható helyen, de nem
tudom, hogy hányadik. A szavazóla-
pon az első öt név szerepel. Ezt tudja
legjobban kifejezni a nemzet egy-
ségét és sokszínűségét. Tehát rajta
lesz Márki-Zay Péter, Dobrev Klára,
Karácsony Gergely, Jakab Péter, és
Fekete-Győr András.

– *Ha győz az ellenzék, akkor ön mi-
niszterelnök-helyettes lesz vagy frak-
cióvezető?*

– Ennél most fontosabb dolgokon
gondolkodunk. Szeretném a frakció-
mat vezetni, hogy stabilitást adjak a
Jobbiknak.

– *Azt mondta, hogy nincs külön
út, fontos az egység látszata is. Eh-
hez képest Márki-Zay három javasolt
cigány képviselőjéről még nincs dön-
tés, de ön már bemutatta a Jobbik
képviseletjéül Varga Ferencet,
aki a szegvári roma önkormányzat
vezetője. Vagyis beelőzte Márki-Zay
Pétert?*

– A Jobbik nem kíván kvótákat
támogatni, tehát csak származási
alapon előjogokat nem kívánunk biz-
tosítani. A tehetséget, a szorgalmat,
a munkát tudjuk, sőt, akarjuk támo-

gatni. Ezért kapott helyet a Jobbik
listáján Varga Ferenc, aki eddig tel-
jesítményével, végtelen tisztességé-
vel érdemelte ki pártunk képviselői
helyét. De ezzel részben Márki-Zay
javaslata is megvalósul, hisz az ő
háromfős kontingenséből egy tehet-
séges cigány politikus végül is beke-
rülhet a parlamentbe.

– *A Jobbik másik külön útja, hogy
petíciót indított a Covid-oltás ellen,
ami a Mi Hazánk témája. Az ellenzé-
ki pártok aláírták a beadványukat?*

– Igazán nem kérünk párttámo-
gatásokat, mert azt az összefogás
közössége is kimondta, hogy nem
vezetik be a kötelező oltást. Ezt ele-
gendő felhatalmazásnak tartom,
hogy a petíciót elindítsuk. Teljesen
mindegy, hogy ki kezdeményezi, lé-
nyeg az, hogy egyértelművé tegyük
a választóknak, hogy mit kínálunk
nekik. Orbán Viktor azt mondta,
hogy Ausztriát tekinti a járványke-
zelés laboratóriumának, de ott úgy
tűnik, kötelezővé tehetik az oltást.
Végül is Orbánnak mindegy, hiszen
ő az egészet üzletnek tekinti, amivel
jól keres. A kínai vakcinát Szenegál-
hoz képest dupla áron veszi, mégpe-
dig offshore cég közbeiktatásával,
de beszélhetnék a százmilliárdos
nyereséget hozó lélegeztetőgépekről
is. Ha a Fidesz nyer, akkor április 3.
után nem járványügyi, hanem üzleti
szempontból kötelezővé fogják tenni
az oltást. Mi viszont már most jelez-
ni akarjuk, hogy mindenkinek meg
kell adni a szabad választás lehető-
ségét.

– *A rendszerváltás óta olyan kam-
pány nem volt, amelyben a kormány
a választás előtt az időseknek egyha-
vi nyugdíjat, a családosoknak egész*

évi szja visszatérítést, az ifjaknak adómentességet ad. Van árstop, kamatstop, talán a kedvező árú csirke far-hátat kihagytam, de már ez is rettenetesen sok. Képesek-e ezzel versenyezni?

– Igen, mert mindent vissza akarunk adni az embereknek, amit a Fidesz elvett. Négy éve még csak krumplit osztott a Fidesz, de most nem véletlenül emelték a tétet. Félnék. Ma már úgy érzik, hogy szja-visszatérítésre, 13. havi nyugdíjra és árstopra is szükség lehet a győzelemhez. De ez a kormány nem egyhavi nyugdíjat vett el, hanem a nyugdíj növelését lehetővé tévő, úgynevezett svájci indexálást szüntette meg. Ezzel évente 340-400 ezer forintot vett el az idősektől. Tíz év alatt ez az összeg közel négymillió forint, amit a Fidesz elkobzott. Ehhez képest, amit most ad, az csak aprópénz, bármilyen jól jön is. Mi úgy gondoljuk, hogy nemcsak ennyit, hanem mindent, közte a magánnyugdíjpénztári megtakarítást is vissza kell adni a nyugdíjasoknak. Azt akarjuk érzékeltetni mindenkivel, hogy ma a magyarok nem ajándékot kapnak Orbán Viktortól, hanem a kormányfő a lopott pénzből alamizsnát juttat vissza.

Miközben mindenkinek több jár, amit csak a valódi rendszerváltás esetén tudunk visszaadni a magyar embereknek. Tehát mindent vissza akarunk adni, amiért az emberek megdolgoztak, mert amit ma kapnak, az édeskevés.

– Ha nyer az ellenzék, akkor a közös kormányzás tartósabb együttműködésre készíti a mai ellenzéki pártokat, de mi lesz, ha veszít? Újra kiássák a csatabárdot?

– Győzelemre készülünk, így aztán azt mondom, hogy nincs más út, mint az egység, az összefogás. Különböző karakterek vagyunk ugyan, különböző pártok, különböző szavazók, különböző értékekkel. A közös elvárás velünk szemben, hogy mutassunk egységet. Főleg most, a választások előtt. Ma a legfontosabb hívószó a kormányzattal szemben az egység. Az ellenzéknek a közös pontokat kell keresni, a közös kormányzás kompetenciáját. Ha mégsem mi nyerünk, akkor is fenn kell tartani az egységet, de a különbözőségeket is hagyni kell érvényesülni, hiszen a magyar társadalom sem egyszínű. Egyelőre azonban ezzel nem foglalkozunk, mert minden energiát a győzelemre fordítunk.

A Tigris éve

Benda László

Pekingi „kilátások” – a nagyvilágra nézve

A Kína egyeduralkodójaként lassan tíz éve egyre megkérdőjelezhetőbb tekintélyű Hszi Csin-ping elnök-pártfőtitkárt novemberben új „kormányosként” beiktatták a párttörténet kánonjába. (A „Nagy Kormányos” titulus az elmúlt fél évszázadban kizárólag a kommunista államalapító Mao Ce-tungnak dukált.) Ám az ilyenkor esedékes pártplénumon új „történelmi dokumentumot” fogadtak el. Tulajdon propagandistáik szerint az ország és az élcsapat fejlődése új szakaszába lépett. Ezzel pedig a barátok, szövetségesek, ellenfelek, netán ellenségek is napról napra szembesülnek. Mert a mai „új Kína” semmilyen korábbihoz nem hasonlítható.

Kínai korszakhatárok

A novemberben tartott 7. pártplénumon (két kongresszus között évente kétszer ülésezik ez a legmagasabb fórum, a Központi Bizottság) elfogadták az 531. oldalas „rövid párttörténetről” (!) szóló kordokumentumot. Hasonló határozatban eddig mindössze kétszer értékelték az idén centenáriumát ünneplő országló élcsapat teljesítményét.

Még 1945-ben, tehát négy esztendővel a kommunista népköztársaság kikiáltása előtt, a pártban felülkerekedő későbbi diktátor, Mao Ce-tung „betonozta be” monolit hatalmát. Utóbb szélsőséges tömegkampányokkal sáncolta körül magát, és brutálisan leszámolt riválisaival.

A kulturális forradalom tízéves tombolását követően a hatalomba visszakapaszkodott Teng Hsziao-ping 1981-ben fogadtatta el azt a második ilyen párthatározatot, amelyben volt mersze Maóról 70 százalékban pozitív, de 30 százalékban negatív figuraként megemlékezni. Egyben lefektették a „reform és nyitás” gazdasági alapvetését, amelynek jegyében azóta kapitalisták is építik a kommunizmust. Az évtizedeken át tartó két számjegyű növekedésének köszönhetően Kína a világ második legnagyobb gazdaságává nőtte ki magát.

Teng nevéhez kapcsolják a „kulturális forradalom” káosza után az ötven- te rendszeresen megtartott kommunista pártkongresszusok gyakorlatát, azt, hogy egy állami vezető két periódus után kötelezően megválnak addigi tisztségétől, sőt azt is, hogy egy ilyen poszt betöltőjének életkorát 68 évben maximumálták. Jellemző módon ez alól brusztolta ki magának a kivételezett státuszt Hszi Csin-ping jelenlegi elnök, akit így – a magához igazítandó pártvezetés „javaslatára” – 2023 márciusában harmadszor is államfővé avathat majd a parlament, az országos népi gyűlés.

Pedig Teng soha nem töltött be csúcsetvezetői posztot, élete vége felé már kizárólag a kínai bridzsszövetség elnökeként keverte a kusza kártyákat. Legyen szó a lehetetlent nem ismerő kezdeményezéseiről (szabadjára engedett tőkés vállalkozók építik a sajátos kommunista vagy inkább államkapitalista rendszert; az „egy ország – két rendszer” abszurdnak tűnő konstrukciója; stb.) vagy a Tienanmen téri demokráciakövetelések véres elfojtásáról.

2021 késő őszen megszületett hát a harmadik „történelmi dokumentum”, amely Hszi Csin-ping eszmei alapvetéseinek állít ércnél maradandóbb emlékművet. Ő már nem a marxizmus Mao-féle „elkínaiasítását” vezényli, hanem „a szocializmus kínai jellegű megújításának éráját” ír(at)ja. Ennek jegyében meghirdette a „közös felvirágzás” alaptéziseit, amelyek nem nélkülözik a recentralizáció hatalmi jegyeit. Igyekszik valamelyest visszazárni az elmúlt évtizedek gigászi gazdasági fejlődésével szélesre tárult társadalmi ollót. Egyben elkezdtek megregulázni azokat az újjgazdag dollármilliárdos, magántőkés cápákat, akiknek felpörgetett megsarcolásából igyekeznek támogatni a társadalmi vagyoni központi újraelosztását.

Mindehhez illeszkedik Peking egyre határozottabb törekvése, hogy a nyaktörő gazdasági növekedéshez elvárt nemzetközi szerepkörhöz illő politikai és stratégiai súlyt követeljen a birodalomnak. Ebben fontos funkciót kap a proaktív diplomácia és az „Egy övezet – egy út” globális gazdasági-pénzügyi fejlesztési terv, valamint a fegyveres erők összes szegmensének rohamos gyarapítása – a repülőgép-hordozóktól a legkorszerűbb, hiperszonikus újjárművekig.

Ma már egyáltalán nem kérdés, hogy a még nagyobb öntudatra ébredt kommunista népköztársaság merőben másképpen lép föl a világpolitika pódiumaiban, és új módszertannal közelít a legkülönbözőbb régiók felé.

50

Néhány történelmi korszakhatár

A kínai hagyományokban mindig nagy szerepük volt a számoknak – akár a kommunista éra elmúlt majd háromnegyed évszázadának kampányai-ban (lásd „3 fő ellenség”, „4 nagy modernizálás”, a „3, majd 5 leküzdendő” stb.). Emeljünk ki néhány időpontbeli sarokkövet.

1911: megdől a császárság, megszületik a Kínai Köztársaság.

1949: Mao kikiáltja a népköztársaságot. Ahányszor meginogni látszik teljhatalma, újabb és újabb tömegkampányokkal (Nagy Ugrás, Nagy Proletár Kulturális Forradalom) igyekszik átmenteni egyeduralmát.

1978: Teng Hsziao-ping háttérirányításával elindul a „reform és nyitás” föllendülése. Az óriás törpe, Teng soha semmilyen párt- vagy állami funkcióban nem tört az élre, de számos bizonyíték szól arról, hogy „szürke eminenciásként” a háttérből ő szötte a pekingi politika mégoly összegabalyodott szálait.

2012: Hszi Csin-ping a KKP főtitkára, fél évvel későbbtől köztársasági elnök.

2021: százéves a Kínai Kommunista Párt.

2049: a népköztársaság centenáriuma – elérendő cél: Kínát formálják végérvényesen meghatározó „erős és virágzó világhatalommá”.

A Mennyei Birodalom helye az ég alatt

A Harvard egyetem professzora, Joseph Nye volt védelmi vagy belbiztonsági államtitkár, a „soft power” fogalom megalkotója a közelmúltban tömören összegezte a történelmi fordulatot. Megállapítása szerint, amíg a hidegháborús érában az agyaglábú szovjet birodalommal főnálló konfliktus politikai és stratégiai szinten maradt, addig a szembenállás a gazdaságilag felnőtt Kínával (lásd másutt „új hidegháború”) már háromdimenziós – beleértve a kereskedelmi-pénzügyi rivalizálást, sőt az újdonszerű ütközési felületeket (hibridháború, verseny a mesterséges intelligencia alkalmazásáért stb.).

Ami az ideológiai alaptételt illeti, Kínában vas következetességgel sulykolják saját modelljük feljebbvalóságát a „washingtoni konszenzussal” szemben. Az ellenpólusként kínált „pekingi konszenzus” az elmúlt évtizedekben kikövetelt magának a világ gazdasági súlyának megfelelő globális politikai-stratégiai funkciót. Ennek az az alapja, hogy méltán figyelemre méltó gazdasági gyarapodásuk nem mehetett volna végbe a centralizált, egypárti irányítású struktúrák jóváhagyása nélkül. Ezzel szemben az „elkorcsosult” nyugati liberális, többpárti demokráciák süllyedőben vannak. Nem utolsósorban a kínaiak kezére játszhatott a ki- és beszámíthatatlan trumpi politika számos nemzetközi lépésétől a Capitolium elleni máig vizsgált szélsőséges ostrom végletéig számos példa. Az előző amerikai elnök fölöttébb egyoldalú „America First” diplomáciája Pekingben nem aratott osztatlan sikert. Pontosabban: ott sem.

A Kína ellen meghirdetett, kereskedelmivé leegyszerűsített háborúsi végtére is igazolta a két jelenlegi gazdasági szuperhatalom összefonódását, egyre jelentősebb egymásra utaltságát. A Washington és az Európai Unió között kialakult feszültségektől vagy a különböző nemzetközi szervezetek elidegenítésétől a sokoldalú iráni atomegyezményből meghirdetett egyoldalú trumpi kilépésen át az elkapkodott afgán levonulásig Kína számos téren igyekszik betölteni a kínálkozó diplomáciai úrt. Sőt, némelykor a sokoldalú együttműködés újdonszerű élharcosaként igyekszik föllépni.

Közben kézről kézre járt a pekingi politikai vezérkarban a Thuküdidész-csapdáról szóló nemzetközi szakirodalom. Eszerint törvényszerű, hogy egy lezárt ágban lévő birodalom előbb-utóbb konfliktusba kerül a pozícióit fenyegető, feltörekvő új riválissal. Ennek egyik szférája a feszülő fegyverkezési spirál.

Amikor nemrég a kínai nukleáris erők hiperszonikus rakétákkal két kísérletet hajtottak végre, a nyugati sajtó új „szputnyik-pillanatra” ébredt. Annak idején, 1957-ben váltott ki hasonló stratégiai hatást az első sikeres szovjet űrkísérlet. Okkal feltételezhető, hogy az új kínai lépés egyben új szakaszt nyithat meg a nemzetközi fegyverkezési versenyben – bár ennek fókusza ma kevésbé az euroatlanti, mint inkább a távol-keleti, indiai–csendes-óceáni térség lehet is.

Máris elkezdődött a számháború. A tekintélyes stockholmi békekutató intézet, a Sipri adatai szerint az Egyesült Államok 5550 nukleáris robbanófejjel rendelkezik, míg az oroszok arzenálja 6255-re rúg. De a Pentagon becslései szerint Kína hasonló bevethető fegyvereinek számát a jelenlegi mintegy 200-ról hat éven belül 700-ra növelheti. Az űr – e téren is – egyre szűkül.

Aztán irány a csillagos ég. „Annak lehetünk tanúi, hogy a valaha létezett legerőteljesebb hatalmi eltolódás jön létre a globális geostratégiai térben” –

summázta mindezt Mark A. Milley tábornok, az amerikai egyesített vezérkar elnöke. Ebben talán mindegyik oldalon egyetértenek.

Hogy aztán a Mennyei Birodalomban hogyan érvényesül a pekingi konszenzus – a jó 1,4 milliárd lelket számláló ország lakók egyetértése a hivatalos politikával –, azt jobb nem feszegetni. Igaz, amíg az elmúlt évtizedek gigászi növekedése során évről évre a saját bőrükön érezhették a gyarapodást, többségüknek tán mindegy is volt, „milyen színű a császár” – a tradicionális sárga vagy az új, megteremtett hagyomány szerint vörös...

A glóbusz – Kínából

Mintha csak fordulni látszott volna az egykori kissingeri fordulat: éppen ötven éve az akkori Szovjetunióval szembe fordítva állították helyre pekingi kapcsolataikat – és vehette át a kommunista népköztársaság az ENSZ Biztonsági Tanácsában az addig Tajvan által elfoglalt vétőjogú állandó tagságot. A Trump-kormányzat minden korábbinál hangsúlyosabbá tette, hogy immár Kínát tekinti fő ellenségének, és enyhülékenyebbnek tűnt „barátjával”, Putyinnal szemben. Netán Moszkvával próbálták volna valamelyest enyhíteni szembenállásukat, hogy ne segítsék elő az általuk különböző szankciókkal sújtott két keleti (sok téren rivalizáló) hatalom egymáshoz sodródását.

Ekkor következett be a Kreml váratlan Ukrajna-elleni inváziója. Az euroatlanti integrációk határozott és egységes(ebb) föllépése hamarosan súlyos helyzet elé állíthatja az orosz vezetést. Peking óvatos tartózkodással követte az eseményeket. Tajvan általuk emlegetett esetleges katonai „visszaszerzése” miatt főleg azt figyelték, hogyan reagál a Nyugat az orosz invázióra. Ám a putyini Oroszország elleni retorzióként bevetett szankciók (a SWIFT pénzügyi elszámoló-rendszerből való kizárása, az Északi-vezeték 2 gázszállításiainak blokkolása, mindennek mások mellett német támogatása stb.) új helyzetet teremtett. A Kreml körül fogytán a nemzetközi gazdasági-pénzügyi légtér. A már háborúra készülő Putyin kevesek között részt vett a pekingi téli olimpia megnyitóján, majd Hszi Csin-ping elnökkel „határtalan barátságukról” egyezkedett. Ezt látszik alátámasztani, hogy az orosz–kínai kereskedelmi forgalom már tavaly rekordszintre lépett: megközelítette a 150 milliárd dollárt. Ráadásul – az orosz kivitel kétharmadát a naftaszállítások adták – valamelyest kiegyensúlyozottabb mérleg mellett. Ám miközben Moszkva első számú kereskedelmi partnere Peking, a kínaiak nyugati forgalma ennek legalább a tízszeresére rúgott. A két keleti hatalom között a kezdeti barátságukhoz képest Kína javára fordultak az erőviszonyok. A feltételeket egyre inkább ők diktálhatják, és pénzügyi téren kevéssé szokták a jótékonyság jegyeit érvényesíteni... Igaz, az „Egy övezet – egy út” globális kínai fejlesztési tervek közepette (például a posztsovjet Közép-Ázsiában) egymással is versengő keleti hatalmak kölcsönös forgalmuk terén egymást kiegészítő funkciót tölthetnek be.

Más lapra tartozik, hogy míg korábban általános volt, hogy a nagy kétoldalú szerződésekről az érintett országok kormányközi egyezkedése döntött, az „Új selyemút” már merőben új megoldásokra épül: ebben kínai állami cégek szerződnek a partnerországok vállalkozásaival. (Az persze tudni való, hogy a pekingi résztvevők mögött többnyire ott áll teljes súlyával Peking. Nyomós érv!)

Ezek a paktumok pedig kevésbé átláthatók, hiszen az érintettek szívesebben bújnak „üzleti titkok” mögé. Ami eddig kiderült, csekély mértékben vigasztaló: néhány ország (például Srí Lanka vagy éppen Laosz) alaposan eladósodott Kínának, kénytelenek meghajolni a hitelező óriás újabb követelése előtt.

Nem kétséges, a „gyarmatosító múlt nélküli” Kína önzetlen segítőként, megbízható partnerként igyekszik föltűnni egyre távolibb horizontokon. Állítása szerint kizárólag a gazdasági érdekeinek megfelelően fejleszti kapcsolatrendszerét a Távol-Kelettől Közép- és Dél-Ázsián vagy Kelet-Afrikán át Európa nyugati végeiig. Egyelőre szigorúan a kölcsönös érdekek figyelembevételével. De egyes nyugati stratégiák lelki szemei előtt földereng az első Kína területén kívüli támaszpont létesítése a stratégiai útvonalak metszéspontjában lévő Dzsibutiban. És elemezhetik, milyen tanulságokat von le a feltörekvő birodalom a bölcs Thuküdidész jövendöléseiből?

Hol a helyünk ebben a világképben?

Ahány magyar csúcpszintű vezetővel készítettem interjút Pekingben vagy éppen Sanghajban, mindmegannyi hangsúlyozta, elképzelései szerint milyen fontos „hídszerepet” játszhat országunk Kína és az egyesülő Európa között. A budapesti államférfiakat az ország súlyának megfelelő gyakorisággal fogadták Pekingben. Vagyis meglehetősen ritkán. Eközben például a német politikai vagy üzleti előkelőségek rendszeresen ellátogattak a kínai fővárosba, netán a gazdasági-pénzügyi erőközpontokba. Némi túlzással erre mondogatták, hogy az odaérkező és onnan távozó Schröder vagy Merkel kancellár szinte önmagának adta át a kilincset, hogy a legkisebb beruházásuk átadásának is személyes jelenlétével adjon súlyt.

Az állandó jelenlétre, a folyamatos személyes kapcsolatok ápolására errefelé mindig is nagy hangsúlyt fektettek. Az üzletmenet állandósága, olykor a bürokrácia akadálytalanítása (netán a korrupció fogaskerekeinek olajozása) létfontosságúnak tűnt. Mindenekelőtt a folyamatosság – nem véletlenül mondta a helyszínen Medgyessy Péter kormányfő az akkor még létezett magyar közszolgálati televízió azóta likvidált Panorámájában: „Nehezebb egy megszakadt barátságot helyrehozni, mint újakat kötni.”

És persze a nagyságrendeket mindmegannyiszor tudomásul kell venni. Amikor a magyar búzát a kínai fél levette egy korábbi korlátozó listáról, államtitkárunk valóságos diadalként jelentette be az intézkedést. Csakhogy partnerei később olyan mennyiségi igénnyel rukkoltak elő, aminek az agráriumunk képtelen lett volna eleget tenni, és persze a távolságok sem kedveztek (volna) a „bomba üzlet” lehetőségének. Számos sikeres borászatról szóltak hírek, amelyek nedűjéhez kedvet kaptak volna a kínai partnerek, ám a szállításra képes mennyiség nekik „fél kucmányira” lett volna elég. És persze hiányzott az, hogy folyamatosan a helyszínen próbáljuk „a vasakat a tűzben tartani”...

De ennél jóval nagyobb visszhangot váltott ki két frissebb gigaberuházás. Az elvben az említett „új selyemútba” illeszkedő Budapest–Belgrád vasút horrorbilis költségeit 750 milliárd forintra becsülik. Most. A terv 85 százalékban kínai hiteltől ölthet testet, de ennek kamatterhei egyelőre ismeretlenek. Törlesztésükre még a dédunokáinknak is mélyen a zsebükbe kell nyúlniuk. De akadnak olyan

szárnyaló becslések, amelyek szerint a mágikus megaterv megtérüléséhez akár 2400 évet kell böjtölni. Erre mondják pestiesen: „a bolondnak is megéri...”

Két tekintélyes külpolitikai szakértő, Jeszenszky Géza volt külügyminiszter (MDF, MDNP) és Szent-Iványi István exállamtitkár, majd nagykövet (SZDSZ) közösen (!) jegyzett írásában a tervezett gyorsvasút délibábjáról ír, amely iluzórikus célkitűzéseken alapul. Ilyen hiábavaló ábrándnak sejlik, hogy Magyarország (akár ettől) lehetne európai kapu, Peking hídfőállása. Hiú remény, hogy majd tömeges kínai beruházások célországává válunk, vagy a magyar tulajdonú gazdasági vállalkozások előtt is szélesebbre tárul a gigászi keleti piac. A szerzők szerint (is) valamennyi elképzelés „nélkülözi a realitást”. Vagy ahogy pontos summázatukat már írásuk címében jelzik: nekünk a pekingi kacsából csak a püspökfalat jut.

További apró szépséghiba, hogy a pireuszi kikötőhöz kapcsolódó „szárnyvonal” mellett vagy helyett Kína időközben több más, a „mag-Európához” közelebbi kikötőben is szerzett kibővülő jogokat. Lehet, hogy a Belgrád–Budapest tervét utóbb a legkülönbözőbb egyetemek gazdasági kurzusain „tipikus hibák” címszó alatt vesézik majd ki.

Kegykeresés nem középiskolás fokon

54 Apropó, felsőfokú oktatás. A Fudan Egyetem budapesti campusa szelet vetett és vihart aratott. Az, hogy az egyik legnagyobb, világszerte jegyzett kínai elit egyetem itt nyit, önmagában lehetne előnyös is. Legyen a titkosszolgák dolga, hogy ennek majdani vagy pláne perspektivikus kockázatait mélyen tanulmányozzák. De ha a Fudan (neve szerint Új Hajnal) sanghaji univerzitás ide telepszik, annak nagyobb presztízisértéke lehet(ne), mint kockázata.

Azzal, hogy a tekintélyes intézményben üzleti, orvosi, mesterséges intelligencián alapuló járműgyártásra képeznek majd jól vértezett szakembereket, kevés a valószínűsége, hogy a borsos áron toborzott hallgatók ideológiai megtérítésnek eshetnének áldozatul. Bár a Fudan sanghaji központjában magam is belebotlottam méretes Mao-szoborba, meggyőződhettem arról, hogy az ott oktatók-tanulók már régen maguk mögött hagyták a félmúltat...

Más kérdés, hogy a budapesti oktatók fizetése vagy akár a tervezett tandíj összege jelentős feszültséget okoz a magyar szakmai közegben. És miért kell akár egy olcsó diákszállásokat is kínáló egyetemi város háttérbe szorításával megvalósítani, miközben a hasonlóan rangos budapesti CEU-t (a Közép-európai Egyetemet) előzőleg Bécsig úzték? Nem csoda, hogy a Fudan befészkelődéséhez szükséges gigaberuházás kapcsán némelyek korrupciógyanút szimatolnak.

Mindezek mellett nyilvánvalóan eltörpül a Konfuciusz intézetek körüli vita. A legjobb indulattal tételezzük föl, hogy a hasonló magyarországi intézetek – British Council, Goethe, Francia vagy Olasz Kulturális Intézet, Cervantes – hasznos tanfolyamaikkal, könyvtárukkal, rendezvényeikkel gazdagon gyarapítják majd az adott nyelvterületen érvényesülni vágyó érdeklődőket. De mint újabb kémközpont vagy a pekingi propaganda terítője, aligha érdemes ebbe belemélyülni. Legföljebb beilleszkedik a fenti külföldi intézmények sorába, hasonló ránk leleselkedő kockázatokkal.

Aligha kell attól tartani, hogy az egyetem vagy a kulturális központ az indoktrinálás fóruma lesz, elit hallgatóinak-látogatóinak netán Mao-bibliákat

lengetve kellene hitet tenni bármilyen pekingi ideológiai kurzus mellett. A potenciális kínai „kémközpont” fölvetése hasonlóan minimum leegyszerűsítő. Mivégre ehhez az apró intézet vagy akár a csak 2024-ben megnyíló univerzitás? Egy 30 ezresre becsült magyarországi kínai kolónia esetében – ahol a másodgenerációs fiatalok már hibátlanul beilleszkednek – kissé elhamarkodott minden sarkon spionokra lesni. Biztos, hogy már régen akad annyi „súgójuk”, amennyit Kína súlyához (vagy pláne súlyunkhoz!) méltón a titkosszolgák szükségesnek tartanak. És ismét lássuk be: mi veszélyeztet(het)i nálunk a Birodalom érdekeit? Inkább együtt dübörögnénk velük a hídon...

A jelenlegi kormányzat által jó ideje megszelleztetett „keleti szelek” oly igéretes viharának még az előszelei sem igazán érződnek. Hacsak a kétoldalú kereskedelmi forgalom volumenére és kétirányú trendjére gondolunk, elég egy pillantást vetnünk a felesincs népességű Finnország és Kína hasonló adataira. Ugyanakkora (valamivel több mint 8 milliárd dolláros) összforgalom mellett Helsinki jó kétszer annyit exportál a világ legnagyobb piacára, mint mi. Viszont kiegyensúlyozott a mérlege, míg mi hosszabb távon csaknem négyszer annyit importálunk onnan, mint amennyit szállításaink értékben kitesznek.

Kína a világ legnagyobb piaca – vagy a világ Kínáé?

Ami a legfontosabb: az ismét kétpólusúvá váló világot fenyegető „új hidegháború” közepette szűkebb térségünk jelentősége periferikusnak tetszik Pekingből nézve. Ezt látszik igazolni, hogy a kelet-közép-európai vezetők sűrűsödő látogatásai helyett Kínában jobbnak látták az évente megvalósuló 16+1 csúcstalálkozók lebonyolítását. Hol Kelet-Közép-Európában, hol Pekingben. A többi intézzék alacsonyabb szinten. Aztán Görögország idesorolásával 17+1-re módosították az ennek számukra megfelelőbb fórumot.

Tagadhatatlan, hogy az ezeken a tanácskozásokon büszkén bejelentett, politikai hátszéllel megtámogatott együttműködési egyezmények esetén a kínaiak mindig „a kölcsönös előnyöket” hangsúlyozzák, akadt jó pár olyan szerződés, amelynek végrehajtása elhúzódott, netán utóbb súlyos kételyeket vetett föl.

Mi maradhat hát a Keleti Nyitásból? Az eddigi eredmények korántsem kézfoghatók. Maradnak a „kínai piacok” – még ha árusaik jelentős része nem is kínai, hanem vietnámi. Ám a lakosság elszegényedő rétegei életében váltig lényeges szerepet töltenek be. Maradnak a „sárga veszedelemmel” kapcsolatos előítéletek. És megmarad a súlyunk a kínai patikamérlegen. Netán eltörpül, mint ama piaci légyiszok a švejki Ferenc József-kép alsó sarkában.

A nemzetközi sajtóban újlag szinte kampányszerűen megszapordtak a kínai jogsértésekről és egyéb baljós jelekről szóló tudósítások. A nyugati „ellentámadási hullám” hátán szaporodnak a leleplezések a kommunista indoktrináció, a kisebbségek lenyomása (Hszincsiang, Tibet, Hongkong, ellenzéki vagy emberi jogi szervezetek, vallási „vallomások”) vagy Tajvan naponta megjövendőlt potenciális katonai megszállása kapcsán. Persze valamennyi hordoz igazságtartalmat, még ha a rezsिम zártsága miatt ellenőrizhetetlenül is.

Mi? Mennyi? Mi mennyi? A tények kusza kavardásával összefüggésben mindig megfontolásra kíváncozik a kínai piaci áralkuban várható, az ősi kal-márszellemből fakadó visszakérdezés: „Mennyile tecci gondóni?!”

Kulturális hadviselés a nemzetközi kapcsolatokban?

Jelen tanulmány célja a kínai Konfuciusz Intézetek példáján keresztül megvizsgálni a huntingtoni civilizációs összecsapás elmélet érvényességét a kulturális diplomáciai intézményrendszerben. Kína 2004 óta egyre növekvő számú Konfuciusz Intézetet hoz létre világszerte az adott ország közép- és felsőoktatási intézményeihez kapcsolódva, a kínai nyelv és kultúra ismeretének terjesztése céljából. Ezt a törekvést azonban számos országban gyanakvással tekintik, sőt, több esetben felmerült már a kémkedés vádja is a fogadó ország részéről. Vajon megfigyelhető-e valamilyen kibékíthetetlen civilizációs ellentét a kínai kultúrát promotáló intézetek és a vizsgált példákban más kultúrákhoz tartozó fogadó társadalmak között?

A tanulmány címében a kulturális hadviselés szókapcsolat *Békés Márton* (2020) *Kulturális hadviselés* című könyvéből származik. A történész-politológus szerző *Antonio Gramsci* (1891–1937) olasz marxista ideológus munkásságához visszanyúlva a kulturális hegemonia megszerzését tartja bármilyen politikai hatalom elérése vagy megtartása alapjának. *Gramsci* szerint „a közvetlen politikai harcoknál fontosabb a közvetett kulturális befolyás, amely a végén új konszenzust teremt és az addig uralkodó hegemoniát egy másikkal váltja fel. Vagyis a politikai hegemonia kulturális megalapozására jött rá [*Gramsci*], sőt ezen túlmenően a kulturális hegemonia indirekt uralmi jelentőségét ismerte fel” (Békés, 2020, 98. o.).

56

De mit is jelent a kulturális hegemonia? Lényegileg a politikai erőszak, a nyílt elnyomás és a hatalom fegyveres megragadása helyett a polgári rendezkedésű európai társadalmakban a civil társadalom kulturális konszenzusának átalakítását. *Gramsci* (1970) szerint a feladat nem más, mint a kormányzottak szellemi függetlenítése a kormányzóktól, a hatalom egyik fajtájának elpusztítása egy másik megteremtése érdekében. „Ez utóbbi azt is jelenti, hogy a politikai forradalmaknál bár tovább tart, viszont hatékonyabb és maradandóbb eredménnyel jár egy lassú kulturális forradalom kivitelezése, amely képes új konszenzust teremteni a kulturális hegemonián keresztül. A kulturális hegemonia elérése és gyakorlása leginkább a politikát indirekt eszközökkel befolyásoló és átható tevékenységgel (metapolitika) lehetséges” – teszi hozzá *Békés* (2020, 386. o.). Az értekezés további részében azt igyekszem bemutatni, hogy a civilizációk feltételezett összecsapása milyen viszonyban áll a kulturális diplomácia frontján olykor bekövetkező ütközetekkel.

Huntington és a civilizációk összecsapása

Samuel P. Huntington 1996-ban fogalmazta meg széles körben vitatott elméletét a bipoláris világrend vége utáni kilenc nagy civilizáció megjelenésé-

ről és azok elkerülhetetlen összecsapásáról a 21. század folyamán. A *civilizációk összecsapása és a világrend átalakulása* című könyve jelentős részben Francis Fukuyama történelem vége tézisének ellenpontjaként született, amely az amerikai/nyugati típusú liberális demokráciák globális elterjedése mellett érvelt. Ezzel szemben Huntington nem hitt abban, hogy egyetlen politikai rendszer válna egyetemessé, hanem számos, egymással versengő rendszer együtt létezését vetítette előre, melyek lényegében kulturális jellemzőik mentén különülnek el.

A Huntington által indítványozott fő civilizációk a következők: a nyugati civilizáció magában foglalja Észak-Amerikát, a nyugati keresztény Európát és az ausztrál kontinentst. Az ortodox civilizáció Oroszországból, Kelet-Európából, a Balkán-félsziget keleti keresztény többségű országaiból és néhány volt szovjet tagköztársaságból (például Kazahsztánból) áll össze. Az iszlám civilizáció az észak-afrikai Magreb államokból, a Közel-Keletből, Délkelet-Ázsia muszlim többségű országaiból és a földrajzilag elkülönülő Albániából, Bosznia-Hercegovinából, valamint Bangladesből tevődik össze. A buddhista civilizáció felöleli Mongóliát és mintegy fél tucat délkelet-ázsiai országot. A hindu civilizáció Indiára, Nepálra és Bhutánra korlátozódik. Az afrikai civilizáció számos közép- és dél-afrikai állam keveréke. A latin-amerikai civilizáció magában foglalja a spanyol és portugál nyelvű közép- és dél-amerikai országokat. A kínai civilizáció is csak néhány országra, így Kínára, a két Koreára és Vietnámmra korlátozódik. Végül a japán civilizáció csak egyetlen országból áll, Japánból.

A fenti felsorolásból is jól látszik, hogy Kína kulturálisan csak két szomszédjával rokonítható. A kulturalista felfogás szerint „a mai világban a kulturális azonosulás fontossága drámai mértékben növekszik a más dimenzióba tartozó azonosságtudatokhoz képest” (Huntington, 2008, 201. o.). E felfogás szerint Kína jóformán csak Vietnámmal és Koreával kellene hogy kapcsolatokat építsen, hiszen a Föld többi társadalma tőle kulturálisan eltérő, ad absurdum idegen. Márpedig „az új világban [...] a kulturális identitás az a tényező, amely meghatározza egy állam szövetségi, illetve konfrontációs rendszerét” (Huntington, 2008, 195. o.). A valóságban ugyanakkor azt látjuk, hogy Kína kulturális intézetek sokaságát hozza létre saját civilizációs zónáján kívül is, a kereskedelmi kapcsolatokat nem is említve.

Konfuciusz Intézetek

A kínai kormány 2004-ben határozott arról, hogy az oktatási minisztérium háttérintézményeként működő Hanban létrehozza a Konfuciusz Intézetek hálózatát. Hivatalosan a kínai nyelv és kultúra terjesztését és tanítását jelölték ki az intézetek alapfeladatául. A kezdeményezés annak hatására jött létre, hogy érezhetően megnőtt az igény a kínai nyelv elsajátítására világszerte. A Konfuciusz Intézetek különlegessége más országok kulturális intézményi hálózatához képest leginkább abban rejlik, hogy közvetlenül egy-egy középiskola vagy felsőoktatási intézmény keretében működnek, azok szervezeti egységeként. További specialitás, hogy az intézetek felerészben állják fenntartási költségeiket a fogadóintézménnyel, vagyis nem kizárólag

a kínai költségvetést terhelik. A jelenlegi mintegy 540 intézetből mindössze 24 található Koreában és Vietnámban, vagyis egyértelműen kimutatható, hogy a Konfuciusz Intézetekkel Kína túl kíván lépni a civilizációs határon, és az egész világ felé nyitni igyekszik.

Huntington szerint „az a tény, hogy az emberek az egész világon egyre növekvő mértékben kulturális határok mentén különböztetik meg magukat, magában rejtí annak lehetőségét, hogy a kulturális csoportok közti konfliktusok is egyre nagyobb fontosságot nyerjenek – a civilizáció, a legtágabban értelmezett kulturális entitás, tehát a különböző civilizációkból származó csoportok közötti konfliktusok a világpolitika központi tényezőjévé válnak” (2008, 202. o.). A továbbiak során látni fogjuk, hogy ebben bizonyára igaza volt az amerikai politológus professzornak.

Kína lényegében a puha hatalom eszközeiként tekint saját külföldi intézményi hálózatára. De mit is jelent a puha hatalom? Joseph Nye politológus, a fogalom megalkotója ekképpen definiálta a *soft power*-t: „a hatalomnak az a második aspektusa, amely akkor következik be, ha egy ország rá tud venni egy másik országot arra, hogy azt akarja, amit ő” (Nye, 1990, 166. o.). Értelemszerűen az első aspektus lenne a kemény hatalom, vagyis a katonai erő, a politikai és gazdasági nyomásgyakorlás eszköze, amely azonban direktége folytán túl nagy kockázatot rejtene magában. Kína, a maga emberi és anyagi erőforrásainak birtokában „mintapéldaszerűen” alkalmazza a puha hatalom eszköztárát a Föld országainak csaknem kétharmadában (Csikó, 2020, 105. o.). Esetenként még annak a lehetősége is felmerül, hogy az oktatási törekvések végső célja a gazdasági mellett a „kulturális szuperhatalmi” státusz elérése (Sudworth, 2014).

„A kínai térnyerés fontos része a kulturális expanzió, mert a sikeres európai pozícióépítéshez át kell hidalni egy óriási kulturális szakadékot. [...] ez a szerepe a Konfuciusz Intézeteknek is, és ezért első számú célpontok Kína számára a nyugati akadémikusok, egyetemi tanárok, diákok, szakértők, újságírók. »Az értelmiség azért fontos számukra, mert ők tudják megolajozni azt a kulturális expanziót, ami aztán kedvező véleménykörnyezetet teremt az olyan óriási projektekhez, mint az Övezet és Út. Okosan csinálják, mert tudják, hogy fél siker, ha meghódítottad a hátországot«” – olvasható a *Direkt36* oknyomozó portál cikkében (Panyi, 2021).

Alátámasztja ezt a gyakorlati életből származó megfigyelést a dolgozat elméleti kerete, hiszen „a politikai viszonyrendszer megváltoztatható a diskurzus viszonyainak átrendezésével. A politikai diskurzus kiterjedésének felügyelete, határainak és tartalmának megállapítása ezért aztán hatalmi kérdés, hiszen a »diskurzus feletti ellenőrzés a társadalmi cselekvés ellenőrzésének egy[ik] formája [...] és ennél fogva hegemoniával társul«. ... Foucault-t idézve, ugyanis »minden társadalomban ellenőrzik, kiválogatják, megnevezik a diskurzus termelését, majd a termékeket újra elosztják, [...] hogy csökkentsék a diskurzus veszélyeit, uralmukba kerítsék véletlenszerű megjelenését, kiküszöböljék súlyos, fenyegető anyagiságát«. Amiről beszélnek, főleg amiről írnak, ugyanis nagyon hamar képes meg is jelenni, mégpedig a kollektív tudat horizontja után a közös cselekvés képében is. A poli-

tikában az, amiről nem beszélünk, a nyilvánosságban valóban nincs is, így egy-egy témának a diskurzusba való behozása (ezzel a közélet tematizálása) vagy éppen onnan történő kirekesztése elsődleges politikai kérdés” (Békés, 2020, 141. o.). Kínára vonatkoztatva az előbbi megállapításokat például a Tienanmen téri tüntetések, Tibet vagy Tajvan helyzete kirekesztődik, míg az egy Kína elv monopolhelyzetbe kerül a kínai diskurzusban.

A kínai hatalmi befolyásra irányuló törekvést több országban is észlelték már. A következő fejezetekben azt járom körül, hogy a nyugati civilizáció hat meghatározó államában milyen konfliktusok alakultak ki az elmúlt évek során a Konfuciusz Intézetek körül. A hat esettanulmány olyan szempontból is releváns lehet, hogy szemlélteti az angolszász kultúra és a kínai kultúra értékrendszereinek ütközéspontjait.

Amerikai Egyesült Államok

Önmagában is beszédes adat, hogy a 2017-ben aktív százhárom Konfuciusz Intézetből már csak negyvenhét működött 2021 májusában, és ebből is tizenötnek a bezárása már tervben van (NAS 2021). Ez a nagy bezárási hullám nem kis részben annak a 2017-ben kiadott átfogó jelentésnek a következménye, amely valamennyi egyetem számára az intézetek megszüntetését javasolta (Peterson 2017). A jelentés négy fő problémakört azonosított: 1) az intellektuális szabadság korlátozottságát, 2) az átláthatóság hiányát, 3) a pénzügyi összefonódásokat és végül 4) magát a puha hatalmat. Amennyiben egy adott intézmény mégsem döntene saját Konfuciusz Intézetének bezárása mellett, a jelentés további kilenc ajánlást fogalmaz meg az elfogadható feltételek megteremtése érdekében. Kifejezetten kulturális jellegű kikötés, hogy évente legalább egy alkalommal olyan témákról tartsanak nyilvános előadást, amelyen a kínai történelem elhanyagolt témái kerülnek napirend-

A Konfuciusz Intézetek számának alakulása egyes angolszász országokban

Ország	2017	2021	Bezárása tervben van
Amerikai Egyesült Államok	103	47	15
Ausztrália	14	13	13
Egyesült Királyság	29	29	0
Írország	2	2	0
Kanada	15	10	0
Új-Zéland	3	3	0

Forrás: a szerző saját gyűjtése

re, mint például a Tienanmen téri tüntetések vagy a dalai láma nézetei Tibetről. További sarkalatos követelmény, hogy minden kínai nyelvtanár részesüljön a tudományos szabadságról szóló képzésben.

A tudományos élet képviselői mellett a nagypolitikában is előkerült a Konfuciusz Intézetek helyzete az Egyesült Államokban. A Központi Hírszerző Ügynökség (CIA) újonnan kinevezett igazgatója, *William Burns* szenátusi meghallgatásán úgy fogalmazott, hogy „ha amerikai egyetemi vezető lenne, akkor javasolná a Konfuciusz Intézetek – azaz a Peking által finanszírozott egyetemi, kínai kulturális központok – bezárását, amelyeket a kongresszus több tagja is propagandaeszköznek tart” (*Kitekintő*, 2021). A Külügyminisztérium pedig már 2020 augusztusában „külföldi képviselőt” nyilváníttotta az Intézetek amerikai központját, amely „Peking globális propagandájának és rosszindulatú befolyásolási kampányának előmozdítója” (Green-Riley, 2020). Ugyanakkor a cikk szerzője azt is megjegyzi saját kérdőíve alapján, hogy nem valószínű, hogy a kínai nyelvrákon részt vevő diákok csak a kínai tanáraiktól tájékozódjanak, ezért valószínűtlen a diákok túlzott mértékű ideológiai befolyásolása. ((Green-Riley, 2020).

Kanada

A 2018 decemberében kirobbant Huawei-botrány rányomta a bélyegét a kanadai–kínai kapcsolatokra is. Az akkor meglévő tizenöt Konfuciusz Intézetből 2020 nyarán már csak tíz működött. Új-Brunswick állam oktatási minisztere meglehetősen keményen fogalmazott, amikor egy olyan kormányzat „barátságos és vidám arcának” titulálta az intézeteket, „amely több ember haláláért felelős, mint szinte bármely másik az emberi faj történelme során” (Ellsworth, 2020). A kanadai hírszerzés nyugalmazott ázsia–csendes-óceáni irodavezetője pedig egyenesen „trójai falovaknak” nevezte az intézeteket, melyek kihelyezett kémközpontokként működnek Kanada területén (Luedi, 2019). Nem véletlenül nyilatkozott a Chicagói Egyetem professor emeritusa, *Marshall Sahlins* úgy, hogy Kanadában nagyobb ellenállással találtakoztak a Konfuciusz Intézetek, mint az Egyesült Államokban.

Nem mindenki látja azonban ennyire veszedelmesnek a kínai kulturális hálózat jelenlétét a sarkkörü országban. Mások mellett a saskatchewanai, az albertai és a Carleton Egyetem szóvivői is az intézetekkel kötött szerződések meghosszabbítása mellett foglaltak állást, mert szerintük azok tevékenysége nem tér el a hagyományos kínai kultúra és nyelv megismertetésének deklarált céljától. Velük szemben viszont a Kanadai Egyetemi Oktatók Társasága már 2014-ben a Konfuciusz Intézetekhez fűződő szálak fellazítására buzdított (Stueck-Xu, 2020).

Ausztrália

Amerikához hasonlóan az ausztrál Új-Dél-Wales államának oktatási hivatala is olyan tartalmú közleményt adott ki, melyben a Konfuciusz Intézetekkel közös oktatási programok leállítását helyezi kilátásba. Az indoklás szerint egy cenzúrát alkalmazó egypárti állam kinevezettjeinek jelenléte egy demokratikus rendszerben problematikus (Jakhar, 2019). A kínai be-

folyást visszaszorítani kívánó hangok főleg azután erősödtek fel, hogy a Queenslandi Egyetemen összecsaptak a Kína-szimpatizáns diákok a Hongkongot támogatókkal. Válaszul az egyetem leszögezte, hogy a tudományos szabadság és az intézményi autonómia nem vita tárgya.

Az ausztrál szövetségi kormány a 2021. májusi állapot szerint az egész ország területén szándékozik leállítani a Kínával való felsőoktatási együttműködést, ami tizenhárom Konfuciusz Intézetet érintene. Erre a drasztikus intézkedésre a jogi alapot a 2020 decemberében elfogadott külföldi vétőtörvény (*foreign veto law*) adja, az indokot pedig az intézetek feltételezett kommunista párti propagandatevékenysége. Ausztráliában egyébként meglehetősen nagy létszámú kínai diák tanul, azonban 2020-ban 22 százalékos visszaesés volt megfigyelhető az új beiratkozók számában (ECN, 2021).

Új-Zéland

A szigetországban a Konfuciusz Intézetekkel kapcsolatos aggályok a *Konfuciusz nevében* (In the name of Confucius) című kanadai dokumentumfilm bemutatója kapcsán kerültek felszínre. Az intézményhálózattal szemben kritikus dokumentumfilmet három új-zélandi egyetemen mutatták volna be 2018 során, ám két esetben kínai diplomáciai nyomásra lefújták a vetítések (Walters, 2019). Ausztráliához hasonlóan Új-Zéland számára is kiemelt probléma a kínai befolyásszerzés növekedése. Elemzők szerint ennek főbb okai között szerepel a helyi kínai közösség világviszonylatban magas népességaránya (4 százalék), az erősödő gazdasági függés Kínától, valamint az országban tanuló kínai diákok tekintélyes száma. A befolyás mértékét és hatékonyságát jól szemlélteti, hogy az új-zélandi parlament egy képviselője éveken keresztül kémkedett a kínai katonai hírszerzésnek, és erről még saját pártja sem tudott (Parton, 2019, 12–13. o.).

Mindezek ellenére Új-Zélandon a meglévő három intézetből eddig egyet sem zártak be. Sőt, amikor a Canterbury Egyetem sinológus professzora, *Anna-Marie Brady* saját egyetemének felkérésre készített egy jelentést *Egyik kezében toll, a másikban fegyver* (Holding a Pen in One Hand, Gripping a Gun in the Other) címmel, belső vizsgálatot indítottak a szerző ellen. A jelentés az új-zélandi egyetemek és a kínai katonai akadémiák közötti kapcsolatokat tárta fel. A nemzetközi tudományos élet közfelháborodása miatt végül elismerte az egyetem *Brady* tanulmányának megalapozottságát. Az eset kapcsán azonban megkérdőjeleződött Új-Zéland helye az Öt Szem [Five Eyes] nemzetközi hírszerzési együttműködésben, melynek további tagjai az Amerikai Egyesült Államok, Ausztrália, Kanada és az Egyesült Királyság. Egyes szakértők szerint Új-Zéland kizárása indokolt lenne a Pekinggel ápol túl szoros kapcsolata és a Kínai Kommunista Párt Új-Zélandra gyakorolt belpolitikai és társadalmi befolyásának el nem ismerése miatt (Smyth, 2020).

Egyesült Királyság

Az európai kontinenst sem hagyták érintetlenül a kínai puha hatalommal kapcsolatos aggályok. Nagy-Britanniában éppenséggel a Konzervatív Párt emberi jogi bizottsága hívta fel a figyelmet arra, hogy Peking oktatási és

kulturális központjai korábban is érintettek voltak cenzúrával kapcsolatos és a nyílt vitát elfojtó esetekben. *Fiona Bruce* bizottsági elnök szerint a Konfuciusz Intézetek „fenyegetést jelentenek a tudományos szabadságra, a kifejezés szabadságára és más alapjogokra, és magára a nemzetbiztonságra is” (EI, 2019).

Szintén 2019-ben adott ki egy jelentést a brit parlament külügyi bizottsága is. A jelentésben leszögezik, hogy noha több mint százezer kínai diák tanul brit egyetemeken, a kínai befolyás ügye feltűnően kevés vitának volt csak a témája amerikai vagy ausztrál összehasonlításban. A kormányzati álláspont szerint az autokratikus államokban működő intézményekkel folytatott tudományos együttműködés visszaéléseknek lehet kitéve „a sajátunkétól eltérő demokratikus és erkölcsi értékekkel bíró nemzetek” egyes szervezeteivel szemben (Kennedy, 2019). Érdeemes felfigyelni a jelentés kulturalista megközelítésű érvelésére az eltérő nemzeti értékek hangoztatása kapcsán. A dokumentum ezen szakasza felfogható egyfajta általános iránymutatás-ként is, mivel a különböző civilizációjú országokkal való szorosabb tudományos együttműködés létjogosultságát kérdőjelezi meg.

Másfelől az is kiderül, hogy brit közegben sokkal kevésbé nyert társadalmi támogatást a huszonkilenc Konfuciusz Intézet bezárásának gondolata. A jelentés készítése során több egyetemi megszólaló világossá tette, hogy nem észlelt semmilyen „rendszerszintű, széles körben elterjedt kísérletet arra vonatkozólag, hogy egy nem demokratikus rezsim összehangolt módon aláássa a tudományos szabadságot az Egyesült Királyságban”. A nyilatkozók legfeljebb három-négy konkrét esetről tudtak, melyek valóban elítélendők, de nem rendszerszintűek.

Írország

Nagy-Britanniához hasonlóan Írországban is zavartalan a meglévő két Konfuciusz Intézet működése. Bár a University College Dublin (UCD) területén 2016-ban felépített létesítmény okozott némi vizslyát az egyetem részéről szükséges többletfinanszírozás miatt. Az intézmény akkori rektora „egy diplomáciai incidens” megelőzésének fontosságával támasztotta alá a többletköltségek vállalásának elkerülhetetlenségét.

Figyelemre méltó álláspontot fogalmazott meg *Alex Dukalskis*, a UCD docense, aki egy újságírói megkeresés alkalmával a kínai befolyással kapcsolatos véleményét firtató kérdésre így felelt: „Nézetem szerint ez nem egy Kelet–Nyugat-ügy vagy egy kulturális ügy. Ez az ügy a kínai kormányzat tudományos szabadsághoz való hozzáállásáról szól” (Khan 2019). *Dukalskis* ezzel az állításával csökkenti ugyan az általa sem tagadott nézetkülönbségek kulturálishadviselés-jellegét, ugyanakkor az értékek – ebben az esetben a tudományos szabadság ideálja – civilizációhoz kötöttségét nem cáfolja érdemben. A már említett amerikai, kanadai vagy ausztrál példák nyomán kijelenthetjük, hogy a nyugati civilizációban összehasonlíthatatlanul nagyobb szerepe van a tudományos szabadságnak, mint a kínai civilizációban. Ennek tükrében Írország esetében sem vonatkoztathatunk el a kulturális adottságokból fakadó szembenállás elméleti keretétől.

Magyarország

Hazánk ugyan nem angolszász kultúrájú ország, azonban Kínához fűződő barátságos viszonya miatt különösen is érdekes eset a puha hatalom érvényre jutásának vizsgálatakor. Szemben a fent bemutatott esetekkel, Magyarországon egyáltalán nem érezhető ilyen nagy fokú ellenszenv a Konfuciusz Intézetek tevékenységével vagy más kínai oktatási intézmények jelenlétével szemben. Jelenleg öt Konfuciusz Intézet működik az országban, és küszöbön áll a rendkívül nagy port kavaró Fudan Egyetem budapesti campusának megnyitása is. Vagyis magyar kormányzati részről nemhogy a kínai kulturális intézetek lezárása nincs napirenden, de még újabb kínai felsőoktatási intézményt is az országba kívánnak fogadni. Milyen következtetést vonhatunk le ebből az esetből?

Noha Magyarország szintén a nyugati civilizáció része, és politikai szövetségesei is több szállal ide kötik (EU, NATO, ET), külpolitikája legalább annyira érdekelvű, mint amennyire értékelvű. Vagyis a fentebb bemutatott, globális léptékben gondolkodó angolszász országokkal szemben sokkal kevésbé képes nyílt konfrontációt vállalni egy olyan hatalommal, amely egyébként nyilvánvalóan más demokratikus és erkölcsi értékeket vall magáénak. Tanulságos felidézni azt is, hogy Magyarország része a 17+1 formációnak, amely Észtországtól Görögorszáig tizenhét közép- és kelet-európai államot fog egybe Kína gazdasági tárgyalófeleként. Ebben a formációban Európa keleti felének országai aktív nyitottságukat fejezik ki a kínai kereskedelem és beruházások iránt, amely csak jóval visszafogottabb módon, a felszín alatt jellemzi Európa gazdagabbik felét, Amerikát vagy Ausztráliát. Mindez arra enged következtetni, hogy a kulturális identitásra épülő huntingtoni elmélet nem magyaráz minden esetet, hiszen a civilizációs különbségek ellenére sem alakult ki „konfrontációs rendszer” Magyarország és Kína között. (Ugyanezt el lehetne mondani magyar–orosz viszonylatban is, mivel Oroszország az ortodox civilizáció emblematikus állama.)

Magyarország esete tehát arra mutat rá, hogy a kulturális tényező mellett a gazdasági tényező is erősen jelen van napjaink nemzetközi kapcsolataiban, bizonyos esetekben felülírva az előbbit. Érdekes lenne ugyanakkor megvizsgálni, hogy vajon tényleg pusztán a gazdasági tényezők hoznak-e közel egymáshoz más civilizációkhoz tartozó országokat, vagy éppenséggel a domináns ország kulturális befolyásolásának eredményeképpen létrejött kulturális hegemonia teszi kiszolgáltatottá a kisebb országot gazdaságilag is?

Következtetések

A fenti esettanulmányokból is látszik, hogy a nyugati civilizáció legnagyobb amerikai és óceániai tagjainak kifejezetten feszült a viszonyuk Kínával, legalábbis politikai és kulturális téren. Közös vonás valamennyi nyugati ország esetében, hogy a tudományos szabadság megsértése és politikai propagandatevékenység kifejtése miatt ítélik meg negatívan a Konfuciusz Intézetek szerepét. Elfogadva azt a feltételezést, melyet a Human Rights Watch jogvédő szervezet is magáévá tett 2019-es országjelentésében – miszerint a Konfuciusz Intézetek a kínai kormányzat meghosszabbított karjai, és po-

litikai alapon cenzúráznak bizonyos témákat és nézőpontokat a tananyagaikban –, kijelenthetjük, hogy Kína nagyon aktívan törekszik a kulturális hegemonia megszerzésére.

Másfelől viszont az Egyesült Királyság, az Amerikai Egyesült Államok, de különösen Ausztrália és Kanada kormánya a kemény hatalom eszközeivel készül felvenni a harcot a kínai puha hatalommal szemben! Jogszabályokkal, törvényi tiltásokkal kívánnak védekezni a nemkívánatos külső behatások ellen. Mi okozhatja ezt a látszólagos ellentétet? Mindenekelőtt az, hogy az utóbbi három nyugati hatalomnak sincsen saját külföldi kulturális intézményhálózata, amellyel hasonló puha hatalmat gyakorolhatna. Talán nem véletlen, hogy a British Council tekintélyes hálózatával rendelkező Nagy-Britannia nem is mutatkozik annyira elszántnak a jogi eszközök bevetése terén. Továbbá nincsen garancia arra, hogy a politikai eszközök hosszú távon is célravezetőek lesznek Kína kiszorítása érdekében.

Fontos leszögezni ugyanakkor, hogy a kulturális intézményhálózat jelenléte egy másik civilizáció területén nem jelent önmagában politikai konfliktusforrást, amint erre a Kínában működő Liszt Intézet vagy a Magyarországon, Új-Zélandon és Írországban működő Konfuciusz Intézetek következtetni engednek. *Antonio Gramsci* és *Samuel Huntington* alighanem kissé túlbecsülték a kultúra jelentőségét a politikában és a nemzetközi kapcsolatokban. *Gramsci* „új konszenzusa” persze alátámasztható a washingtoni konszenzus mellett létrejött pekingi konszenzussal (2004) is, ez azonban inkább gazdasági képződménynek tekinthető, mintsem kulturálisnak. *Huntington* jóslata szerint a „kialakuló világban a kereskedelem mintáit döntő módon fogják befolyásolni a kulturális minták” (2008, 214. o.). Ez a megállapítás csak fenntartásokkal fogadható el, mert éppen Kína legnagyobb külkereskedelmi partnere volt 2019-ben a rivális civilizációba sorolható Amerikai Egyesült Államok. A gyakorlati tapasztalatok alapján a kereskedelem a kulturális kötődésektől viszonylag függetlenül szerveződik, nem mindig fedezhető fel erős korreláció a kétféle mintázat között. Mindez persze nem jelenti azt, hogy adott esetben ne gyakorolhatnának jótékony hatást a kulturális faktorok az üzleti életre, vagy akár ne könnyítenék meg a hasonló kultúrkörbe tartozó üzletemberek dolgát.

Összességében nem túlzás kulturális hadviselésről értekezni a Konfuciusz Intézetek kapcsán, hiszen a bemutatott fogadó országok többsége egyértelműen nyílt fenyegetésként érzékeli ezek jelenlétét. Részben igazolódni látszik az a huntingtoni tézis is, mely szerint a kulturális identitás meghatározza az államok konfrontációs rendszerét, máskülönben nem ítélné el Kína kultúrpolitikáját javarészt azonos alapon Ausztrália, az Egyesült Királyság, az Egyesült Államok és Kanada is. Természetesen vitathatatlan, hogy a kulturális szegmens mellett stratégiai, gazdasági és nyers politikai megfontolások is közrejátszanak a Kínát korlátozni kívánó külpolitikában. De a Konfuciusz Intézetek példája nyomán nem hangoztathatjuk eléggé a kulturális identitás és a kulturális hegemonia birtoklásának fontosságát sem.

- Békés Márton (2020): *Kulturális hadviselés. A kulturális hatalom elmélete és gyakorlata*. Budapest: Közép- és Kelet-európai Történelem és Társadalom Kutatásáért Közalapítvány.
- Csikó Anna (2020): Soft power „kínai módra”. A Konfuciusz Intézet mint Kína puha erejének eszköze a XXI. században. In: *Távol-Keleti Tanulmányok* 11(2), 91–109.
- ECN = Eudera College News (2021): Australia to Shut Down Chinese Learning Institutions due to Propaganda Suspicion. *College News*. A letöltés ideje: 2021. május 19. <https://collegenews.org/australia-to-shut-down-chinese-learning-institutions-due-to-propaganda-suspicion/>
- EI = European Interest (2019): Confucius Institutes under scrutiny in UK. *European Interest*. A letöltés ideje: 2021. május 19. <https://www.europeaninterest.eu/article/confucius-institutes-scrutiny-uk/>
- Ellsworth, Barry (2020): Confucius Institute losing ground in Canadian education. *Anadolu Agency*. A letöltés ideje: 2021. május 19. <https://www.aa.com.tr/en/americas/confucius-institute-losing-ground-in-canadian-education/1901722#>
- Gramsci, Antonio (1970): *Filozófiai írások*. Fordította Rozsnyai Ervin. Budapest: Kossuth Kiadó.
- Green-Riley, Naima (2020): The State Department labelled China's Confucius programs a bad influence on US students. What's the story? *The Washington Post*. A letöltés ideje: 2021. május 19. <https://www.washingtonpost.com/politics/2020/08/24/state-department-labeled-chinas-confucius-programs-bad-influence-us-students-whats-story/>
- Huntington, Samuel P. (2008): *A civilizációk összecsapása és a világrend átalakulása*. Fordította Pusztai Dóra, Gázsity Mila, Gecsényi Györgyi. Budapest: Európa Könyvkiadó.
- Jakhar, Pratik (2019): Confucius Institutes: The growth of China's controversial cultural branch. *BBC News*. A letöltés ideje: 2021. május 19. <https://www.bbc.com/news/world-asia-china-49511231>
- Khan, Ciannait (2019): Do Irish Confucius Institutes Threaten Academic Freedom? *The University Times*. A letöltés ideje: 2021. május 19. <http://www.universitytimes.ie/2019/04/do-irish-confucius-institutes-threaten-academic-freedom/>
- Kennedy, Kerrie (2019): „Alarming” evidence of Chinese meddling in UK universities, report finds. *The Pie News*. A letöltés ideje: 2021. május 19. <https://thepienews.com/news/alarming-evidence-of-chinese-meddling-in-uk-unis/>
- Kitekintő* (2021): A kínai befolyás visszaszorítása lehet az új CIA igazgató fő feladata. A letöltés ideje: 2021. május 19. <https://kitekinto.hu/2021/03/03/europan-kivul/a-kinari-befolyas-visszaszoritasa-lehet-az-uj-cia-igazgato-fo-feladata/190069/>
- Luedi, Jeremy (2019): Why Canada is shutting down its Confucius Institutes. *True North Far East*. A letöltés ideje: 2021. május 19. <https://truenorthfareast.com/news/confucius-institute-canada-closing-shut-down>
- NAS = National Association of Scholars (2021): How many Confucius Institutes are in the United States? A letöltés ideje: 2021. május 19. https://www.nas.org/blogs/article/how_many_confucius_institutes_are_in_the_united_states
- Nye, Joseph S. (1990): *Bound to lead: The changing nature of American power*. New York: Basic Books.
- Panyi Szabolcs (2021): Kínai kémjátszmákat hozott Budapestre Orbán keleti nyitása. *Direkt36*. A letöltés ideje: 2021. május 19. <https://www.direkt36.hu/kemjatszmakat-hozott-budapestre-orban-kinai-nyitasa/>
- Parton, Charles (2019): UK–China Relations. Where to Draw the Border Between Influence and Interference. *Royal United Services Institute*. A letöltés ideje: 2021. május 19. https://rusi.org/sites/default/files/20190220_chinese_interference_parton_web.pdf
- Peterson, Rachele (2017): Outsourced to China. Confucius Institutes and Soft Power in American Higher Education. *National Association of Scholars*. A letöltés ideje: 2021. május 19. <https://www.nas.org/reports/outsourced-to-china/full-report>
- Smyth, Jamie (2020): New Zealand university dismisses complaints against China expert. *Financial Times*. A letöltés ideje: 2021. május 19. <https://www.ft.com/content/2b4f5f99-8c3c-477d-b7f1-447966e5cce5>
- Stueck, Wendy – Xu, Xiao (2020): Universities, school boards across Canada defend ties with China's Confucius Institute. *The Globe and Mail*. A letöltés ideje: 2021. május 19. <https://www.theglobeandmail.com/canada/british-columbia/article-universities-school-boards-across-canada-defend-ties-with-chinas/>
- Sudworth, John (2014): Confucius institute: The hard side of China's soft power. *BBC News*. A letöltés ideje: 2021. május 19. <https://www.bbc.com/news/world-asia-china-30567743>
- Walter, Laura (2019): Inside the decision to scrap controversial Confucius doco. *Newsroom*. A letöltés ideje: 2021. május 19. <https://www.newsroom.co.nz/confucius-institute-doco-scrapped-amid-questions-of-reputational-damage>

Bukdácsló világrend

A kínai–amerikai kapcsolatok és a magyar érdekek

A modern Kína megteremtője, Teng Hsziao-ping a szovjet tömb összeomlását látva alapvető fontosságú külpolitikai doktrínát határozott meg országára az 1990-es évek elején: „stabilizáljuk helyzetünket, nyugalommal reagálunk a változásokra, ne vállaljunk vezető szerepet, rejtjük el képességeinket, és várjuk ki, amíg eljön a mi időnk”. Teng felismerte, hogy az akkor még szegény, de már gyorsan fejlődő KNK számára létkérdés volt egy olyan nemzetközi környezet kialakulása, amelyben az ország elsősorban saját belső gazdasági növekedésére koncentrálhatott, ahelyett, hogy erőforrásait egy konfrontatívabb külpolitikára pazarolta volna. E stratégia sikerét jelzi, hogy Kína az Egyesült Államok vezetete fennálló liberális világrend és a globalizáció legnagyobb haszonélvezőjévé vált, és gazdasági, illetve katonai téren is az USA fő kihívójává vált. Mindezek alapján érthető, hogy Hszi Csin-ping jelenlegi elnök-pártfőtitkár, a nyugati világot az elmúlt évtizedben megrázó válságokat látva, úgy érzi, ideje felhagyni a Teng és utódai által követett úttal. Hszi szerint elérkezett Kína új korszaka, amikor Peking ismét elfoglalhatja az őt megillető helyet a világpolitika középpontjában.

66

Az elmúlt bő egy évtizedben szinte közhellyé vált, hogy a 21. század nagyhatalma Kína lesz, amely a gazdasági, katonai és politikai-kulturális dimenziókban egyaránt a világ élére kerül majd. Gazdasági szempontból Kína valóban képes lehet előbb mennyiségi, míg hosszabb távon akár minőségi téren is leghagyni az Egyesült Államokat. A gyorsan fejlődő kínai technológia és a növekvő védelmi költségvetés néhány évtizeden belül megkérdőjelezheti Washington katonai elsőségét a kelet-ázsiai térségben. Trump elnök elhibázott külpolitikájának köszönhetően Peking a globális intézményekben is növelhet befolyását 2016 óta, sőt, újakat is létrehozott saját vezetése alatt. Ugyanakkor Kína a politikai és kulturális befolyás terén már komolyabb akadályokba ütközik. Egyelőre nem látni olyan kínai politikai értékeket vagy kulturális termékeket, amelyek fel tudnák venni a versenyt a Nyugaton évszázadok alatt kiforrott elvekkel. Kína ma még csupán kevesek számára vonzó, a világ népeinek többsége – beleértve sok százezer Nyugaton élő kínait is – inkább az európai vagy amerikai életstílusra vágyik, nem pedig a Kínai Népköztársaság által nyújtott körülményekre. Ráadásul Peking ambíciói jelentősen eltérnek a nyugati nagyhatalmak korábbi céljaitól. Az elmúlt évszázad folyamán az európaiak és az amerikaiak gyakran messianisztikus küldetésüknek tekintették a Nyugaton kialakult, de univerzálisnak tartott értékek és elvek terjesztését a világban. A mai napig uralkodó nézet, hogy minden egyes emberi lény megérdemli a szabadságot, jólétet, egyenlőséget, demokratikus képviseletet és egyéb jogokat. Igaz, hogy e szemléletet sokszor pusztá eszközként használ-

ták a nyugati hatalmak vezetői más országok kihasználása során, maguk az elvek mégis vonzóak a világ szinte minden táján. Kínának egyelőre nincsenek efféle világmegváltó céljai, történelmi és kulturális fejlődésétől idegen ez a fajta gondolkodásmód, csupán saját jólétét szeretné biztosítani.

A pekingi vezetést azonban nem csupán a becsvágy, hanem a félelem is az erőteljesebb nemzetközi szerepvállalás felé hajtja. Egyrészt, mint minden autoriter rendszer, a kínai pártállam sem lassíthat, mert összeroppan saját súlya alatt. A lakosság hozzászokott a gyors növekedéshez, a politikusok pedig a kommunizmus kiüresedésével új legitimációs eszközökhöz a nacionalizmushoz fordultak. Így kénytelenek folyamatosan azt mutatni, hogy Kína erős és csodált ország, amellyel nem packázhat senki.

A Globe Scan nemzetközi közvélemény-kutató cég 2017 nyarán elvégzett kutatása szerint a megkérdezett országok lakosságának mindössze 34 százaléka volt pozitív véleménnyel az Egyesült Államokról, míg a korábbi eredményekhez képest Kína nemzetközi megítélése is tovább romlott, és 41 százalékon állt, ami a Covid-19-járvány hatására azóta még mélyebbre süllyedt, míg az USA rossz eredményét részben ellensúlyozza pozitív kulturális befolyása a világban. Ennél is fontosabb azonban az a szakadék, ami a két ország nemzetközi elfogadottsága és önképük között tátong. Ugyanis az amerikaiak 71 százaléka, míg a kínaiak 88 százaléka meg volt győződve arról, hogy országuk pozitív szerepet játszik a világban.¹ Ezek az adatok, illetve a mögöttük megbúvó kínai és amerikai – az adatok szerint alaptalan – önbizalom arról árulkodik, hogy a két nagyhatalom közötti kapcsolatok nem csupán a gazdasági érdekek és stratégiai törvényszerűségek miatt vannak konfliktusra ítélve, hanem a két társadalom önképéből fakadó bel- és külpolitikai folyamatok is predestinálják a konfliktust. Rendkívül veszélyes gyúelegyet jelent egy olyan helyzet, ahol mindkét fél meg van győződve saját igazáról és támogatottságáról, miközben a fél világ közvéleménye bizalmatlansággal vagy akár erős ellenszenvvel tekint rájuk. Ráadásul mindez azt is valószínűsíti, hogy sem amerikai, sem kínai oldalról nem várható engedékenység.

A félelem másik forrása, hogy Kína felemelkedése esetleg nem tart örökké. Könnyen lehet, hogy csupán egy pár évtizedes ablakperiódus tanúi lehetünk, amikor megadatik az országnak a világhatalmi státusz, de végül csak egy lesz három-négy másik hatalom között. A Kínai Kommunista Párt negyven éven keresztül sikerrel másolta és adaptálta a kelet-ázsiai fejlesztő állam modelljét és a nyugati országok mintáit. Ez elég volt ahhoz, hogy az extenzív gazdasági fejlődés időszakában gyors növekedést érjen el, és az ország óriási népességének hála a világ legnagyobb gazdaságai közé katapultálta Kínát. Az európai történelem tapasztalatai alapján azonban egy ponton túl az egypártrendszer, az autokrácia ellentétbe kerül a további gazdasági és társadalmi fejlődéssel, amelynek elengedhetetlen feltétele a szabadság, a szabad gondolkodás és eszmecsere. Bár nem lehet kizárni, hogy Kína találhat egy, a korábbi tapasztalatoktól gyökeresen eltérő utat, egyelőre megoldhatatlan problémának tűnik

¹ Globe Scan: Sharp Drop in World Views of US, UK: Global Poll. 4 July 2017. Available at: <https://globescan.com/2017/07/04/sharp-drop-in-world-views-of-us-uk-global-poll/>

a KKP számára a fenti ellentmondás feloldása, és Hszi Csin-ping rendszere az elnyomás fokozása és a 21. századi technológián alapuló megfigyelő állam kiépítése mellett döntött a párt hatalmának fenntartása érdekében.

A rendszerből fakadó másik anomália demográfiai válsággal fenyeget. Kína népessége a következő években rohamos fogyásnak indul majd, ráadásul a társadalom a korábbi várakozásoknál is gyorsabban öregszik el. Ha beigazolódnak a pesszimista jóslatok, a 21. század végére az ország akár lakosságának felét is elveszítheti,² így nagyjából 750 millió kínainak kellene versenyeznie az addigra közel 400 millióra duzzadó Egyesült Államokkal, miközben nemcsak India, de akár Nigéria is népesebbé válhat, mint a népköztársaság. Mindezeket figyelembe véve, Pekingnek még ma kell kivívnia a lehető legjobb pozíciókat, mert erre később esetleg már nem lesz lehetősége.

Az Egyesült Államok válaszlépései

Számos korábbi elnökválasztási kampányhoz hasonlóan 2015–2016-ban is terítékre került Kína kérdése, Donald Trump elnök pedig különösen sokat foglalkozott a két ország közötti kereskedelmi-gazdasági együttműködéssel. Belátta, hogy a korábbi amerikai adminisztrációk által követett stratégia csődöt mondott, és Kínát nem lehet partnernek tekinteni, hanem sokkal inkább versenytársnak, sőt riválisnak tartotta. Az USA 2017-es nemzetbiztonsági stratégiája már úgy fogalmazott, hogy a versengés miatt az Egyesült Államoknak újra kell gondolnia az elmúlt évtizedek politikáját, amely a felemelkedő államok nemzetközi rendbe történő betagozódásának segítését célozta. Az amerikai vezetés szerint a versenytársak beemelése a nemzetközi szervezetekbe és a világgazdaság és kereskedelem vérkeringésébe nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket, nem váltak jóakarató és megbízható partnerekké, viszont hozzájárult ezen államok megerősödéséhez.³

Bár Trump megbukott a választáson, demokrata párti utódja, Joe Biden elnöksége alatt is fennmaradt a konfrontatív Kína-politikával kapcsolatos kétpárti és osztársadalmi egyetértés. A Biden-kormányzat ugyan más eszközökkel, de ugyanazért a célért küzd: globális szövetségi rendszert épít gazdasági-technológiai, politikai és katonai téren is Kína felemelkedésének feltartóztatására vagy legalábbis kordában tartására. Bár történelmi szempontból vitatható ugyan, hogy nevezhetjük-e a jelenlegi helyzetet második hidegháborúnak, vagy sem, az amerikai (és kínai) szakirodalom és politikai diskurzus de facto e kifejezéssel írja le a Washington és Peking közötti viszonyrendszer jelenlegi irányát. Biden elnök az Egyesült Államok globális hatalmának mindhárom, azaz a gazdasági, katonai és intézményi pillérén belül is versenyre kelt Kínával az elmúlt év folyamán. A 2021 nyarán a G7 által meghirdetett Build Back Better World (B3W) program egyértelműen a kínai új selyemút programnak (BRI) kíván gazdasági versenytársat állítani,

² Vollset, Stein Emil et al. Fertility, mortality, migration, and population scenarios for 195 countries and territories from 2017 to 2100: a forecasting analysis for the Global Burden of Disease Study. *The Lancet*, Vol. 396. Issue 10258, p. 1285-1306, October 17, 2020.

³ Breaking the Mould: Trump's China Policy (2018). Focus Asia Perspective&Analysis. Stockholm. Institute for Security and Development Policy.

amennyiben dollármilliárdokat szán infrastruktúra-fejlesztésekre a fejlődő világban. A 2021 szeptemberében bejelentett védelmi ipari együttműködés az USA, az Egyesült Királyság és Ausztrália között (AUKUS) egy újabb elemmel egészíti ki a Kína körül épített amerikai szövetségi rendszert, amely a már korábban Japán, India, Ausztrália és az USA által létrehozott ún. Quadrilateral Initiative kooperációt is igyekszik szorosabbra húzni. A 2021 decemberében megrendezett Demokráciacsúcs (Summit for Democracy) pedig a politikai-ideológiai téren igyekszik egyfajta *cordon sanitaire*-t létrehozni Kína – és részben Oroszország – körül. Amellett, hogy a Biden-kormányzat a trumpi évekhez képest sokkal jobban figyel a szövetségesek bizalmának megőrzésére (bár ez alól éppen az AUKUS létrehozásának francia érdekeket durván sértő módszerei képeznek kivételt) vagy új szövetségek kötésére, Kína helyzetén a Covid-19 kitörése is sokat rontott. Bár az ország igyekezett az ún. maszk-, aztán vakcinadiplomácia segítségével menteni a menthetőt, Kína megítélése a világ számos országában erősen romlott. Ráadásul Peking meggondolatlan lépései, például az ún. „farkasharcos diplomácia”, tovább rontottak a helyzeten, különösen a fejlett világban⁴ és azon belül Európában.⁵

Quo vadis pax Americana?

Mára egyértelművé vált, hogy Peking (és több másik feltörekvő ország) egy új politikai és biztonsági rendet szeretne kialakítani Ázsiában, amely a fennálló amerikai rendszerrel szemben elsősorban Kína érdekeit szolgálná. Ez nem feltétlenül jelentene teljes konfrontációt Washingtonnal, de az elkerülhetetlennek látszik, hogy Kína előbb-utóbb az USA-val egyenlő partnerként alakítsa a térség viszonyait. A népköztársaság hosszú távú stratégiája arra irányul, hogy csökkentse sebezhetőségét az USA és szövetségesei részéről, és egyben eleget tegyen a belpolitikai szintéren növekvő öntudat, akár nacionalizmus elvárásainak is.

Három főbb, egymással versengő forgatókönyv képzelhető el az amerikai–kínai kapcsolatok és így a világ jövőjével kapcsolatban. Az idealisták-liberálisok bíznak Kína békés felemelkedésében, a realisták elkerülhetetlennek látják a stratégiai versengést, míg a pragmatikus iskola szerint a versengő együttélés korszaka következik el.

A liberális elképzelések szerint lehetséges Kína békés felemelkedése, annak ellenére, hogy a térség jellemzői eltérnek az európaiétól. Elvetik a realisták érveit, mert azok szerintük a nyugati premisszákon alapulnak, amelyek nem érvényesek Kelet-Ázsiában. Cserébe nagy hangsúlyt helyeznek a sajátos kínai kultúra békés természetére, a globális gazdasági összefonódások erejére, az amerikai–kínai biztonsági érdekek közös pontjaira és a nukleáris fegyverekből fakadó önmegtartóztatásra. Nem gondolják, hogy csak Európa múltbeli tapasztalatait kellene a térség jövőjének előrejelzéséhez felhasználni, ahelyett, hogy

⁴ Laura Silver: China's international image remains broadly negative as views of the U.S. rebound. Pew Research, 2021. június 30. <https://www.pewresearch.org/fact-tank/2021/06/30/chinas-international-image-remains-broadly-negative-as-views-of-the-u-s-rebound/>

⁵ Matura Tamás: Ki szereti Kínát? MÉRCE.hu, 2021. január 20. <https://merce.hu/2021/01/20/ki-szereti-kinat/>

Ázsia saját múltjából merítenénk ihletet. Ez utóbbi viszont azt mutatja, hogy Kelet-Ázsiában mindig akkor volt stabilitás és béke, amikor Kína erős volt, és a régió évszázadokon keresztül jól működött a hierarchikus, Kína-központú rendszerben. Ezt az érvet maga Peking is gyakran hangoztatja, igaz, egy több mint kétszáz éve letűnt regionális rend mai érvényessége erősen megkérdőjelezhető. Arra is felhívják a figyelmet, hogy Kína belső problémái (szegénység, kisebbségek, szeparatizmus, a politikai rendszer) törékennyé teszik az államot, amelynek így nincs akarata vagy lehetősége hegemon szerepre törni.⁶

E szcenárió egy másik olvasata szerint a kínai–amerikai együttműködés olyan jól alakulna, hogy egyfajta G2 vagy érdekházasság alakulna ki közöttük. Ugyan fennmaradnának közöttük a társadalmi, ideológiai vagy éppen gazdasági különbségek, de mindkét fél felismerné, hogy kölcsönösen jobban járnak az együttműködéssel, mint ha ehelyett rengeteg befektetéssel járó versengésbe bocsátkoznának. Ez egyben arra is lehetőséget adna Washingtonnak és Pekingnek, hogy a többi feltörekvő hatalom feltartóztatására koncentrálhassanak. Az elmúlt néhány év fejleményei azonban mára teljesen valószínűtlenné tették ez utóbbi forgatókönyvet, az USA–Kína-együttműködésen alapuló G2 megvalósíthatatlanná vált.

A liberális és az offenzív realista iskola között helyezkedik el az a pragmatikus megközelítés, amely elveti mind a nyugati tapasztalatokon alapuló peszsimizmust, mind a kelet-ázsiai „kivételesség” elvét. Ezzel szemben kiemelik az ázsiai nemzetközi rendszer nagyfokú bonyolultságát, ahol a kemény szövetségek mellett puha regionális közösségek is léteznek. Egy ilyen komplexitást mutató környezetben csakis a pragmatikus megközelítés lehet helyes, amely egyszerre több biztonságpolitikai hagyományból is merít, és elvezethet egy olyan regionális rendhez, amelyben a multilateralizmus és az amerikai–kínai egyensúly egyszerre érvényesül. Azt is kiemelik, hogy valójában évtizedek óta egy stabil bilaterális rend biztosítja a kelet-ázsiai térség nyugalmat és békéjét, ahol az amerikai tengeri dominanciát a kínai szárazföldi fölény ellensúlyozza. Emellett meglátásuk szerint az is csökkenti egy konfliktus esélyét, hogy az amerikai és kínai érdekszféra jól elhatárolt.

Ez persze nem zárja ki, hogy gazdasági vagy politikai téren konfliktusok alakuljanak ki a felek között, azonban ezek nem járnának eszkalációval. Az elmúlt években kialakult helyzet mintha éppen ebbe az irányba mutatna, hiszen a nyílt kereskedelmi háború egy ilyen gazdasági konfliktus első lépése, amelyet kölcsönös bojkottok, befektetési és kereskedelmi akadályok bevezetése követ (ld. a kínai 5G-technológiával szembeni amerikai fellépést), ezzel súlyosan visszavetve a két ország közötti gazdasági kapcsolatokat. Politikai téren is konfliktusok törhetnek ki Washington és Peking között, amelyre bőven van lehetőség olyan ügyek kapcsán, mint Tajvan, Észak-Korea vagy az emberi jogok kérdése. Az efféle feszültségek a propaganda, hírek, nyilatkozatok útján jelennek meg a bi- és multilaterális tárgyalások vagy nemzetközi szervezetek keretében, ahogy arra több példát is láthattunk a közelmúltban.

⁶ Evans, Michael (2011): *Power and Paradox: Asian Geopolitics and Sino-American Relations in the 21st Century*. Asian Geopolitics. Winter 2011. 85-113.

A keményvonalas realisták szerint az 1945 előtti Európa múltja fog megismétlődni a 21. századi Ázsia jövőjében, amelynek jelenlegi helyzete az első világháború előtti időszakra emlékeztet. Kína felemelkedése párhuzamba állítható a Német Birodalom vagy a Japán Birodalom felemelkedésével, és Peking elkerülhetetlenül Washington stratégiai vetélytársává válik. Ez a megközelítés az ázsiai helyzetet zéró összegű játszmacént írja le, ahol a thuküidészi csapda értelmében folyamatosan nő a konfliktus esélye. E nézőpont szerint a kölcsönös gazdasági függőségek és a multilaterális nemzetközi rend sem lesznek képesek ellensúlyozni a hagyományos nagyhatalmi versengés törvényeit, amelyet véleményük szerint évszázados minták is bizonyítanak. Borús jövőképüket a folyamatos és rohamos kínai katonai és különösen a flottafejlesztések is alátámasztják, amelyek egyre inkább az USA és szövetségesei tengerészeti képességeinek limitálása irányulnak.⁷ A Trump elnök által megkezdett – kétséges sikerű – gazdasági „szétkapcsolódás” (decoupling) is ebbe az irányba mutat, akárcsak a Biden-kormány fentebb röviden bemutatott lépései a politikai, gazdasági és katonai színtéren. Ráadásul egyes új keletű elemzések szerint a két hatalom közötti összeütközést felgyorsíthatja, ha Peking úgy értékeli, hogy az idő immáron nem neki dolgozik, azaz jobban jár, ha a kivárás helyett erővel stabilizálja jelenlegi relatíve előnyös helyzetét.

Érdekes megfigyelni, hogy a hidegháború lezárása óta eltelt évtizedekben egyik amerikai kormány sem tudta Kína kapcsán kihasználni az unipoláris világrendből származó helyzeti előnyét, sőt, valójában Peking lovagolta meg a globális liberális berendezkedés nyújtotta előnyöket. Hasonlóképpen egyik amerikai adminisztráció sem tudott hatékony stratégiát kidolgozni Kína kapcsán, elméleti és gyakorlati politikájuk spektruma a barátságos, partneri viszonyra való törekvés és a nyílt stratégiai rivalizálás fontolgatása között mozgott az elmúlt közel harminc évben. Azaz Washington sem lenyelni, sem kiköpni nem volt képes a gazdasági, politikai és katonai téren is felemelkedő, új, minden korábbinál nagyobb kihívást jelentő Kínát. Ez a 2010-es évek második felére változott meg, amikor előbb Donald Trump, majd najainkban Joe Biden elnöksége alatt az Egyesült Államok egyértelműen a stratégiai feltartóztatás és politikai konfrontáció mellett döntött Kínával szemben. Mindez sorsdöntő kérdés elé állította Washington szövetségeseit, így az Európai Uniót és tagállamait is. Míg az Angela Merkel nevéhez fűződő időszakban az EU és főleg Németország a kínai gazdaságban rejlő előnyök kiaknázása érdekében a politikai lavírozást tette meg fő stratégiájának, addig 2017 óta már Berlinben és Brüsszelben is egyre többen érvelnek a Kínával szembeni keményebb fellépés mellett. Ez az EU által 2019-ben kiadott legutóbbi stratégiai dokumentumban is testet öltött, ami immáron nem csupán tárgyaló partnernek, hanem gazdasági vetélytársnak és egyben rendszerszintű riválisnak is bélyegezte Kínát.⁸

⁷ Evans: i. m.

⁸ European Commission: EU-China – A strategic outlook. 2019. március 12. <https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/communication-eu-china-a-strategic-outlook.pdf>

Mit jelent mindez Magyarországra nézve?

Az Egyesült Államok és Kína között kibontakozó párviadal Európa és benne Magyarország jövőjét is meghatározza. Pekingnek elemi érdeke, hogy a gazdasági szuperhatalomnak számító EU ne alakítson ki Kína-ellenes szövetséget Washingtonnal, így igyekszik gazdasági és politikai eszközökkel megakadályozni azt. Németország már ma is ezer szálon függ a kínai gazdaságtól, míg Magyarország politikai támogatást nyújt a népköztársaság számára az unión belül. A kínai és magyar kormány közötti együttműködés miatt hazánk méretéhez képest jelentősebb figyelmet kap Pekingben. Kérdéses azonban, hogy a jelenlegi magyar Kína-politika valójában mennyire szolgálja az ország egészének gazdasági és társadalmi érdekeit. A kínai befektetésekhez fűzött korábbi remények mára jórészt szertefoszlottak, míg a kereskedelmi kapcsolatok gyors növekedését elsősorban importunk (és ezzel Kínával szembeni deficitünk) megugrása okozza. Mára Magyarország maradt az egyetlen olyan uniós tagállam, amely továbbra is látványosan kiáll Peking mellett politikai kérdésekben, miközben saját régiókn több országa is jelezte az elmúlt hónapokban, hogy csalogódtak a Kínával folytatott együttműködésben, és a jövőben inkább az EU egysége mellett teszik le voksukat.

A fentiekől függetlenül, egy apró közép-európai országból szemlélve akár azt is gondolhatnánk, hogy számunkra mindegy, éppen ki a világ ura. Hiba lenne azonban azt gondolni, hogy egy Kína vezette világrend nekünk ugyanúgy megfelel, mint a jelenlegi nyugati. A térképre tekintve látható, hogy Kína sosem lesz igazán érdekelt régiókn és benne Magyarország fejlődésében vagy éppen megvédésében. Az európai gazdasági és politikai integrációnak számunkra nincs alternatívája, sőt, egy az Egyesült Államokkal szemben formálódó orosz–kínai együttműködés árnyékában ez minden korábbinál fontosabbá válhat.

Ugyanakkor az sem feltétlenül áll hazánk érdekében, hogy az Egyesült Államokat tűzön-vízen át támogatva hozzájáruljon a Nyugat és Kína közötti ellentétek elmélyüléséhez, az ellentétes pólusok megszilárdulásához. A globális egyensúly fenntartásához vagy legalábbis kezelhető sebességű átalakuláshoz fontos lenne az Európai Unió gazdasági és politikai, akár biztonságpolitikai szerepének felértékelődése. Egy befolyásos EU egyfelől elrettenthetné Pekinget az egyoldalú és visszafordíthatatlan lépésektől, ugyanakkor Washingtont is képes lehet önmegtartóztatásra szorítani, azaz egyfajta tőkesúlyként működhetne a világrend billegő hajóján, amely képes megakadályozni vagy tompítani a túl nagy és túl hirtelen kilengéseket. Mivel a jelenlegi liberális, nyitott, szabály- és értékalapú világrend fennmaradása magának az EU-nak is érdekében áll, már látszanak is az erősebb világpolitikai szerepre irányuló törekvések Brüsszel, Párizs és talán az új Berliin vezetés részéről is. Ugyanakkor az EU döntéshozatali mechanizmusait figyelembe véve az olyan kis tagállamok, mint Magyarország, elkötelezettsége az erősebb uniós kohézió és egységes Kína-, illetve külpolitika mellett elengedhetetlen.

Mindezeket egybevetve azt látjuk, hogy a magyar nemzeti érdekek politikai, gazdasági és stratégiai szempontból is leginkább a jelenlegi világrend fennmaradásához és stabilitásához kötődnek, de legalábbis ahhoz, hogy a je-

lenlegi rend elkerülhetetlen változásai kontrollálható mederben maradjanak. Ebből következik, hogy hazánk nem érdekelt az amerikai–kínai konfliktus elmélyülésében, és különösen nem érdekelt Kína globális dominanciájában, de ugyanígy az Egyesült Államok esetleges egyoldalú lépéseiben sem, így a magyar külpolitika legfontosabb célja nem lehet más, mint a második hidegháború megakadályozása és egy olyan külpolitika kialakítása, amely megőrzi nyugati értékeinket, erősíti az Európai Uniót, de a praktikus együttműködés lehetőségét is fenntartja Kína és a Nyugat között.

Borsos Lőrinc: Kilencujjú

Hónapló

Dalos György

Mi tagadás

Berlin, 2022. február 10.

Bulgakov beszélő nevei élednek újra egy orosz újsághírben. A *Mester és Margarita* Hajléktalan Ivánjára (Ivan Bezdomnij) rímel a Vlagyimir Beszhlebnij (Kenyértelen Vlagyimir) vezetéknev, olyannyira, hogy akár a képzelet szülöttének is tarthatnánk. Márpedig viselője hús-vér ember, 72 éves omszki nyugdíjas, s ami történt vele, akár a nagy regény egyik cselekményszála is lehetne. Január végén Beszhlebnijt a helyi kerületi bíróság négy év felfüggesztett börtönbüntetésre ítélte az államrend megdöntésére irányuló szervezkedés és „a Szovjetunió felbomlása tagadásának” vádjával. Az előbbi vád alighanem erősen túlzott, az utóbbi viszont tényállásszerűen igaz és a helyi TEK házkutatásánál lefoglalt tárgyi bizonyítékok is alátámasztják. Beszhlebnij annak idején nem cseréltette be szovjet útlevelét az Orosz Föderáció hivatalos úti okmányára, önmagát továbbra is a Szovjetunió polgárának, mi több, a Városi Szovjet Végrehajtó Bizottság elnökének tekinti, és nem hajlandó elismerni az orosz államot. Felfogását úton-útfélen hangoztatja, miáltal megvalósítja az orosz BTK 282/2 cikkelyében foglalt „szélsőséges szervezet létrehozása” büntetést.

74

A „szélsőséges szervezetek” fogalmát Putyinék meglehetősen kiterjesztett módon definiálják, mondhatni, a táliboktól a sztálinizmus bűneit vizsgáló Memoriál társaságig sokan beleférnek ebbe a besorolásba. A szovjetnosztalgia tevékeny hívei azonban tényleg radikális irányvonalat képviselnek, Omszkban például bíróság elé akarják állítani a „liberális junta”, értsd, az Orosz Föderáció kormányának képviselőit. Különbféle elnevezések alatt – „Haza a Szovjetunióba”, „Az SZSZSZK polgárai”, „Szovjet állampolgárok jogainak helyreállítási Szövetsége” néven – működnek Krasznodarban, Jekatyerinburgban, Tulában, a Komi Köztársaságban, Szibériában és Szahalin szigetén – jobbra nyugdíjasok, az afganisztáni háború veteránjai, kommunisták és nagyorosz nacionalisták vegyesen. Bár igazi veszélyt alig jelenthetnek, a rendszer komolyan veszi őket: egyik aktivistájuk három és fél, másik hat év szabadságvesztésben részesült, egy harmadikat 300 ezer rubel pénzbüntetéssel sújtottak. Annál érdekesebb, hogy ennek a reménytelen ügynek, a szovjethatalom helyreállításának őszinte hívei akadnak. A „felbomlástagadók” a történelmet szeretnék meg nem történtté tenni – s mi tagadás, szubjektíve van rá okuk.

1975 vagy 1976 nyarán Sztarij Oszkolba utaztam – kislányomat, Annát kellett hazahoznom az orosz nagyszülőktől. Moszkvába a Malévvval repültem, onnan pedig éjszakai vonattal mentem tovább a dél-oroszországi vá-

rosba. Rettenetesen hosszú út volt – vasárnap este fél hétkor szálltam be a Paveleckij pályaudvaron, és másnap délben érkeztem meg Oszkolba. Négy-személyes kupében sikerült fekvőhelyet szereznem egy állomáson, talán Kurszknál, azután beszálltak az utastársak is – három bányász. Donyeckbe tartottak, ahová másnap este kellett megérkezniük, hogy elérjék az éjszakai műszakot. Hamar előkerült a vodka, az étkezőkocsiból marhapörköltet rendeltek hozzá, és a jó hangulat megoldotta a nyelveket. Elmondták, hogy két-laki életet élnek, hétköznapijait a bányában töltik, munkásszálláson hál-nak, és csak hét végén vagy ünnepeken járnak haza családjukhoz. Egyikük elmesélte, hogy az asszony kevesli a pénzt. Még hogy kevés, méltatlanko-dott, és mintegy cáfolatként különböző zsebeiből számtalan gyűrött bankót halászott elő – ennyi rubelt egyszerre még sohasem láttam. Hogyhogy nem, rákérdeztünk egymás korára. Utastársaim huszonöt-harmincévesek voltak, nálam fiatalabbak, de én legalább harmincöt-negyvenesnek becsültem őket. A legendásan magas bányászfizetésnek tehát magas ára volt. Azután aludni tértünk, ki-ki a maga priccsére. Lámpaoltáskor még figyelmeztettek, hogy a mellettem fekvő vājár éjszaka fel-felordít, mert egy omlás óta azt álmod-ja, hogy „jön a szén”. Ilyenkor, biztattak, leghelyesebb, ha ráverek egyet a fejére, attól megnyugszik. Mi tagadás, a vājár nyugodtan aludt, én meg viszolyogva forgolódtam álmatlanul az ordításra várva.

Ha meggondolom, ez a három bányász elvben akár ma is élhet, noha a szeszfogyasztás és a szilikózis nem kedvez az élettartamnak. Ha mégis élnek, tanúivá lettek az iparág gyors hanyatlásának, presztízvesztésének, a rubel elértéktelenedésének, az 1989-es félmilliós donyECKi bányászsztrájknak, amikor már nem is pénzt, hanem kenyeret és szappant követeltek a Köz-ponttól, s végül országuk összeomlásának. Ott, ahol egykor leereszkedtek a tárnákba, most két mondvacsinált ütközőállam, a DonyECKi és Luhanszki Népköztársaság alkotja az orosz–ukrán háború frontvonalát. Meglehet, a szovjetkorszakban nehéz és kockázatos volt a munka, szürkék a hétköznap-ok, a gyarló kisember gyarló kis életet élt, de béke volt, nyugalom, „zasztoj” (pangás), ahogy utóbb nevezték, a kedd hasonlított a csütörtökre, és nem kellett részt venni abban a zűrzavaros és olykor véres folyamatban, amit úgy hívnak: történelem. Kenyértelen Vlagyimir talán azért őrizgeti párnája alatt rég lejárt szovjet útlevelét, hogy ő bizony mindennap visszavonatozik vele a hetvenes évekbe.

*

Oliver Zille, a Leipziger Buchmesse igazgatója láthatóan nyomott hangu-latban jelentette be, hogy az idén elmarad a vásár, s benne a szépen beha-rangozott portugál fővendégség is. Hivatalosan a Covid–19-re hivatkozva állították le az előkészületeket, ennél azonban bonyolultabb a képlet. A me-nedzsment eredetileg vegyes – online és jelenléti – vásárra hajlott volna, szá-mos kiadó azonban az utolsó pillanatban kihátrált a vállalkozásból. Meg lehet érteni őket: az utóbbi két esztendő leginkább home office módozatban tengődtek végig, ami a kisebb szerkesztőségeket csődközeli helyzetbe sodor-ta. Ilyen körülmények között standot foglalni, könyveket szállítani, szerző-ket küldeni a „Lipcse olvas” rendezvényeire nem éri meg: egyetlen pozitív

teszt felülírhatja a részvételt. Másfél hónappal a tervezett nyitás előtt az igazgatóság visszautalja a nevezési díjakat, és a szállodák is megtérítik a foglalási előlegeket. A legközelebbi időpont 2023. március 26. – addigra talán elvonul a vírus.

Most veszem észre: tavaly ilyenkor már vészmadárkodtam e hasábokon (*Mozgó Világ*, 2021 április), pedig akkor még helyell-közzel megtartották a vásárt. Mi több: a „Lipcse olvas” program erős magyar részvétellel zajlott a PIM – igen, a PIM! – és a berlini Collegium Hungaricum szervezésében. Tankó Tímea ekkor vette át a fordítói díjat Szentkuthy Miklós szépen recenzeált Casanovájának átültetéséért. Kiss Noémi Balaton-elbeszélésével, Terék Anna novelláskötetével, Kalász Orsolya költőként és fordítóként is szerepelt, én pedig moderátorként működhettem közre az elragadó hölgytársaságban. Szép langy tavaszi este volt, a pandémia enyhülni látszott, az arcokról lekerült az álarc, s jómagam is sutba dobtam megrögzött peszsimizmusomat – eb ura fakó, koronavírus ide, kultúrharc oda, valami jó is történik a magyar irodalommal.

Most, a vásár lefújásának hallatán kissé megint elbizonytalanodtam. Nézegetem a kirakatba tett könyvújdonságokat, mellettük az árcédulákat, és hirtelen képzettársítással egy a maga idejében sokat hangoztatott maxima ötlík fel bennem, mely szerint „a szocializmusban a kultúra nem lehet áru”. Ez a tétel annyiban igaz volt, hogy az állam mindent fedezett, hiszen valós árakon még Berkesi András példányszámai sem hoztak volna nyereséget. Annak a rendszernek a hátránya egyértelműen a politikai függőség volt, a mainak az anyagi szolgaság. Mégis, minden antikapitalista ösztönöm ellenére úgy sejttem, hogy a könyvnek egyetlen esélye van a megmaradásra: áruvá kell válnia, vagy annak kell maradnia.

*

Régi, állítólag valóságalapú anekdota szerint az ötvenes évek elején két népnevelő csöngetett be Ruzsnyák István orvostudóshoz, az Akadémia elnökéhez. A szegény agitátorok leginkább hétfégi délutánokon vállalták a pokolba kívánt vendég dicstelen szerepét. A lakók nem szívesen látták őket, némelyek egyenesen bezárkóztak, s pokrócot raktak az ajtó elé, nehogy kiszűrődjön a fény. Ruzsnyák azonban ajtót nyitott, és türelmesen hallgatta a népnevelők tájékoztatóját a koreai harcterről, a stockholmi békefelhívásról és a francia munkásosztály hősies sztrájkmozgalmáról, amikor pedig felajánlották neki, hogy ő is kérdezhet, az akadémikus hosszú monológban fejtette ki nézeteit a nemzetközi helyzetről, a maga szellemi szintjén és tájékozottságával. A két kis káder szabályosan lebénult az információözöntől, s csak nagy nehezen mert megszólalni. „Tessék mondani, lesz-e háború?” – makogta az egyik. „És mi lesz a maszekokkal?” – kíváncsiskodott a másik.

Maszekok ma már nincsenek, vannak viszont oligarchák. Marad az első kérdés.

Bölcs, mint a kankalin

A tél – vagy ami idén tél helyett volt – már csak múló emlék. Megfigyelték már? Amíg az ember kicsi, mindig az van, ami éppen van; az élet egy nagy jelen, egy kicsinyke múlt meg egy halvány jövő. Később aztán az arányok változni kezdenek: nemhogy a jelent, de a jövőt is szorgosan átlapátoljuk a múltba, megtanulva, hogy minden elmúlik. Minden tavasz első napján – az ember természetesen sosem tudhatja, hogy melyik a tavasz első napja, de mindig van egy olyan nap, amikor benne van a levegőben, hogy most egy darabig nem fogunk többet fázni – eszembe jut egy sor Cseh Tamástól, a *Harmadik levélrészlet*ből: „...Túléltük bár, de igénybe vett”. Egy kicsit kopottasnak érezzük magunkat olyankor, sápadt a bőr, üres a vitaminraktár – nem egyértelmű, hogy miből táplálkozik bennünk a remény, de hogy valamiből táplálkozik, az egészen biztos.

A tavasz közeledésének mindig vannak jelei. E jeleket azért érdemes ismerni, mert bármikor erőt meríthetünk belőlük. Némelyik már novemberben vagy decemberben látható – elég csak ránézni, és biztosak lehetünk benne, hogy előbb-utóbb tavasz lesz. A pitypangnak elég egy-két enyhébb nap, hogy gyorsan kipattintson egy élénksárga virágot, és valahonnan méh vagy valami más repülő rovar is megül rajta mindig. A dolgok a természetben nem ok nélkül és nem is fölöslegesen történnek, hiszen a korán ébredő méh éhesen térhetne haza – ha ugyan eljutna hazáig – a pitypang nélkül, és a pitypang is hiába virágozna, ha nem számíthatna a méhek termékenyítő közreműködésére. Következtetést viszont nem lehet levonni belőle: ha hidegebbre fordul az idő, becsukódik, a föld feletti része talán el is fagy – bár a benne lévő kutyatej egy bizonyos fokig fagyálló –, és csendben vár tovább.

„Hernyók, nyüvek, álcák, molyok, nagy giliszták élősödtek az örök erőkön” – énekli Cseh Tamás, mielőtt eljut odáig hogy „túléltük”. A fentiek közül a tél folyamán leginkább a molyokkal lehet találkozni – van belőlük a lakásban épp elég, és van kinti is, olyan, amelyik kifejezetten télen repül. Ami viszont a nagy gilisztákat illeti, egyszerre érkeznek az első tavaszi esőkkel. A földigiliszta nem egy időjós fajta, nem jelez semmit előre: akkor jön elő, amikor itt van az ideje – ellentétben a kankalinnal.

A kankalin ugyanis nem vesz tudomást az évszakokról. Még csak enyhülésre sincs szüksége: egyszer csak úgy dönt valamikor februárban, hogy ideje szirmot bontani. Éjszaka gondolkodik egy kicsit, aztán hajnalra van rajta három új levél, meg a közepén két sárgásfehér bimbó.

Ugyanarról a növényről beszélünk, amelyik *primula* néven minden virágboltban kapható. De a kankalin mégis más: őshonos itt, hozzátartozik a természetes vegetációhoz, kitanulta a helyi viszonyokat. Hogy egy igazán lokális példával éljek: a budapesti Cinege utcában is jól érzi magát. A Ci-

nege utca 4. szám alatti telek elhanyagolt, gázos, gondozatlan gyümölcsfák és előregedett tuják nőnek rajta: Ez azonban egyáltalán nem zavarja a kankalint, ő pontosan tudja, mi a helyes stratégia ebben a közegben. Nevezetes hely egyébként a Cinege utca 4., pontosan szemben van az 5.-tel, ahol a miniszterelnök lakik: a kormányfői portával közvetlenül szomszédos házakon kívül ugyanis ez az egyetlen, ahonnan belátni Orbánékhoz. A 4.-ben, hátul a fák között áll egy sárga színű ház, ami mellé magas tornyot is építettek valaha a tréfás kedvű tulajdonosok. Az épület sokáig elhagyottan állt, aztán egyszer csak – már jócskán a NER-ben – híre kelt, hogy eladták. Kíváncsi voltam, hogy ki vehette meg, pontosabban (éppen a stratégiai fekvés miatt) biztos voltam benne, hogy vagy közvetlenül az Orbán családhoz került, vagy a család valamelyik strómanjához.

Ezen a ponton kénytelen vagyok néhány szót ejteni Ghaith Pharaonról, a nemzetközi pénzmosás fáraójáról (a sztori itt látszólag élesen elkanyarodik a növényi intelligencia titokzatos működésétől, de vissza fogunk térni), merthogy ő lett végül a vevő. Pharaon úrról annyit mindenképpen érdemes tudni, hogy kétes hírnevét gyakorló maffiózók és a bukás határán egyensúlyozó diktátorok vagyonának kimentésével és tisztára mosásával szerezte. Afféle pénzügyi szolgáltató volt egy speciális üzletágban, amelyben pénz alatt kizárólag olyan lopott holmit értenek, aminek jogos tulajdonosai más, sokkal becsületesebb állampolgárok vagy egyenesen az adófizetők lennének. Pharaon úr ismerte a módját, hogyan kell az ilyesfajta pecsétes eredetű tőkejavakat – fizikai valójukban vagy elektronikus tranzakciók révén – kijuttatni az országból, és az arab világ bankrendszerén keresztül biztonságos helyre diffundálni. Ehhez értett, erről volt híres, ezzel szerezte tekintélyes vagyonát, ebből élt.

78

Egy gazdag ember természetesen pusztá véletlenségből is vásárolhatja ingatlant a miniszterelnökkel szemben Budapest és Magyarország egyik legdrágább utcájában. Csakhogy egy normális országban a nemzetbiztonság egy Pharaon-kaliberű embert nem engedne a kormányfő közelébe – konkrétan: normális országba be se tehetné volna a lábát, mivel a már említett finanszírozási ügyletek, illetve azok haszonélvezői kapcsán nemzetközi körözés alatt állt többek között terrorizmus, csalás, sikkasztás, fegyverkereskedelem, prostitúció, illetve – ami történetünk szempontjából talán még érdekesebb – illegális bevándorlás támogatása miatt. Nálunk azonban a szóban forgó úriember vízumot és tartózkodási engedélyt kapott (sőt honosítási kérelmet is benyújtott), a cége, a Pharaon-Delta Fejlesztési Kft. pedig simán megvehette a kormányfői rezidenciával szemben álló tornyos lakot, és még simábban köthetett üzleteket Orbán Viktor családtagjaival, többek között Tiborc Istvánnal, Orbán Ráhel férjével. Hogy mást ne mondjunk, egy másik Pharaon-cég volt a vevője annak a József nádor téri épületnek, amelynek luxusszállóvá alakítása, illetve az ahhoz társuló fairtás rengeteget szerepelt a sajtóban, de már nem Pharaon, hanem Tiborc névéhez kötve.

Szóval a véletlent kizárhatjuk, és az sem valószínű, hogy a szolgálatok pillanatnyi figyelemzavaráról volt szó: országunk vezetőjének a nemzet-

építés egy adott pontján fontos lett, hogy a közelében tudja a lopott közvagyonok eltüntetésének Paganinijét. Ennél már csak az érdekesebb és – jóhiszemű magyarázattal – megmagyarázhatatlanabb, ami kicsivel később Ghaith Pharaonnal történt. Azok után ugyanis, hogy 2015–2016-ban egyre látványosabban beépült a NER-elitbe – kastélyt vett Seregélyesen, szüreti mulatságon látta vendégül a környékbeli új földesurakat stb. –, 2017 januárjában elhunyt, de úgy, hogy sem halálának helye, sem temetésének helyszíne és időpontja nem ismert, a holttestét se látta senki. Tekintélyes vagyona viszont jórészt magyar (azon belül pedig „közeli”) kezekbe került.

A Cinege utca 4. a kankalinok legnagyobb örömére azóta is üresen áll. Mint fentebb kitértem rá, a kankalinnak nem okoz problémát, hogy alkalmazkodjon a környezethez: ahol magas a gaz, mint például a 4-es szám kertjében, ott akár kétarasnyi szárat növeszt, és annak a tetején hozza a virágait. Ahol viszont rendszeresen nyírják a kertészek a fűvet, mint a Cinege utca 5.-ben (vagy a 13.-ban, ami elvben nem Orbánéké, de egyrészt szomszédos vele, másrészt lakatlan, harmadrészt ugyanaz a kertész gondolzza), ott olyan rövid száron virágozik, hogy elfér a frissen vágott gyep között, a fűnyírógép forgókése nem tesz kárt benne. Ehhez pedig, ha belegondolunk, kell egyfajta intelligencia, sőt memória is. A kankalinnak észlelnie kell, hogy levágták, vagy néha le szokták vágni, és valahonnan azt is tudnia kell, hogy ilyen viszonyok között az a megoldás, ha nem nyújtja túlságosan magasra a fejét.

De van valami, ami még ennél is sokkal nyilvánvalóbban utal rá, hogy a kankalin bölcs. Amikor ugyanis virágzásnak indul – történjen az akár február elején a még deres fű között –, akkor igazán kemény téli periódus már nem szokott következni. (Ezt már évek óta figyelem, és mindig bejött, egyetlen látványos, de a szabályt csak félig-meddig megkérdőjelező kivétellel: 2013 márciusára gondolok, amikor a nemzeti ünnepen váratlanul leszakadt a hó, a belügyminiszter arra kért mindenkit, hogy üljön át egy másik autóba, és a nyugati országrészt végül az osztrák hókotrók szabadították ki a tavaszi hótakaró fogságából.) Vagyis a kankalin egyfelől képes tanulni a saját tapasztalataiból, másfelől meg az időben vissza- és előrefelé is tud gondolkodni.

Idén amúgy egy február közepi napon jelentek meg rajta az első bimbók. És bár még hideg volt – igaz, a nap azért sütött –, én azt a bizonyos Cseh Tamás dalt dudorászva ballagtam le a buszmegállóhoz.

Kegyes autokrácia

Szerbiában és Magyarországon is beindult a szakértők szerint minden eddiginél durvább választási kampány. Magyarországon több mint egy évtized után egységes ellenzékkel ütközik meg a regnáló Fidesz. A magyar recept részben hatott a szerbiai ellenzékre, egy ideig teljes egységet akartak kovácsolni, ám kudarcot vallottak, mivel túl nagyok a különbségek a nacionalisták és az Európa-pártiak között, úgyhogy, nem számítva a kamu-ellenzékiet és a kisebbségi pártokat, az ellenzék három listán indul. A szerbiai kormánypárt részére ez megnyugvást jelent, a közvélemény-kutatók szerint továbbra is nagy eséllyel vezet, igaz viszont, hogy egy váratlan fordulat kellemetlen helyzetet teremtett.

Szerbia bezöldült!

Zöldek lettek a partizánok és a csetnikiek is, de zöldprogramot hirdetnek a szélsőséges nacionalisták és az européer reformisták is. Zöld lett a baloldal és a jobboldal. A szerbiai polgároknak a „legrosszabb pillanatban”, a választások előtti hónapokban jutott eszükbe az ökológiai lázadás. Széles népi megmozdulásról van szó, Szerbia kisvárosaiban aktivisták buzgón mérik a levegő szennyezettségét, és valóságos háborút indítottak a lítiumbányák megnyitása ellen. Az eddig békés, mindig a regnáló hatalmat támogató dél-szerbiai polgárok éjszakánként az elnöki palota előtti parkban sátortáboroznak, és reggelente arról számolnak be az ellenzéki televízióknak, hogy éjszakánként gyanús lítiumbányászok settenkednek a palotában. Nappal az ellenzéki érzelmű belgrádi lakosok takarókat és meleg ételt szállítanak a táborozóknak, akik attól tartanak, hogy a belgrádi lakosok felhizlalják őket. A meglepett kormány tett ugyan kisebb-nagyobb engedményeket, a tüntetők azonban radikalizálódtak, és követelik, hogy tartósan tiltsák be a lítiumbányászatot, a kormány pedig indítson egy globális környezetvédelmi programot. Végre egészséges ivóvizet akarnak fogyasztani, meg akarják védeni a folyókat és a termőföldeket.

Ezekben a napokban szinte kiszámíthatatlan, hogy a szerbiai városokban és falvakban mikor kerül sor egy-egy tüntetésre, útlezárásra és kormányellenes nagygyűlésre. Érdekes, hogy a Vajdaságban, főleg a magyarlakta városkákban nem szökkentek szárba a zöldmozgalmak. Egyedül Újvidék a kivétel, itt több incidens történt, a polgárok az „urbánus maffia” ellen tiltakoznak. Úgy látszik, a vajdasági magyarokra hatott az anyaországi propaganda, miszerint a zöldmozgalmak Soros György ármánykodásának következményei.

A kettős állampolgárságú vajdasági/szerbiai magyarokat egyébként is teljesen lekötik a sorozatos választási előkészületek, hiszen a hivatalos bejelentés szerint 2022-ben egy szerbiai és egy magyarországi népszavazáson, magyarországi és szerbiai parlamenti választáson, szerb elnökválasztáson,

a belgrádi önkormányzati választáson, végül a szerbiai nemzeti tanácsi választáson vehetnek részt. Levélszavazatokkal vesznek részt a magyarországi parlamenti választáson és egy anyaországi referendumon, aztán bevonulnak egy szerbiai szavazófülkébe, hogy megválasszák a parlamenti képviselőket, s ugyanakkor voksoljanak a szerbiai elnökválasztáson is.

A Vajdasági Magyar Szövetség ezúttal lendületesen kampányol, hiszen a helyi kisebbségi ellenzéki pártok majdnem teljes egészében eltűntek a politikai térképről, Vučić is, Orbán is teljes erőbedobással támogatja a kisebbségi pártot. A kritikusan gondolkodó civil szervezetek pedig alig adnak magukról életjelt. Bozóki Antal, a vajdasági magyar közélet krónikása szerint ilyen civil szervezet alig található. A vajdasági magyarság csendes, talán még sosem volt ennyire csendes, mint 2022-ben. A VMSZ a sajtóban mindaddig nem jelentett be részletes programot, nyilván szóba kerülnek majd a gigantikus beruházások és a kisebbségi jogegyenlőség ragyogó állapota. Hangsúlyozni fogják, hogy csúcspontra került magyar–szerb történelmi megbékélés, amit a rendszeres Orván–Vučić baráti találkozók is bizonyítanak. Aleksandar Vučić államelnök éppen a napokban fejtette ki, milyen büszke a Pásztor Istvánnal kötött barátságra. A vajdasági magyaroknak soha nem volt jobb sorsuk, mint ezekben az években, hangoztatják a kisebbségi vezetők, ezért arra kéri a magyar polgárokat, hogy szavazzanak az önállóan induló VMSZ-re. A párt szeretné megismételni a két évvel ezelőtti sikerét, amikor kilenc képviselőt juttatott be a parlamentbe, annak köszönve, hogy az ellenzéki pártok óriási többsége bojkottálta a részvételt. A tavasszal azonban a bojkott elmarad, úgyhogy kevés a kilátás arra, hogy megismételje a két évvel ezelőtti sikerét.

A magyarországi választási propaganda terén még könnyebb a dolga a VMSZ-nek. Egyelőre nem kell kitérniük a gazdaság programokra, az európai integrációra vagy pedig a demokratikus állapotokra, elegendő azt hangsúlyozni, hogy Orbán Viktornak köszönve a vajdasági magyarok kettős állampolgárságra tettek szert, a Fidesz-kormány támogatása pedig lehetővé tette a vajdasági magyarok identitásmegőrző stratégiájának kimagasló sikerét. Pásztor István a VMSZ elnöke arra figyelmeztetett, hogy esetleges ellenzéki győzelem esetén ez a nagyfokú támogatás csökkenni fog. Ebből azt a tanulságot lehet levonni, hogy a vajdasági magyarságra a legnagyobb veszélyt a magyar ellenzék jelenti. Ez utóbbit támasztják alá a magyarországi támogatásokat elosztó Prosperitati Alapítvány kedvezményezettjeinek rendszeres nyilatkozatai, amelyben a kedvezményezettek sorra köszönetet mondanak Orbán Viktornak és a magyar kormánynak. Ugyanakkor az is kiderül, hogy az anyaországi támogatásoknak köszönve a magyar kisebbség talpon maradhat. Természetesen ez nem nyújt kellő magyarázatot arra, hogy a kiadós támogatás ellenére az elmúlt tíz évben miért növekedett oly erőteljesen a kisebbségi exodus. Egy ideig a kisebbségi vezetők pusztá divatot láttak benne, újabban azonban felismerik a veszélyét, de azzal biztatják magukat, hogy az elvándorlók majd visszatérnek.

A levélszavazatok számának csökkenése is ilyen veszélycsapda a kisebbségi politikusok részére. A jelenlegi kormánypárti és ellenzéki versenyfu-

tásban budapesti kormánykörök nem néznék jó szemmel a levélben szavazó kisebbségi polgárok számának csökkenését, hiszen ezúttal minden egyes leadott szavazat nagy fontosságú. A 200 ezer kettős állampolgárságú magyarnak csak mintegy 25 százaléka regisztrálta magát a szavazáson való részvételre. Hol maradt 150 ezer magyar? Erre mind a mai napig nem született kielégítő válasz. A regisztráltak levélszavazataival azonban komoly gondok vannak. Történt ugyanis, hogy főleg az új kettős állampolgárságú fiatalok időközben nagy számban külföldre távoztak, sokan áruba bocsátották a házukat, sok helyütt pedig üres lakások várják a postást. Mi legyen a feladata ilyenkor a postásnak, aki mélységesen átéli a levélszavazatok kínját és dilemmáját? Dobja be a borítékot a postaládába, vagy ha nincs, akkor dobja be az elhagyatott udvarokba, ahol majd az első eső eláztatja? Vagy adja át a borítékot az új háztulajdonosnak, aki nem is tud magyarul? Ez nagy felelőtlenség lenne. Megtörténik, hogy valaki mégis elküldi a választási bizottság levelét az egyik Liverpoolban dolgozó vajdasági magyarnak, aki éppen ezekben az években kötött barátságot az egyik szolnoki magyar vendégmunkással. A levél azonban komoly félreértést idézhet elő közöttük. A szolnoki magyar ugyanis joggal teszi fel a kérdést, hogyan lehetséges, hogy bár mindketten Liverpoolban élő vendégmunkások, a vajdasági magyar miért szavazhat levél útján, neki pedig miért kell több száz kilométert utaznia, hogy élhessen állampolgári jogával. Az sincs kizárva tehát, hogy ebben a feszült légkörben a nemzeti egység helyett az anyaországiak és a határon túliak között új szakadékok keletkeznek. Persze a postásnak más gondjai is akadnak. Adja át a levelet a VMSZ helyi vezetőinek, akik majd gondoskodnak a levélszavazatokról? Ez is felelőtlenség lenne, ezenkívül törvényellenes is. Nem tudni, hogyan döntenek majd a postások, de biztos, hogy komoly dilemmával szembesülnek.

A legyengült, peremre szorított kisebbségi ellenzéki pártok utolsó szalmaszála a Fidesz, illetve a Szerb Haladó Párt esetleges veresége, amely talán segítene a VMSZ monopolhelyzetének némi lazításában. A kérdés azonban nem ilyen egyszerű. Tudni való ugyanis, hogy a VMSZ monopolhelyzetét nem a Fidesz teremtette meg, és nem is a Szerb Haladó Párt. Az egypártiság szelleme a vajdasági magyar közéletben már 2000 után érvényesült, ezt támogatta annak idején a liberálisokkal karöltve a Magyar Szocialista Párt is, mivel úgy vélték, hogy a vajdasági magyarok szabad választási döntéséről van szó. Ezzel élt az egypártiságnak erőteljes nemzeti ideológiát biztosító Fidesz is. Bárhogy is közelítsük meg a kérdést, mindenképpen helyénvaló lenne, hogy a vajdasági magyarok sorsáról a vajdasági magyarok döntsenek, s ennek érdekében ajánlatos lenne az anyaországi versengő pártok önmérésélete. Erre azonban a jelenlegi éles magyarországi pártharcokban aligha van kilátás.

Nem csupán ez képez akadályt a lényegi változások előtt, hanem az is, hogy a VMSZ programjával szemben nem született átfogó alternatív program. A másként gondolkodó csoportok atomizáltak, minden csoport a saját buborékjában jeleskedik. Időnként megszületik egy-egy, a VMSZ autokratikus politikáját elítélő cikk, de ha a kritika részleteinek vizsgálata kideríti,

hogy ez elsősorban egyetlen médiumot érint, a *Magyar Szó* című napilapot. A többi médium, a *Hét Napot*, a Pannon Rádiót, a Pannon Televíziót, továbbá az Újvidéki Rádiót és az Újvidéki Televízió magyar adását elvétele éri bírálat. A tényfeltáró újságírók nem foglalkoznak korrupciós botrányokkal, e téren a VMSZ-t nem érte súlyos vád. Mi több, a kulturális intézmények felett is teljes ellenőrzést gyakorló VMSZ tevékenységét nem érte komoly bírálat, a párt kritikusai e téren is inkább az elismerésüket fejezik ki, nem pedig a kifogásokat sorolják fel. Sem a kiadóban, sem annak folyóirataiban az elmúlt években nem jelentek meg olyan kritikus szellemű művek, tanulmányok és esszék, amilyenek Budapesten vagy Belgrádban megjelennek, de nem hallani elutasított kéziratokról sem. „Kultúrkampf” tehát nincs. Olyasféle mozgalmak, amelyek Erdélyben vagy a Felvidéken időnként felütik a fejüket, nem léteznek. Igaz, e téren létezik egy kimondatlan közmegegyezés, amely szerint elfogadható a pluralizmus nélküli kegyes egypárti tolerancia. Ütközőpontnak marad egyedül a *Magyar Szó* napilap, ami nem mozgósítja választók széles táborát. Kimondott mozgósító műhelyek, civil szervezetek sincsenek. A kulturális intézmények vezetői részéről egy szó sem hangzik el a párt nyomásgyakorlásáról. Egyedül a *Szabad Magyar Szó* nevű független portál híryanaga, valamint a *Családi Kör* című hetilap egy-egy cikke jelez némi különállást, de ezek még az értelmiségeik körében is alig találhatnak visszhangra. A kulturális establishment inkább a VMSZ által ellenőrzött médiumokban publikál, nem az ellenzékiekben. Kétévenként előfordulnak ugyan minden következmény nélküli incidensek, mint például a paradigmikusnak számító szalmaláng életű Tanyaszínház-botrány. Történt ugyanis, hogy a Magyar Nemzeti Tanács elnöke javasolta, hogy a „prasnya beszéd” miatt állítsák le a Tanyaszínház falusi vándorútját, mert az rossz hatással van a gyerekekre. Az elnöki javaslat szerint az előadás továbbra is bemutatható a Tanyaszínház jól felszerelt, anyaországi támogatást élvező kavillói székházában. A rendezők úgy találták, hogy ez cenzúra, s petíciók születtek, sőt náci időket is emlegettek. A vendégszerepléseket a Tanyaszínház lemondta, az előadást azonban Kavillóban tovább is bemutatták. Rövid idő múlva az intézményi vezetők baráti hangulatú beszélgetésben tisztázták a nézeteltérést, s a „botrány” minden következmény nélkül barátságosan zárult. Létezik tehát az autokráciában is kegyes egypárti tolerancia.

Cefre, a háború

Kedélyes vicceskedéssel szökött be Erdélybe az ukrán–orosz háború. Némi, csak a hátsó szobában elsuttogott reménykedéssel, összekacsintással. „Mi jövőnk” – ez a ki nem mondott vágy, amiről mindenki tudja, hogy hülyeség. Azok is, akik arra vágyakoznak, hogy a székelyföldi megyék egyszer majd, ugyanúgy, mint régen, moszkvai támogatással megint autonómiát kapjanak. Harkov: ez a mozaikszó, amivel Hargita és Kovászna megyét rövidítik, így jelölik a román sajtóban. Mi tagadás, orosz hangulata van. És mivel a valamikori Székely Autonóm Tartomány moszkvai támogatással jött létre, ezért ez az orosz hangulat nem idegen senkitől. Ki a nemzetállami, kisebbségellenes gyanakvás, ki a kisebbségi revans és ellenállás jegyében játszik rá erre. A vágyak hülyék, de nehezen pótolhatók más ígéretekkel, vágyképekkel – ez a virulens, leküzdhetetlen revizionizmus paradoxona.

84

Az erdélyi magyarok többsége ezért is oroszpárti. A szakadár ukrainai megyékkel akkor is hasonlóságot látnak, ha semmi alapjuk nincs az ilyen párhuzamoknak. Orosz szimpátia van azért is, mert az illiberális propaganda, az autokrácia szeretete és tisztelete az elmúlt években pont olyan módszeresen csepegett ide be, ahogyan Európa-szerte megöntözték a hasonló regionálisan, etnikailag elkülönülő közösségeket. Hozzájárul az erdélyi magyar ruszofiliához még az a tény, hogy a román társadalom viszont ruszofób – ebből logikusan következik, hogy pont az ellenkezőjét gondolják és érzéik az erdélyi magyarok, mint a románok.

Az elmúlt években volt néhány olyan pillanat, amikor lett volna esély rálátni a szembenállásokra. Amikor az ukrán nacionalizmus fellángolt, és az ukrainai kisebbségek – nem csak az oroszok, hanem többek között az ukrainai magyarok, románok – bajba kerültek, megszülethetett volna a felismerés, hogy a nemzetállam önmagában gondot jelent. Mindegy, hogy orosz, ukrán, román vagy magyar nemzetállamról van szó. Bármilyen legyen: aki egy ilyen állami struktúrában él kisebbségiként, veszélyben van. Ezekben az években lehetett volna valamiféle határokon átívelő szolidaritást tanúsítani. Felmérni például, hogy mit jelent az Európai Unióban kisebbségiként élni, és mit jelent az Európai Unió határain kívül kisebbségiként élni. Szembenézni a ténnyel, hogy az Európai Unió kisebbségvédelme, nemzetközi érdekvédelmi hatékonysága meddig terjed. Elúsztak ezek az évek. Pont ez alatt az idő alatt folyt a propagandasajtóban a brüsszelezés, az unió hiteltelenítése. És ugyancsak ezekben az években vált támogatott politikai szólamná, akarattá az (új) nemzetállamok megerősítése. Erős magyar nemzetállam, erős román nemzetállam, erős ukrán nemzetállam, erős orosz nemzetállam. Ez volt a cél, arról senki sem beszélt, hogy nem lehet mindenki erős. Hogy szükségképpen lesznek erősek és gyengék. Szükségképpen lesznek győztesek és vesztesek. Szükségképpen lesz háború. Ezt diktálja a békeidőben oly harsányan, szemérmetlenül és gátlástalanul piacra vitt nemzetállami logika.

A háború hülye vágyaink netovábbja. Ehhez szoktatott hozzá a kor. A háború lehetőség. A háború eszköz. A háború szükségszerű, de távoli megoldás. A háború nem a sajátunk, de jó nekünk. Erre a felismerésre volt elég az illiberális delírium, amiben élünk.

Most kéne korrigálni, bocsánatot kérni. Visszakozni. Ha lehetne, ha az autokráciák forgalma nem lenne olyan végzetesen egyirányú. Hol él az az autokrata, akiben lenne elég bátorság, tisztesség és lelkierő kimondani: nem a nemzetállamok kora jött el? Az oly sunyi eszközökkel szított, fenntartott nacionalizmus nem erősít, hanem öl. Tévedtünk, hazudtunk: ha lenne minimális belátás a kor autokratáiban, most, az utolsó utáni pillanatban sírva kérnének bocsánatot. Ehelyett tovább folyik az eddigi hamisítás, a látens háborús uszítás korszakai után eljött a deliráló, direkt hadüzenetek kora. És mindazok az indulatok, félreértések, félremagyarázások, az az elidegenítés, szembeállítás, ami megtévesztette az embereket eddig, szóval mindez most megkéri az árát.

Az ukrán–román határszakasz a magyarok által is lakott Szatmár és Máramaros megyében átjárhatatlan. Évtizedek óta teljesen zárt övezet. Éppúgy szorosan összetartozó tájegységeket osztott ketté, idegenített el egymástól, mint a román–magyar határ. Ugyanazok a szatmári, magyar diftongusok hallhatók az ukrán és román területeken, ennek a családiasságát azonban már nem ismeri senki. A román–magyar határ családi, térségi drámáit oldotta az uniós csatlakozás. Az ukrán–román határon minden maradt ugyanúgy, befagyva, jóvátehetetlenül. Sötéten és átláthatatlanul.

Az ukrán határvidék csempészövezet. Itt ömlik be évtizedek óta az olcsó cigaretta, és a szesz – a masszív alkoholizmus vidékei ezek a szétszabdalt országrészek. Közös itt a bódulat és a bódulattal kezelt menekülési vágy. Ha tehetik, menekülnek az itt élők a vidékről, ahol megszakadnak a vasútvonalak, átjárhatatlanok az országutak, ahol nagyhatalmi stratégiával építették ki és erősítették meg a senki földjét. Akik itt élnek, azok a senkik. Életük a semmi. Sem előre, sem hátra, sem fel, sem le. Ezt élük meg, ezt adják örökül azok, akik Észak-Románia hegyes, sebes folyók által szabdalt megyéiben laknak. És ilyenek tűnik Ukrajna is, ott a szögesdrótokon túl. A drótakadályokon jobbra az jut csak át, ami illegális. Nem csak a cigarettás dobozok, szeszes üvegek. Csempészték itt már hatalmas mezőgazdasági járműveket, luxusautókat. Sőt, volt olyan, hogy a Covid miatti határzárat itt játszotta ki egy család, Olaszországból akarták hazaszállítani a kint elhunyt nagymamát az innen elszármazott rokonok. Rendes ortodox temetést akartak neki, nem ilyen himihumi gyorsított járványhamvasztást. Torral, tömeges búcsúzkodással, siratással, egymás ölelgetésével. Összecsomagolták hát a testet, jó alaposan, madzagolva, hosszú utazást is tűrő vászonba bugyolálva. Felrakták egy teherautóra – mi másra? Kelet-európai nagymamáknak nem jár flancolás, bírni kell a terepet halál előtt, halál után. Végigkocsikáztak Európán a román vendégmunkások a nyitott teherautó platón szállított nagymamahullával. Senki sem tartóztatta fel őket. Csak az ismerte volna fel, mi folyik, aki érti a kelet-európai abszurdot, a törvények öntudatos, sportszerű kijátszását, a tradíciókhoz való irracionális ragaszkodást és azok

ötletszerű, önkényes átértelmezését. A szolgai konformizmus vegyülését a betyáros ellenszegüléssel. Mindezt azonban Nyugat-Európa képtelen volt megtanulni, úgyhogy dacára a teljes lezárásnak, a fenyegetésekkel, szigorításokkal felvezetett intézkedéseknek a halottszállítás sikeres volt. Ukrán és román vendégmunkások, az ukrán–román határon ügyeskedtek, míg eljutott Máramarosig a test. A semmi vidékén bármi lehetséges. Nagy-nagy tort csaptak aztán a gyászolók, megnyugodtak a lelkek, a testek megteltek vírussal. Sokan betegedtek meg, többen meg is haltak a partizánakció után. De hát ilyen ez errefelé, ahol az életbe belerokkantakat, beleszomorodottakat vidám temetőbe temetik. A fejfákra vidám búcsúztató verseket írnak, és sírva-nevetve gyászolnak. Pont annyira nincs értéke itt az életnek, mint amennyire nem veszik komolyan a halált – ki ijedne meg a háborútól?

A háborútól, amelyet szükséges, messzi rémmezeként hallgattak az emberek a csendben, de kitartóan duruzsoló propagandamédiában. Valahol ott Szíriában. Irakban. Afganisztánban. Az a háború. És akik abból a pokolból menekülnek, azok nem is menekültek, csak migránsok, akik a mi kultúránkat akarják. Az olcsó csempészett cigarettát és a mutyiban főzött házi pálinkát, a mi gazdag, édes hazánkban, ahol a szilvafák adakozón ontják a pálinkánakvalót. Minden kincsünk a cefre!

Ez, ami itt van, ez a háború, ez nincs itt. Ukrajna sincs itt, csak a határon átlopott szajré, a nagymama hullája és a nagymama hullájáért ukrán csempészeknek fizetett csúszópénz. Az Ukrajna.

86

Ha pedig az ukrán–román határon hirtelen mégis tömegek jelennek meg, hogy a nem létező Ukrajna távoli háborúja elől meneküljenek, akkor... akkor baj van. Újra kell gondolni mindent. A menekültek megszegényítését, elidegenítését. A „lemigránsozást”, amihez úgy hozzászórtak az errefelé élők. Hirtelen fel kell majd ismerni, hogy a határ másik oldalán bebocsátásban reménykedők ugyanazt a dialektust beszélnek, mint az ezen, a biztonságos oldalon élők. Talán elkezdene derengeni, hogy van némi rokonság is: ángyók, tántik, bátyusok és gyerekeik élnek odaát. Hogy a hirtelen megszakadó útjainknak mégis van folytatásuk odaát, a vasútvonalaink végállomásai mégsem végállomások, valaha tovább mentek errefelé a vonatok. Valaha nem senkik voltak itt az emberek, életük nem is semmi volt. Valamilyen messzi másik korban, mesében lehetett ez, amikor még nem szögesdróttól szögesdrótig láttak a bezárt és megvakított lelkek.

A háborúban, ahogy szűkül a világ, úgy tágul a tudás, úgy finomodik az érzékenység. Megbocsáthatatlanul későn, helyrehozhatatlanul lassan, de megszületik a felismerés, hogy kik vagyunk és mivel tartozunk egymással. Talán. Vagy nem születik meg. A menekülőknak nem lesz emberi arcuk, a migránsokban továbbra sem látja meg senki sem a szenvedő testet, sem a szenvedő lelket. A rokoni kapcsolatok mégsem válnak egyértelművé és tudottá. A hasonló diftongusokra nem figyel senki. Az ordas csaholás, amire az autokrácia idomított, tartósan és megfellebbezhetetlenül részünké válik.

A billegés napjai ezek. Már háború van, de még emlékszünk az elbutult, ügyeskedő békére. Nagy zokogásaink előtt viccelődünk. Vidám temetőinkben nem keressük, tehát nem is leljük az örök békességet.

A zsidófaló zsidómentő

Az elmúlt évtizedekben az antifasiszta narratíva középpontjában az a valóban fontos igazság állt, hogy mindaz, ami hazánkban a zsidók jogfosztása, megkülönböztetése, nyilvános gyalázása, a magyar nemzetből való kitagadása terén történt a múlt század tízes éveitől a negyvenes évekig, szorosan összefügg azzal, amilyen mértékben, sebességgel, eredményességgel és támogatottsággal lehetett a zsidónak minősített embereket 1944-ben pusztulásba küldeni vagy közvetlenül elpusztítani.

Ez az igazság azonban kiegészítésre szorul, mert magában foglalja azt az értelmezési lehetőséget, hogy az antiszemitizmus minden fokozatából következik a következő fokozat és a végző fokozat. Holott ez egyáltalán nem igaz. Nincs ilyen determináció. Az összefüggés és a determináció két teljesen különböző dolog. Az összefüggések felmutatása nem téríthet el az árnyalt elemzéstől és értékeléstől. És ez nemcsak az antiszemitizmusra érvényes, hanem mindenre.

Ismerjük azt a lódító gyerekek (vagyis minden gyerek) idomítására szolgáló mondókát, miszerint „aki hazudik, az csal; aki csal, az lop; aki lop, az rabol; aki rabol, az gyilkol”. Ez a mondóka maga is lódítás, de igen kevesen gyilkoltak azok közül, akik alkalmazták.

Összefüggés van, determináció nincs, főleg személyes szinten nincs. Aki valamelyest ismeri a vézskorszak szakirodalmát, tudja, hogy a zsidómentők között bőven voltak an-

tiszemíták. Régi rossz szokás kihazudni zsidómentőkből az antiszemitizmust, kihazudni a zsidómentésből az antiszemitákat.

Ilyesféle hazugságok szolgáltak a háború utáni években arra, hogy a kommunisták a nem kommunista ellenállókat, zsidómentőket fasisztának állítsák be, olyan antiszemita megjegyzéseik alapján, amilyeneket a szövetségeseiktől – például Veres Pétertől – is idézhettek volna, ha az állott volna érdekükben.

Másrészt ellenálló, zsidómentők antiszemitizmusának a tagadására, egysíkú, apologetikus jellemzésükre, idealizálásukra is szolgálnak ezek a hazugságok. Nagyon sokáig például Bajcsy-Zsilinszky Endréről sem lehetett úgy beszélni, mint passzionátus antiszemitáról, holott az volt mártírháláláig. (Bartha Ákos kiváló Bajcsy-Zsilinszky-életrajza kapcsán írtam erről *A jó, a rossz és a tények* címmel a *Mozgó Világ* 2019/9. számában.)

Amikor Gyurcsány Ferenc miniszterelnök korában a *The Times*nek adott interjújában egy feleségét érintő incidens kapcsán beszélt az antiszemita megnyilvánulások szaporodásáról Magyarországon, egy orbánista sajtótermék fulmináns cikkben leplezte le a kormányfőt, akinek van képe éppen a feleségével kapcsolatban kijátszani az „antiszemita-kártyát”, amikor az a feleség meg sem született volna, ha a felmenőit egy jó magyar ember, Zsindely Ferenc, Horthy minisztere és az ő felesége nem mentette volna meg

1944-ben. (Torkos Matild: *Az antisze-
mita-kártya*, Magyar Nemzet, 2007.
március 7.)

Apró Antalékat valóban Zsindely-
ék mentették, Zsindelyné Tüdös Klá-
ra kapott is izraeli állami kitünté-
tést, joggal.

És most itt van a kezünkben Zsin-
dely Ferenc naplója, amelyből kide-
rül, milyen elkötelezett és tevékeny
antiszemita volt ez a zsidómentő po-
litikus. (*Miniszter a frontvonalban*
– Zsindely Ferenc naplója 1941. feb-
ruár 25. – 1946. március 9., ÁBTL–
Kronosz, 2021, 796 o.)

Zsindely Ferenc (1891–1963) éle-
tének nagy részét kormánytisztvi-
selőként élte le. Teleki Pál bizalmas
barátjaként, hűséges híveként jutott
magas pozíciókba. Amikor Teleki
kultuszminiszter lett 1938-ban, őt
vette maga mellé államtitkárnak,
amikor pedig miniszterelnök lett
1939-ben, akkor vitte magával to-
vább miniszterelnökségi államtit-
kárnak. Az maradt Bárdossy és Kál-
lay alatt is, végül kereskedelem- és
közlekedésügyi miniszterként zárult
le politikai pályája, amikor a német
megszálláskor a Kállay-kormánnyal
együtt lemondott.

Öt éven át írta a naplóját 1941 feb-
ruárjától 1946 márciusáig. Nem tud-
juk, miért pont akkor kezdte el, ami-
kor, de sejthető, hogy miért akkor
fejezte be, amikor. Bárdossy László
kivégzése után tartott attól, hogy
őt is bíróság elé állíthatják, hiszen
ő volt Bárdossy jobbkeze. Az elítélé-
séhez találnának megfelelő anyagot
abban is, amit a naplójába addig le-
írt, abban pedig pláne, amit azután
írna, ha írna. Hiszen a napló utolsó
lapjai éppen „a mindig puritán, tisz-
ta és jószándékú” Bárdossy kivégzé-
sének „gyalázatáról” szól: „Kétség-

beesés és balsejtelem egész kolonca
rajtam. Ezzel a kivégzéssel ismét
elindult egy lavina feltartóztatha-
tatlanul. Ugyanúgy, mint a zsidók
embertelen kínoztatásával tavaly.”
Zsindelyt nem állították bíróság elé,
csak kitelepítették és nyomorra íté-
lték. Annyi könnyebbséget biztosí-
tottak számára magas polcra került
megmentettjei, hogy Zsindelyék Ba-
latonlellére mehettek egy jóakarójuk
villájának házmesterlakásába. Ott
gondnokoskodtak, üdültettek politi-
kai okokból hátrányos helyzetű gy-
erekeket. Zsindely ott élt élete végéig.

Így kerül egymás mellé a 3. zsidó-
törvény, a kamenyec-podolszkiji mé-
szárlás miniszterelnökének, a nyilas
hatalomátvétel „alkotmányos” alap-
ját biztosító Törvényhozók Nemzeti
Szövetsége vezéralakjának és a ma-
gyarországi zsidóságnak a tragédiá-
ja.

A naplót Zsindely haláláig rejte-
gették, azután a felesége elhelyezte
a Sárospataki Református Kollégium
Nagykönyvtárának Kézirattárában
azzal, hogy negyven év után lehet
csak kutatók kezébe adni. Tizenhét
évvel a terminus lejártá után adták
ki. A gyakori szögletes zárójelek jel-
zik, milyen sok helyen húztak belőle,
de így is több mint hétszáz oldal.

Kincsesbánya a korszak kutatói
számára. Egy miniszterelnökségi ál-
lamtitkár a bennfentesek bennfente-
se. Szinte napról napra követhetjük a
kormányzati munkát belülnézetből,
műhelytitkaival együtt egy éles nyelvű,
szellemes, kiválóan író (hiszen
író) ember előadásában, akinek min-
denkiről van egy (sok) rossz szava,
azokról is, például Telekiről (a „sze-
gény kis Bókiról”), akiket a legtöbbre
tart. Belelátunk a politikai és társa-
dalmi elit életmódjába, együttérzünk

a politikus „ah, kínos életébe”, hisz „reggel, estve öltözni s vetkezni kell” kismagyarból zsakettba, abból öltönybe majd frakkba..., s a vadászat szenvedélyében élő politikust lekötő nagy események (például Mussolini bukása) is mindig akkor történnek, amikor Gemencen bögnek a szarvasok...

Minket azonban most leginkább abból a szempontból érdek ez a napló, amit a zsidómentőnek a zsidókhoz való viszonyáról elmond.

1941 júliusában tárgyalják a 3. zsidótörvényt, amely már tisztán faji alapon áll. Nem a zsidók gazdasági és közéleti szerepének visszaszorításáról, nem az újraelosztásról és „örésváltásról” szól, hanem a fajtisztaságról, a zsidók és nem zsidók házasságának

és nemi kapcsolatának, vagyis a vérekeveredésnek a tilalmáról. A törvény tisztán faji jellegét igyekeztek megbontani azok a módosítási javaslatok, amelyek a zsidó származású keresztények és az izraeliták között különbséget tettek volna. Ezt támogatta volna a felsőház illetékes bizottsága, és erre hajlott Rakovszky László igazságügy-miniszter is, akiből egyébként (állítás szerint) Zsindely csinált minisztert. Erre a felhívító kísérletre reagál Zsindely így: „A Felsőházban a bizottság azt a fajvédelmi javaslatot tárgyalja, amely a zsidó félvérek házasságát szabályozza. És hát borzasztó egy társaság ez a Felsőház. Szinte hivatásukat látják abban

és büszkén vállalják, hogy ők a nemzet felfogásával szembehelyezkedjenek... Radocsay fél az egyházaktól, fél a papoktól, akik persze filozofáltak. Most aztán ott vagyunk megint, mint a második zsidótörvénynél: faji elméleteket vegyítgetünk dogmatikai elemekkel, s

azt okoznánk, hogy bizottsági tárgyalások lötyögtetése révén összekeveredjék olaj és víz. Hát nem keveredik. Radocsayban a régi fajvédőt legyőzte a hercegprímás egykori főispánja [Radocsay Esztergom vármegye főispánja volt – R. S.] ... a papoktól félnek, de a nemzeti közvéleménytől nem tartanak.”

Nemcsak arról van itt szó, hogy Zsindely a tisztán faji alapon álló, enyhítésektől mentes törvényjavaslat mellett áll, hanem arról is,

hogyan ezt tekinti a nemzet akarátának. A napló visszatérő eleme, hogy a nemzet, a nép kívánsága a zsidók legszigorúbb kirekesztése a nemzet életéből, s a politikus, ha nem akarja a saját sírját megásni, akkor ezt a kívánságot követi. És, mint fentebb láttuk, éppen annak a példájával tagadja az orbánista sajtó a magyar nemzet antiszemita voltát, aki a magyar nemzet antiszemita voltát a leghatározottabban állítja, és arról mélyen meg van győződve. (Természetesen az állítás is, a tagadás is hamis, hiszen nincs antiszemita és nem antiszemita nemzet, csak antiszemitákból és nem antiszemitákból álló nemzetek vannak.)

Miniszter a frontvonalban. Zsindely Ferenc naplója, ÁBTL – Kronosz Kiadó, 2021. 5560 forint.

Zsindely mint miniszterelnökségi államtitkár és a kormánypárt egyik vezetője lelkiismeretesen teszi a dolgát, hogy biztosítsa a párt szándékának megfelelő törvénytervezet számára a többséget: „Most tehát ismét kapacitálásból áll majd az életem: kit arra, hogy velünk szavazzon, kit arra, hogy ne jöjjön el az ülésre.”

1941. július 24-én nagy pártvacso-
rán ünnepelték meg a Gundelben a
harmadik zsidótörvény diadalát, a
gáncsoskodók legyűrését.

A következő évben a naplóíró „pi-
masz hangú” „gyenge szellemi ter-
méknek” minősítette gróf Károlyi
György levelét, amelyben tiltakozott
a negyedik zsidótörvény ellen, amely
megfosztotta földtulajdonuktól a
zsidó származásúakat. E törvény
elfogadását is örömmel nyugtázza:
„A zsidóbirtok javaslatot tárgyalta
a Felsőház bizottsága. Nagy ber-
zenkedés volt előzetesen a javaslat
ellen. Kállay optimistán vette ezt,
s igaza lett: ilyen simán még nem
ment át antiszemita javaslat, mint
ez a mostani, a legradikálisabb... A
papok és a zsidók voltak az ellensza-
vazók.”

A zsidó vagyonadó bevezetését is
követelte a kormánypárt „jobbolda-
la”, Kállay viszont ettől ugyancsak
fázott. Ezt helyettesítette volna egy
általános vagyonszaporulati adó,
amelyet úgy próbáltak megalkot-
ni, hogy ne nevesítse a zsidókat, de
mégis őket sújtsa. Ezt Zsindely rossz
ötletnek minősítette: „fából vaskari-
ka: nem meri kimondani a zsidó szót
sem, de mégis azt akarná, hogy a
krudélis adó csak a zsidókat sújtsa.
Persze, hogy nem sikerül neki. [...] Az
őszinte zsidó adó tiszta sor volna.”
Erről is azt gondolja, hogy belpoliti-
kailag igen népszerű lenne.

1944. február 15-én, egy hónappal
a német megszállás előtt, amikor
már Kállayhoz hasonlóan Zsindely
is biztos volt abban, hogy Hitler elve-
szíti a háborút, a minisztertanácson
Kállay arról beszélt, hogy „minden
belső bajunknak a zsidóellenes tör-
vényeink az oka”. Zsindely felcsat-
tant, hevesen vitatkozott Kállayval.
„Lehet, hogy a külpolitikai helyzet
változása a zsidókérdésben is más
politikát tesz szükségessé, mint a
mi eddigi politikánk. Akkor azonban
menjünk a kormányról, s az új politi-
kát csinálja más.”

Mentek is hamarost, az „új politi-
ka” pedig, mint tudjuk, a zsidók mi-
nél gyorsabb és teljesebb elpusztítá-
sára irányult.

Amennyire egyetértett Zsindely
mindazzal, ami a zsidó származá-
súak magyarországi létezésének el-
lehetetlenítésére irányult, annyira
elrémítette őt a zsidók legyilkolása
és kínzása, a velük szembeni kegyet-
lenkedés.

1942. május 12-én, a negyedik zsi-
dótörvény vajúadásának idején tár-
gyalták meg a minisztertanácson azt
a német ajánlatot, hogy átvennék a
munkaképes zsidókat. „A mai minisz-
tertanácson elhatároztuk, hogy nem
élünk azzal az ajánlattal, melyet a né-
met katonák kínálnak, s mely szerint
hajlandók a galíciai származású mun-
kaképes férfi zsidókat átvenni azzal a
feltétellel, hogyha nem találják őket
munkaképesnek, agyonlövik őket.
Agyonlövik az asszonyokat és a gyere-
keket is, ha ilyeneket küldenénk. Vé-
gül persze a munkaképes férfiakat is
agyonlőnének minden bizonnyal, ha már
munkaképtelenné dolgoztatták őket.
Becsületére válik a minisztertanács-
nak, hogy egyhangúlag az ajánlat el-
utasítása mellett nyilatkozott. Hanem

a németek? Mire mennek majd ezzel a kegyetlenkedésben hatóságilag ki-képzett sok hóhérrel a háború után? Ezekből rendes ember nem lesz soha. Ki kell majd irtani őket is valahogyan, ha ismét rendet akarnak.” (Horthy szemérmetlen hivatalos apologétái szerint a kormányzó még a vidéki deportálások tavaszán sem tudta, amit már két évvel korábban tudott az egész minisztertanács és azzal együtt a politikai elit jelentős része.)

A német megszállás után a kormánypárt vezetősége győzködi Zsindelyt, hogy vállalja a miniszterelnökségi államtitkárságot Sztójay Döme mellett is. Nem vállalja: „miként vállaljon felelősséget az ember azokért a kegyetlenségekért, amelyeket a németek a zsidókkal szándékosan elkövetnek?”

A közvetlenül a német megszállás után kiadott zsidórendeleteket így kommentálja: „Mennyit magyaráztam ennek a szerencsétlen Kállaynak, hogy a zsidók tutujgatása feltétlenül radikális antiszemitizmushoz fog vezetni. Nem hitte. S nem hitték a zsidók sem. Most itt van. Radikálisabban, semmint hittem volna.”

Ez pontosan az ellentéte az antifasiszta narratívának (és az igazságnak), miszerint a zsidóellenes intézkedések és retorika lépcsőfokai vezettek oda, hogy 1944-ben úgy történtek a dolgok, ahogy. Zsindely szerint ez éppen fordítva volt. Ami 1944 előtt történt, kevés volt a nép zsidóellenes indulatainak kielégítésére, ezért vált az antiszemitizmus olyan „radikálissá”.

A nyilas hatalomátvétel után a Zsindely házaspár széles körű mentőtevékenységet folytatott. Zsidókat és más (politikai) okból üldözötteket is mentettek a saját Istenhegyi úti vil-

lájukban is, az elmenekült Darányi Kálmán volt miniszterelnök házában is, másutt is. A Svéd Vöröskereszttel együttműködve létesítettek menedékhelyeket. Mindezt elsősorban Zsindelyné Tüdös Klára szervezte, de Zsindely Ferenc is a részese volt. Lelkesen hógolyózott a menekült gyerekekkel, meséket írt nekik, amelyeket 1945 karácsonyán *A hét cinke* címen meg is jelentetett, Komáromi Ferenc álnéven, hogy a neve ne legyen akadály. A mentettek között ott voltak Zsindely legfőbb politikai ellenfelei, prominens kommunisták és szociáldemokraták.

Tüdös Klára egyébiránt már akkor is „tutujgatta” a zsidókat és kiját-szotta a zsidótörvényeket, amikor a párja még azok lehető leghigorúbb megszorításán fáradozott. Zsindely azt gondolta, hogy a felesége évi 40 ezer koronát keres a Corvin Áruház művészeti igazgatójaként, holott az a fizetés (amint a Szekér Nóra szerkesztette könyv lábjegyzetéből megtudjuk) csak papíron volt magas, valójában abból fizették a zsidótörvények miatt papíron elbocsátott, de igazából tovább foglalkoztatott zsidókat. Tüdös Klárának a (férjénél valóban sokkal nagyobb) jövedelme főképp a ruhaszalonjából származott.

Megrendülten szembesül Zsindely a halálmenetekkel, és a miniszteriális életből kiesve, az utcát járva, amikor a sárga csillag a zsidó népeség egészét megmutatta, fölfedezte, „mennyi a toprongyos, szegény zsidó. Eddig ezeket az ember nemigen vette észre, s abban a hitben lehetett, hogy a zsidók többé-kevésbé jómódban élnek. A jómód is szinte a zsidó faji vonások közé számított.”

Szó sincs arról, hogy valamilyen páli fordulat, megvilágosodás, ka-

tarzis csinált volna a zsidófaló Zsindelyből zsidómentőt. Nem. A kegyetlenkedést, a gyilkolást már akkor is elutasította, amikor a legszigorúbb zsidótörvényeket pártolta, s akkor is kitartott Magyarország zsidótlanításának eszméje mellett, amikor szembefordult mindazzal, ami 1944-ben Magyarországon a zsidókkal történt. Ezt igen egyértelműen meg is fogalmazta 1944. július 18-án, amikor a deportálásokról írt: „Kifejtettem már bizonyosan elégszer, hogy a zsidókérdést Magyarországon meg kell oldani, s hogy alapos megoldás csak a zsidók kiszállításával lehetséges, bár tisztában vagyok vele, hogy ez magában véve is radikális és irgalmatlan eszköz. Annál kevésbé helyeslem azt a kegyetlenkedő módot, ahogyan a deportálás az ország szegényére való-

ban megtörtént. Ezért még a hitem szerint meg is kell majd fizetnünk. Külföldön persze felháborodott és szörnyű visszhangja lett, amely természetesen óriásira túlozta még a valóságban is igen nagy kegyetlenséget. Felháborodás hiszen bizonyára akkor is lett volna, ha a deportálás emberségesen történik, erről a zsidók nemzetközi propagandája mindenképpen gondoskodott volna – de egyrészt aligha lehetett volna olyan, mint így, másrészt nem kell vele törődni addig, amíg a lelkiismeretünk tiszta.”

Tiszta lelkiismerettel a szükséges irgalmatlanságon túl nem lépve kellett volna tehát zsidótlanítani az országot...

A zsidófaló zsidómentő, a zsidómentő zsidófaló nem oximoron, hanem a valóság.

páratlan oldal

www.es.hu

IRODALMI ÉS POLITIKAI HETILAP

**Kattintson
a www.es.hu-ra!
SMS-sel is
előfizethet!**

PUBLICISZTIKA,
FEUILLETON,
PRÓZA, INTERJÚ,
VERS, VISSZHANG,
KÖNYVKRITIKA,
MŰBÍRÁLAT,
GALÉRIA

Don Giovanni

avagy az agresszió bűvölete

...hallgasd, hallgasd, hallgasd Mozart Don Juanját!

(Søren Kierkegaard)

– Szóltam az asszonynak, hogy zavarja el a Dzsovannit,
mert indulok haza.

(magyarországi munkára rendelt svájci
konvejszerelő egy pénteki műszak végén)

Egy darabot előadni mindig hermeneutikai gyakorlat.
(Heller Ágnes)

Elkényeztetett fapina – nyilatkozta egyszer egy kiváló hazai opera-énekesnő a donna Anna szerepére készülődve.¹ Merthogy Anna folyamatosan visszautasítja don Octavio szexuális közeledését. Túlpontos meglátás a PC terrorja alól láthatóan felszabadult operadívától. Ám valami megütközést azért mégiscsak kiválthat a női empátia ilyenén módon megnyilvánuló hiánya. Anna ugyanis mindjárt az opera első jelenetében némi bántalom elszenvedője. A derék don ugyanis éppen magáévá kívánja tenni őt, ha másképp nem megy, hát éjnek évadján, álarcban rátörve, erőszakkal, a leánya védelmére siető kormányzót pedig nemes egyszerűséggel legyilkolja. Nem nagy ügy – mondhatnánk, csak hát az efféle trauma sokszor veszi el a szextől a kedvét a hölgynek, legalábbis hosszú időre, vagy akár egy életre, aki ilyen átélni kényszerül. A művésznőnek fogalma sincs erről? Vagy ennyire

lelketlen volna? Azt hiszem, nem erről van szó. Hanem hát arról, hogy ő is, mint minden művészetfilozófus, esztéta vagy egyszerű operarajongó, teljes természetességgel fogadja el az általános narratívát, miszerint Mozart és da Ponte operájának tárgya az érzéki zsenialitás, és hogy a címszereplő személyisége a férfiúi csáberő olyan szinguláris sűrűsége, melynek vonzásába kerülő lányok és asszonyok szédült forgásban, gyorsulva hullanak belé és alá, élet és halál eseményhorizontján túlra. (A mű expozícióját, és talán kulcsjelenetét – don Giovanni és donna Anna kettőse: első felvonás, első jelenet, bevezető: *Non sperar, se non m'uccidi*²... – legtöbbször afféle szerelmi csatározásként interpretálják, ahol a nő sem akar mást, mint a férfi, és kettejük küzdelme csak a vágy fokozására szolgál, pedig az valójában gyilkosságba torkolló kemény szexuális erőszak. A milánói Scala

¹ Magyar Narancs, 2016. 12. 08. Kozár Alexandra interjúja.

² Az opera idézett szövegrészletei az EMI 2002-ben kiadott CD-összeállításához mellékelt librettójából valók.

2015-ös előadásán³ Anna Netrebko, kissé teltkarcsú, rubensi szépaszszony, mindközönségesen Signora Rellire emlékeztet a Kis-Lagondaszigeti Grand Hotelből vesztegzár idején, inkább magára húzogató Peter Matteit, semmint hogy komolyan védekezne vagy akárcsak megrémülne A standard rendezői elképzelésnek és a nézői igényeknek megfelelően, természetesen. Csakhogy Anna nem ez, nem ilyen: törekeny és kiszolgáltatót ifjú hölgy ifjúsága hajnalán: Netrebko a 2005-ös salzburgi *Traviata* címszerepében – na ő valami hasonló karakter. (Az előadás – eltekintve az interpretációt jellemző rendezői szemlélettől – a Scala hagyományainak megfelelően természetesen kifogástalan.) Így nézve persze donna Anna tényleg csak egy ostoba kis liba, aki holmi társadalmi elvárások által korlátolva, fél átélni élete nagy katarziszát, noha nyíló nőiségének minden porcikájával vágyik rá. És hogy a történet tragikumuma a (nyárs)-polgári közepszerűség és a mindent felemészítő szenvedéllyel megélt zseniális élet, művészi lét, a műalkotás, melynek sajátos tárgya és anyaga az élet maga; a címszereplő személyiségében megnyilvánuló érzéki zsenialitás kibékíthetetlen ellentétében rejlik. Nagyjából így gondolja Kierkegaardtól Fodor Gézáig, Joseph Losey-től Peter Sellarsig szinte mindenki.

De tévednek. És tévedhet az egész világ, főleg, ha tévedni is akar. Hallgassuk csak meg a címszereplő néhány megnyilvánulását úgy, hogy megpróbáljuk elfelejteni a mainsream narra-

tívát! (Az expozícióban lezajló abúzusról már szóltam.)

Ahogy don Giovanni Zerlinát csábítja (első felvonás, harmadik jelenet, duett: *La ci darem la mano...*), az egyszerűen banális: Tol valami átlag dumát, hátha beveszi a bringa, ha meg nem, akkor virítja a lóvét. Van ugyanis egy pici törés a dallamvezetésben, vegyük észre! Itt: Don Giovanni: *Andiam! Andiam!* És: *Andiam, andiam mio bene / a ristorar la pene / d'un innocente amor*. Löktem a szöveget, jöhet a csococsocsók! Némi zenei lebutítás után simán beleillene a Záray–Vámosi-duó repertoárjába.

Máskor közönséges és ordenaré (második felvonás, ötödik jelenet, finálé: *Gia la mensa...* – erről még lesz szó; első felvonás, harmadik jelenet. Ária: *Finch' han dal vino...*) A közismert magyar fordítás – *jöjjen a lányok apraja-nagyja, rab legyen ajka... stb.* a szokásos hazai prudéria terméke, a budai Angelika cukrászda törzsvendégeinek ízlésére szabva. Ám az eredeti olasz szöveg ennél jóval keményebb: lányokat kell hozni a térről (igen, kurvákat!) a soron következő orgiához, akiket a nemes úr majd jól megkefél (a szerelmeskedik, szeretkezik kifejezések nagyon nem idevalók, mert szerelemről, szereletről szó sincs). De van az áriának egy hátborzongató, hideglelés része, amelyik már a végre utal. És nem hiszem, hogy ez pusztán véletlen volna. *Senza alcun ordine / la danza sia; / chi 'l minuetto, / chi la follia, / chil l' alemana / farai ballar* – szól az ária, és van ennek megfelelője a képzőművészetben: Holbein *Danse Macabre*-ja.

A donna Elvira komornájának szóló szerenád pedig (második felvonás,

³ Karmester: Daniel Barenboim, rendező: Robert Carsen.

első jelenet. Canzonetta: *Dehvieni alla finestra...*) olyan gépies, mintha egy rossz verklit tekergetne valaki – *Olympia* jutott eszembe a *Hoffmann meséből* és Fellini *Casanovája* a bábuval. Vagyis hát – lássuk be! – a don Giovanni által kínált „szerelem” nem több, mint egy szexshopban megvásárolható mechanikus készség.

Természetesen nem Mozart zenéje banális, közönséges és gépies, de műszerpontossággal mutatja meg ezen tulajdonságok mibenlétét.

Vagy hallgassuk meg a híres regiszteráriát (első felvonás, második jelenet, ária: *Madamina, il catalogo é questo...*)! Komoly művészeti-filozófiai tanulmányok szerint ez a don Giovanni eposz: az érzéki zsenialitás hőstörténete. Igaz lehet, ha kellő nagyvonalúsággal üzleti eredménykimutatást, vagy ipari termékatalógust eposznak titulálunk. Vegyük kézbe, mondjuk, a világhírű svéd csapágygyártó cég katalógusát. Van abban sokféle gördülőcsapágy: Egysoros mélyhornyú, ferde hatásvonalú, hengergörgős, kúpgörgős, *contadine*, *cameriere*, *cittadine*, *contesse*, *baronessa*, *marchesine*, *principesse*, *d’ogni grado*, *d’ogni forma...*

Nem folytatom. Mindezek fényében Jancsi úr nem sok jelét mutatja a zsenialitásnak: valójában az opera legjelentéktelenebb alakja, szántalmas figura – volna, ha nem volna mindemellett végtelenül gátlástalan, erőszakos és persze ostoba is. Aki számára a férfiúi lét kvintesszenciáját ama egyszerű kis ige jelenti, amelynek szó végi sz hangja felszólító módban zöngésre változik, és amellyel bármelyik adekvát férfiúi cselekedet kifejezhető, a leré-

szegedéstől a férfias küzdelmekben zajló akciókig, és még a testi szerelem sportszerű gyakorlásáig is, természetesen, csak a megfelelő igekötőt kell megtalálni hozzá. Nagy kár, hogy Mozart és da Ponte nem ismerhették ezt a szép magyar igét. Bárók és kocsmák ivópultjainál, sportpályák lábszagú férföltözőiben lehet ilyen érzéki zsenikre találni. Lehet, mindez furcsán hat, de Lorenzo da Ponte, ez a sok nélkülözést megért, bölcs ember, zseniális librettista, ilyennek teremtette e figurát, és a mozarti muzsika tökéletesen megfelel e képnek. Persze mindez az opera terében érvényes, és nem a néző, hallgató terében, ahol Jancsi úr, ha nem is fő-, de legalábbis címszereplő, illetéknéppen természetesen fontos figura. Don Giovanni valójában jelentéktelen alak, akit személyiségének lényegi jellemvonása, a hübrisz vezérel (vagy – Carl Sagan nyomán – a túlfejlett hüllőagy, a reptilian complex), tesz erőszakossá és lélektelenné, aki a szerelmet nem ismeri, nincsenek érzései, csak ösztönei, és a szexuális aktus is csak erőszakkal és/vagy pénzért elérhető számára. (A 2007-es salzburgi előadáson például Zerlinát a don és a hozzá csapódó csöcselék nemes egyszerűséggel partiba vágja.) Ez démonizálja őt mind azok szemében, akikkel kapcsolatba kerül – legalábbis az elszenvedett bántalom pillanatában. Don Giovanni pont annyira érzéki, mint egy jól fejlett varánusz. Az opera valódi tragikumát tehát az a küzdelem hordozza, melyet a többi szereplő, elsősorban Anna, Elvira és Zerlina folytat, hogy a traumát feldolgozva legyőzzék a démont, felismerve az ezen álarc mögött rejtőzködő közönséges alakot. Hogy (és e fogalmak ma már

talán közismertek és mélyen érthetők is), sorssá tegyék a sorstalanságot. Mert, ha már keresünk valakit, akire az érzéki zsenialitás, e sajátos terminus technicus alkalmazható, akkor nem don Giovannira, hanem – például – Krúdy *Szindbád*jára vagy Mann varázshegyének *Peeperkorn*-jára lehet találnunk. Köztük és don Giovanni figurája közt van egy nagyon lényeges különbség. Nevezetesen, hogy a don Giovannival való kapcsolat, melyből donna Elvira – és nagy valószínűséggel a többi jól dokumentált 2064 is – úgy hullott ki, olyan halott lélekkel, mint a rovarévó gyík szájából a lepke szárnya, hogy más jövő ne várjon rájuk, mint a zárda magánya, e hölgyek sorstalansága. Szindbád vagy Peeperkorn viszont a szerelmes asszonyok sorsa, választása. Nagyon nem mindegy!

96

Olvasván e sorokat, sok operarajongó nyilván felháborodik. Miféle nyárspolgári szemlélet ez, amely láthatólag nem tud túllépni a puszta történeten és nem érti a mozarti muzsika lényegét, melyben a közönséges botrány művésztévé, a szerelem és a szenvedély művészetévé szublimálódik. Érthető is, mert akit elragad a csodálatos mozarti muzsika, az nem töpreng a történeten, hanem elfogadja úgy, ahogyan elébe találják. Csakhogy az opera elsősorban is színpadi mű, dráma, történet. És a zene dolga, hogy a történetet illusztrálja, még akkor is, ha e sajátos műfajt tekintve a zene elsőbbsége a librettóval szemben vitathatatlan. (Van ezzel analóg műfaj: például a képregény.) Ezért azután kritikusok, esztéták és művészetfilozófusok elsősorban is a történetet elemzik, és ebből eredeztetik a zene (tárgyszerű, megfogalmazható) jelentését.

Kierkegaard híres esszéjének (*Közvetlen erotikus stádiumok, avagy a zenei-erotikus*) végső konklúziója nyilvánvaló logikai ellentmondást hordoz. Ha ugyanis elfogadjuk, hogy az érzéki zsenialitás, ezen – hmm – meglehetősen nagyvonalúan, jobbra poétikus hasonlatokkal definiált entitás adekvát megjelenítésére kizárólag a mozarti muzsika alkalmas, és más közeg szóba se jöhet, tehát a színpadi játék és a nyelv is teljességgel alkalmatlan, akkor ez értelemszerűen érvénytelenít mindent, amit a dán filozófus az érzéki zsenialitásról elmondott, hiszen az esszé a nyelv alkalmatlan közegében születik, és az érvek forrása a történet, a da Ponte-librettó. Így Kierkegaard esszéje, ez a pompás gótikus katedrális, amely sokkal inkább költészet, mint filozófia, önmagát semmisíti meg. Sőt, még magát az érzéki zsenialitást mint létezőt is, mert az is szükségképpen nyelvi fogalom. Ha elfogadjuk a tételt, miszerint a svájci Graubünden kantonban eredő és az Északi-tengerbe torkolló folyam leírására csakis és kizárólag a Bernoulli-egyenletnek nevezett matematikai formula alkalmas, és semmi más, akkor Robert Schumann III. (Esz-dúr) szimfóniája nem a Rajnáról szól. Ha Kierkegaard szemlélete igaz volna, akkor Mozart nem operát ír, hanem szimfóniát. Kierkegaard szerint Mozart muzsikája az érzéki zsenialitás fogalmát valami valóságtól elemelkedett transzcendens térbe helyezi, a hótiszta szerelmi vágy, csábítás és beteljesülés terébe, ahol a morál dimenziója egyszerűen nem létezik. Csakhogy ebben a térben egyedül a nyers maskulin szexualitás érvényesül: a folyamatosan erektáló pénisz, a „zsákmányállatok”

alávetettsége és a don Juan animális kielégítetlenségéből fakadó, mindent beszennyező erőszak. A Scala előadásának zárójelenetében a háttérben újra megjelenik Peter Mattei, az örök győztes, a felsőbbrendű ember fölényes mozdulatával cigarettára gyújt, míg a többiek megsemmisülnek, füstté válnak. Hűen Kierkegaard narratívájához, bár némileg azért „túltolva”. Ám, hogy ez a kép mi-féle asszociációkra vezethet, abba az opera színre vivői talán bele sem gondoltak. Vegyük észre, hogy don Juan, don Giovanni, akit Kierkegaard a mozarti zene tisztító fürdőjében az érzéki zsenialitás halhatatlan és legyőzhetetlen alakjává nemesít, valójában

Jeannel, a lakájjal mutat lényegi azonosságokat Strindberg *Júlia kisasszony* című drámájából, aki maszkulin „karizmájával” (ezen sajátos fogalomról még lesz szó) keményen és kegyetlenül megtöri a baroneszt, teszi totálisan kiszolgáltatott szexuális rabszolgává, ily módon állítva helyre az arisztokratikus társadalmi viszonyoktól kizökent időt: férfi és nő „természetes” hierarchikus viszonyát. Érthető, hogy a szigorúan protestáns nevelésben részesült, szexuális gátlásokkal küszködő filozofusnak szüksége lehetett egy hasonló idolra, ám ettől fogva Kierkegaard esszéje hódolat az agresszió előtt.

De ne lógjunk a mesék tején, nézzük a valót! Emlékezzünk a kis úszólányra 1961-ből – donna Anna

a Nemzeti Sportuszodából –, akivel három kiváló élsportoló, nemzete büszkesége, három vagabund srác (copyright Székely Éva: *K. Laci mindig nagy vagabund volt.*) látta jónak vagabundkodni, de úgy, hogy a lány

majdnem belehalt. Azután amikor a vagabundok látták, hogy baj van, akkor – sorry, de ez a helyes kifejezés – beszartak kissé. (El lehet olvasni az esemény nyomán keletkezett hatósági dokumentumokban.) Mert a bátor vagabundok általában összecsinálják magukat, ha szembesülniük kell tetteik következményeivel. Ahogyan don Giovanni is, először az első felvonás végén, mikor is jobbnak látta kereket oldani az Anna, Elvira és Ottavio

által képviselt igazságszolgáltatás elől, de főleg, amikor a halál kertjében járva, a sevillai temetőben ráfőrméd a meggyilkolt kormányzó (vagy csak a spirochaeták érték el a központi idegrendszert). Don Giovanni „bátorsága” innentől kezdve a nem e világi rettegés leplezésére szolgál: a háritás egyre agresszívabb megnyilvánulásait láthatjuk, hallhatjuk. (Második felvonás, ötödik jelenet, finálé: *Gia la mensa...*; *L'ultima prova...* – más kérdés, hogy soha nem így interpretálják.) Végül az elkerülhetetlen. Megnyílik, na nem a megváltó halál, hanem a pokol kapuja: a totális testi és szellemi leépülés és minden, ami ezzel jár. Mozart és da Ponte pontosan tudták, kellett tudniok, hogy miként végzik a don Giovanni-féle

A milánói Scala előadásának plakátja

alakok, hogy mi juttatja pokolra őket. Hát nem egy szobor. A szobor csak egyszerű metafora, kísértet, ahogyan Kierkegaard is írja, a kétségbeesett lélek kivetülése, és nem valamiféle sajátos jutalom, a nagy bűnös számára, aki előtt a pokol is tiszteleg, és hozzá illően nagyszabású alakot küld érte: zsenihez méltó büntetésének transzcendens aktorát, Nem hiszem, hogy Mozart és da Ponte a bűnben és gyönyörökben gazdag nagy élet, giccses nyárspolgári mítoszt kívánták volna megjeleníteni: egy Losey-féle ragacsos filmes sztorit.

Csakhogy az opera ilyenén szemlélete kellemetlen következtetésekre vezet, szó se róla! Ezért lesz süket szinte mindenki arra, hogy meghallja Leporello, Leporello a bohóc üzenetét, aki homorú tükörben mutatja a történetet hol a fókuszponton belül felnagyítva, hol meg kívülre helyezve, fejtetőre állítva. Mert ez a tükör csúf dolgokat mutat. – Íme – üzeni Leporello – szolgálom ezt az alakot, pedig tudom, hogy gazember. Na nem mintha olyan nagyon jó gazdám lenne, sőt egyáltalán nem az. Legtöbbször fukar és arrogáns. De szolgálom, mert tulajdonképpen tetszik, amit művel. Ahogyan nektek is ott lenn a nézőtéren. És ha egyszer majd elviszi az ördög, akkor majd keresek egy hozzá hasonlót. Ahogyan ti is, ott lenn a nézőtéren, amikor éppen a ti gazdátokat viszi az ördög. Mert nem rossz dolog utazgatni a nagyvilágban, és közben röptében a legyet is: főként ez. És hogy közben cudarul bánunk a nőekkel? Ugyan már! Hiszen titokban minden lány és asszony ilyen don Giovanni-féle senkiházira vágyik. Mert ilyen a biológia. Meg a genetika. Meg a pszichológia. Meg az etológia. Meg

a darwini evolúció. Meg a nemek szociológiája. Meg a nemi szerepek berögződése. Könnyű, túl könnyű elhinni ezt az orbitális hazugságot. Könnyű elhinni a poétikus hülyeséget, hogy a meggyalázott, százszor megalázott és meggyötört Elvira (Júlia kisasszony!) csak azért tépné ki a nemesúr szívét, hogy örökké magánál tarthassa (copyright Fáy Miklós). Érzéki zsenialitás! Micsoda fantasztikus felmentés évszázados és ma is oly szívesen űzött disznóságaink alól. És ráadásul minden idők legnagyobb művésze szolgáltatja. Mert elbűvöl a könyörtelenség, a kemény kéz, a gátlástalan alfa-hím, az erős férfi, aki sohasem habozik, hanem tekintet nélkül bárkire és bármire, elveszi, amit akar – *...nézd, [...] milyen biztos a győzelmében, figyeld meg királyi tekintetét, mely azt követeli, ami a császáré...* (Kierkegaard): végső soron tehát a pusztá agresszió. Ahogyan benneteket is, ott lenn a nézőtéren. Már, persze, ha nem veletek történik meg.

Persze mindezen nézetek nyilván erősen vitatathatók. Végül is Mozart és da Ponte remekműve kibír sokféle értelmezést, talán még egy efféle – hmm – műszaki szemléletet is elvisel, amely a kizárólag a konstrukciót veszi szemügyre, a konstrukciót felépítő elemeket és azok kölcsönhatásait, függetlenül attól, hogy milyen karácsonyfadíszeket aggatnak rá a művészet avatott aktorai, és nem hajlandó többet belelátni, mint ami benne van, pláne, hogy az egyáltalán nem kevés. Mindazonáltal érdemes volna komolyan elgondolkodni azon, hogy miért látunk oly gyakran különös tehetséget, karizmát, zsenialitást ott, ahol nincs más, csak a minden emberi értelemben vett

jelentéktelenség és morális züllés a pusztá agresszió köntösével álcázva.

Ezoterikus nézetekkel nem tudok mit kezdeni, így azután fogalmam sincs – elnézést, de nincs rá jobb szavam –, hogy mi a szentszar az a mostanság oly sokszor, és ájult csodálattal emlegetett karizma. (Bírom a definiálatlan fogalmakat!) Mégis, vannak emberek, akik valóban rendelkeznek valami belső „kisugárzással”, már, persze, ha van mit „kisugározni”. Hegedűs Géza, Polcz Alaine, Nemes Nagy Ágnes neve jut eszembe a messzi múltból. Csakhogy az a rogyant nadrágos, hasas pökhendiség, amit ma karizmának neveznek, az nem ez.

Nem írom le, hogy az alábbi idézet honnan van, mert aki tudja, annak minek, aki meg nem, annak erősen javaslom, hogy tanulmányozza a 20. század egyik legjelentősebb gondolkodójának munkáit, akiből a 20. század lúgozott ki minden illúziót.

... tudom, nehéz is elfogadnotok, hogy közönséges gonosztevők uralkodnak rajtunk, nehéz, még akkor is, ha máskülönben közönséges gonosztevőknek nevezitek és tudjátok is őket, mégis, amint egy bűnöző őrült nem a bolondokházában vagy a fegyintézetben, hanem a kancellárián vagy egyéb vezéri szálláshelyeken végzi, tüstént kutatni kezditek benne az érdekest, az eredetit, a rendkívülit, nem meritek mondani, de titokban igenis: a nagyságot, hogy önmagatokat ne kelljen annyira törpéknek, világtörténeteket olyan képtelennek látnotok, [...] igen, hogy továbbra is észszerűen nézhesetek a világra, és a világ is észszerűen nézzen vissza rátok. És ez teljesen érthető, mi több, teljesen méltányolható, ha eljárásotok nem „tudományos” és

nem „objektív” is, mint ahogy hinni szeretnétek, nem az: merő líra és moralizálás, amennyiben helyre akarja állítani a racionális, vagyis élhető világrendet, és a világból száműzöttek e kis- és nagykapukon keresztül azután újra visszaóvakodnak a világba, már akinek kedve van hozzá, és aki azt hiszi, hogy a világ ezentúl embernek való hely lesz, de hát ez más kérdés, [...] csak az a baj, hogy így születnek a legendák, az ilyen „objektív” lírai művekből, az ilyen tudományos rémregényekből tudhatjuk meg, hogy a nagy embernek például kiváló taktikai érzéke volt ugyebár, mintha minden paranoid és mániás bolond nem éppen a kiváló taktikai érzékével tévesztené meg és ejtené kétségbe környezetét és orvosait, aztán, hogy a társadalmi helyzet ilyen meg olyan volt, a nemzetközi politika meg pláne ilyen volt meg olyan, azután, hogy a filozófia, a zene meg az egyéb művészi hókuszpókuszok megrontották az emberek gondolkodásmódját, főként azonban, hogy a nagy ember végeredményben, szó, ami szó, nagy ember volt, volt benne valami megejtő, valami lenyűgöző, röviden és tömören: valami démoni, úgy van, démoni vonás, aminek egész egyszerűen nem lehetett ellenállni, kivált, ha nem is akarunk ellenállni, merthogy éppen démonkeresőben utazunk, ocsmány ügyeinkhez, ocsmány vágyaink kiéléséhez már réges-rég éppen egy démon kellene, olyan démon persze, akivel el lehet hitetni, hogy ő a démon, aki minden démoniségunkat a vállára veszi, egy Antikrisztus a Vaskeresztet...

De Anna, Elvira és Zerlina: Mozart és da Ponte azt üzenik: Nem kell ennek így lennie.

Káderek, emberek, szerepek

Éppen egy éve írtam ezeken az oldalakon az 1956-os Intézet akkoriban egyszerre megjelent két új évkönyvéről. Most kezünkben tarthatjuk a sorozat legújabb, immár XXVI. darabját. Nem ismétlem meg az Intézetről és évkönyveiről akkor elmondottakat, de akkor is indokolt leírni: intézeti évkönyv intézet nélkül, a kormány által felszámolt műhely virtuálisan tovább él, létének újabb dokumentuma az új mű. Szemben néhány emlékkötettel, más intézmények kiadványaival, ahol az éppen kéznél lévő dolgozatokat „adják be a közösbe” a szerzők, itt közös kutatási projekt keretében született vagy témájuk alapján ahhoz illeszkedő írásokat olvashatunk. Az *Évkönyv* abban is folytatja a sorozat hagyományait, hogy az Intézet „törzsgárdája” mellett folyamatosan frissül a szerzők köre. Ezúttal Bárány Balázs, Kovács Szabolcs és Pap Péter István az újak, mindhárman az egri Eszterházy Károly Katolikus Egyetem Történelemtudományi Doktori Iskolájának hallgatói, mindhárman hosszabb írással jelentkeznek.

Az *Évkönyv* címnegyed második oldalán ez szerepel: „A kutatást, a tanulmányok elkészítését és a kötet megjelenését a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal [...] támogatása tette lehetővé.” Rainer M. János, a kötet szerkesztője előszavában örömteli meglepetésnek nevezi, hogy *A Kádár-korszak és a rendszerváltás. Elit, értékrend és konfliktus* címmel 2020-ban, négyéves kutatási tervükkel beadott pályázatuk sikeres volt, így 2024 szeptemberéig szerény,

évi 7 milliós keretből gazdálkodhatnak. Csak találgathatok, hogy a minimális támogatás mögött mi áll. Nem valószínű az üzemi baleset, mármint hogy a döntés az Intézetet felszámoló központi akarattól független tévedés. Lehet, hogy a rendszer elfogulatlanságát kívánták demonstrálni (az ismert viccel szólva: lám, milyen rendesek, agyon is lövethetnék őket), lehet, hogy azt feltételezik, a szerény állami támogatás kompromittáló? Ki tudja? Az *Évkönyv* mindenesetre magáért beszél, az Intézet működik, a mostani kiadvány tartja a sorozat előző huszonöt darabjának színvonalát, tematikájában talán az egyik leghomogénabb.

A kötet nagyjából a Kádár-korszak csúcselejtje alatti szinttel, a második vonallal, a szubelittel foglalkozik, azokkal, akiknek nem elsősorban a formális pozíciójuk teremtett státuszt, akikre a legfelsőbb döntéshozók különböző okok miatt figyeltek.

A keretet, indokoltan, meglehetősen rugalmasan kezelik. Marosán György (Bárány Balázs tanulmánya) hol felfelé, hol lefelé lógott ki a Kádár-korszak szubelitjéből. A részben a Kádár-korszakban tevékenykedő romániai magyar politikus, Bányai László (Kovács Szabolcs írása), az akkori viszonyok miatt nem állt érdemi kapcsolatban a magyarországi társadalommal. Tragikusnak nevezhető sorsának érdekességén túl sajátos vonása, hogy a romániai magyar identitásúak között egy ideig a csúcselethez tartozott, ugyanakkor a román politikában a szubelitbe szá-

mított. Csengey Dénes (Pap Péter István írásának „hőse”) az 1989/90 előtti időszakban legfeljebb úton volt afelé, hogy a szubelitbe kerüljön, a politikai fordulat idején, az MDF megalakulásakor még nem látszott, hogy a pályája az értelmiségi vagy a politikai elitben teljesedik-e ki, korai halála miatt a kérdés nem dőlt el.

A kötet címadó tematikájáról, az *Elit és szubelit* című blokkban Szegő Iván Miklós írt átfogó dolgozatot. Tanulmánya az elitkutatás történetének összefoglalása mellett tisztázza a nómenklatúra mibenlétét, a leegyszerűsítő, vezetőik és vezetettek felhasználással szemben hangsúlyozza a köztes rétegek fontosságát, kitér az elit rétegződésére, érvel a szubelitre irányuló figyelem indokoltsága mellett. A szubelit, mondja például, technokratáként, bürokrataként a döntések végrehajtásában, illetve értelmiségiként, szakértőként, olykor politikai disszidensként a döntések befolyásolásában játszik szerepet. Hatást gyakorol az elite, ugyanakkor a tömegekre is, esetenként akár egy olyan ellenelitet is kitermelhet, amely képes a hatalom megdöntésére. Az 1971-es születésű szerző már akkor kapcsolódott be az 1956-os Intézet munkájába, amikor az részben elvesztette korábbi státuszát, és csak a Széchényi Könyvtár részeként működhetett. Ezt azért indokolt kiemelni, mert már ő írta a 2019-es *Évkönyv* egyik átfogó tanulmányát is az 1970-es évek gazdasági trendjeinek változásáról. A mostanit megelőző, 2020-as kötetben közzétett írásának témája viszont közelebb állt a jelenlegihez, a konszenzusos elit megteremtésének és bukásának 1989-es folyamatát elemezte.

Az *Elit és szubelit* blokk másik írásának szerzője, Tabajdi Gábor, közel tíz évvel fiatalabb Szegő Iván Miklós-nál, de kollégájánál egy évvel korábban, 2012-ben kezdett az Intézetben dolgozni. Ma egyébként a Nemzeti Emlékezet Intézet kutatója. Tanulmánya, amelyet esszének nevez, az úgynevezett társutasok Kádár-korszakbeli szerepével foglalkozik, külön figyelemmel a kiválasztásuk rendszerére. Nyilvánvaló, hogy az érintettek, legalábbis közülük azok, akik országos szerepet vállaltak, a szubelitbe tartoztak. Pártonkívüliként, sokszor az 1949 előtti többpártrendszer „örökösiként”, esetenként „megtért” ’56-osként, az egypártrendszerben a szövetséginek nevezett politikát demonstrálták. Ahogy a szerző fogalmaz: miközben egyes csoportokat, rétegeket reprezentáltak volna, valós intézményi kapcsolataik elsorvadtak. A velük megjeleníteni kívánt kiegyezés, megbékélés valójában – a politikára egyáltalán ilyen szinten figyelők számára – nem volt több személyes döntésnél. Tabajdi egészében úgy látja, a „társutas”, más megnevezéssel „útitárs”, „szövetség” a kádárizmus idején elmosódott fogalmak, a politikai rendszerben ugyanakkor az érintettek kiegészítő, közvetítő tevékenysége mellett számos társadalmi, kulturális funkciójuk vizsgálható.

A kötet második blokkjának írásai a Kádár-korszak értelmiségi elitjével foglalkoznak. Somlai Katalin, aki 1993 óta az 1956-os Intézet munkatársa, a korábbi évkönyvekben már írt az értelmiségi elit ösztöndíj-lehetőségeiről, illetve az állambiztonságnak a tudomány körül végzett tevékenységéről. Most a hatvanas évek első felében induló Ford-ösztöndíj résztvevőivel foglalkozik. A kivéte-

lesnek számító, évente hozzávetőlegesen 25 fő utazását lehetővé tevő program létrejötté, az ösztöndíjasok névsora, a kiválasztás mechanizmusa önmagában is érdekes, de a tanulmány fő tárgya a karrierívek megrajzolása. Az érintettek egy része a szubelitből a politikai, a többség a tudományos elitbe került. A dolgozat egészében a rendszer működésének kevéssé ismert bugyrait tárja fel. Érdeemes megemlíteni néhány, a későbbi politikai szerepük miatt a szélesebb közönség számára az átlagnál jobban ismert egykori ösztöndíjas nevét: Berend T. Iván, Kádár Béla, Kulcsár Kálmán, Mádl Ferenc, Rabár Ferenc. Ugyanakkor Ford-ösztöndíjas volt a Magyarországról sok évvel később politikai okok miatt emigrációba kényszerített Márkus György filozófus és Szelényi Iván szociológus is. A kiutazás lehetősége akkor nyílt meg az ösztöndíjasok előtt, amikor nyugati országokba, különösen az Egyesült Államokba hosszabb útra, szakmai tapasztalatszerzésre még különleges privilégiumot jelentett kijutni. Innen ered a széles körben élő feltételezés, hogy a Ford-ösztöndíjasok egy részét az állambiztonság nagy eséllyel beszervezte. Somlai Katalin cáfolja ezt a hitet, ami nem jelenti azt, hogy a politikai megbízhatóság ne lett volna feltétel.

Rainer M. János írása egészen más aspektusból foglalkozik az értelmiségi elittel. Nem ez az első publikációja a szocializmus 1968 előtti és részben utáni, ahogy ő nevezi, újratervezési elképzeléseiről, közkeletűen a reformtervekről. Most jelzi, az írása – amelynek alcíme: *A „társadalmmechanizmus-reform” magyar kalandja* – egy készülő nagyobb munkának a része. A tanulmány két jellegzetes el-

képzelést elemez. Az egyik a piaci mechanizmus „beengedésével” felmerülő társadalmi problémákból kiinduló kritikai szociológiai javaslat, a másik a szocializmuskép változása a marxista filozófia követői egy részénél. Az előbbit Hegedüs András és Márkus Mária ekkori munkái reprezentálják, az utóbbit Lukács György tanítványai, kiemelten is Heller Ágnes. Az írás kitér a térség más országaiban megjelenő hasonló elképzelésekre is, ezzel a rezümével: „A magyar társadalmi újratervezők tematikája és megfogalmazása univerzális, mégis eléggé ezoterikus – szemben a cseh és lengyel kollégák konkrétságával.” A magyaroknál „jószerével teljesen hiányzik a politika fogalomköre, még inkább a politikai rendszeré”.

Az *Évkönyv* harmadik blokkja a már említett három személlyel foglalkozó egy-egy esettanulmány. Bárány Balázs Marosán portréját, a maga 60 nyomtatott oldalával doktori értekezése vázlatának nevezi. Az életutat az egyes korszakok meglehetősen eltérő szerepei szerint vizsgálja. Írását azzal zárja: Marosán életének ismerete közelebb vihet a 20. század traumáinak feldolgozásához, aminek indokoltságát jól jelzi az 1956 utáni államminiszter összetört sírköve.

Kovács Szabolcs tanulmánya Bányai Lászlóról a már elkészült diszsertációjának egy fejezete. Bányai a két világháború között Nyugaton is élt, kommunista értelmiségiként került az 1944/45-ös fordulat utáni román politikába. Nem pusztán általában a társadalmi igazságosság eljövételében, de a kisebbségben élő magyarság identitásának elfogadásában is bízott. Az írás az ötvenes éveket, azt az életszakaszt mutatja be részletesebben, amikor Bányai

pozicionálisan a legmagasabb szintre emelkedett, a közoktatással foglalkozó minisztérium főtanácsosa, végül miniszterhelyettese lett. Kitűnik, ideái megvalósításában – köztük a romániai magyarság, ezen belül is a csángók magyar nyelvű közoktatásának ügyében is – legfeljebb átmenetileg ért el eredményeket. Sorsa a maga egyéni fordulataiban is jellegzetes, sőt tipikusnak nevezhető. A hatvanas évek második felében a bukaresti Történeti Intézet igazgatóhelyettese, 1970-ben a Román Akadémia tagja lett, de – írja Kovács Sándor – korábban szerzett tapasztalatai, megkeseredése ellenére továbbra is legitimálta a leplezetlenül nemzeti kommunista irányba forduló állampárt politikáját, azon belül is kisebbségi politikáját.

Papp Péter István igényes dolgozatának bonyolult címe (*A nyilvános ideológiai elköteleződés mint a közéleti intervenció nyitánya*) arra utal, hogy a népnek nevezett elképzelés új generációja jelentős személyének, public intellectualjének tekintett Csegey Dénes nézetrendszerét a Németh László gondolataival való azonosulása aspektusából elemzi.

Remélhető, hogy a fentebbiek érzékeltetik: az 1956-os Intézet új Évkönyve messze nemcsak a szolidaritás, hanem érdekessége, intellektuális színvonala miatt is megérdemli a figyelmet.

Elit és szubelit a Kádár-korszakban – közéletések. Magyarország a jelenkorban. Évkönyv XXVI. Szerkesztette **Rainer M. János**. Budapest–Pécs, 2021, 1956-os Intézet Alapítvány, Kronosz Kiadó. 390 oldal, 3950 forint.

Kőríz Imre

Apajószág

Tavalyelőtt megjelent verseskötete, a *Magamról többet* után a jó ideje már regényíróként ismert, de eredetileg költőként induló Grecsó Krisztián idén februárban ismét egy korábbi műfajában írt könyvvel, a *Valami népi* című novelláskötettel jelentkezett. A két kötet között tematikus és szerkezeti hasonlóságok, sőt konkrét szövegegyezések is vannak, jellemző, hogy az új novellagyűjtemény eredetileg tervezett címe, a *Fehérben fehér*, amely végül a könyv első ciklusának élére került, már a verseskötet egyik darabjában is előfordult. Érdekes, hogy az új könyv borítójának uralkodó színe így is a fehér: ez a címlapkép

felső kétharmadát elfoglaló ég színe a Baranyai (b) András által tervezett borítónak a feltehetőleg egy archív fénykép alapján készült rajzán. Maga a kép egyébként a Nyugati pályaudvart ábrázolja, de nem a csarnok körüli homlokzata felől, hanem mintegy a visszajáról, a Ferdinánd hídról mutatva, elsősorban nem is a kissé távoli csarnokot, hanem inkább a sínek váltókkal tagolt, sajátosan dekoratív hálózatát.

A Ferdinánd hídnak kettős szerepe van a kötetben. Egyrészt mint a *Negyvenkét év, huszonhat nap, tíz óra és harminchét perc* című novella elején olvasható, a hídról – amely funk-

cióját tekintve inkább autós vasúti felüljáró – jól látható, ahogy az „agglomerációs tömeg” reggelente megérkezik Budapestre, illetve alatta érnek be a Nyugatiba a könyv több írása szerint paraszti identitását máig őrző író (a harmadik ciklusban: „G. K.”) távoli szülőfaluja, Szegvár felől érkező vonatok is. A híd másik szimbolikus jelentése abból fakad, hogy a számos vonása alapján az író alteregójának tekinthető Grusz nevű szereplő a Váci út felől magát még egészséges embernek tudva megy fel a hídra, de mivel útközben megjelenik a nyakán egy „csecsemőököl méretű *valami*”, a Podmaniczky utcai oldalra már rákbeteg emberként érkezik.

Egy könyv értékéről persze egyáltalán semmit sem mond, hogy miféle szimbólumok vannak benne, az pedig még kevésbé, hogy mennyire kifejező a borítója. Tulajdonképpen még a szerkezetének a feltérképezése sem feltétlenül visz közelebb esztétikai értékének meghatározásához, vagyis annak eldöntéséhez, hogy milyen jó is a könyv – hiszen *valamilyen* szerkezete (hogy itt magam is Grecsó egyik, ha nem is túl gyakran, de rendszerint elég fölöslegesen használt eszközével, a kurziválással éljek) végül is mindennek van.

Akárhogyan is, a *Valami népi* négy ciklusában összesen huszonkilenc írás olvasható. A könyv harmadát elfoglaló első, *Fehérben fehér* című és *paralel történetek* alcímű ciklus írásait bizonyos tanácstalansággal olvastam. Nem is vagyok biztos benne, hogy érdemes volt a jellemzően sokkal személyesebb hangvételű darabokat tartalmazó további három ciklus novelláival azonos kötetben, főleg annak élén közölni őket. A visszaemlékezés motívuma és a kistelepülési

agráréletforma szemléletes megjelenítése jelent némi kapcsot egyes későbbi novellákkal, de ez a „valami népi” mozzanat inkább csak további tíz-tizenöt oldalig, a második ciklus első három novellájáig tart ki, mert utána már megváltozik a milió és a perspektíva.

A maga harmincnyolc oldalával a kötet és az első ciklus legelső darabja, a *Kubikosok* egyben a leghosszabb is. A cselekmény három síkon zajlik: „kilencszáznegyvenhat tavaszá”-n – ez a legerőteljesebb cselekményszál – a rendszerváltás idején, illetve később, talán napjainkban, amikor az 1990 körül érettségizők már felnőttek; ekkor már csak egy temetőlátogatásnak leszünk tanúi. A novella végén derül ki, hogy a negyvenes években zajló cselekmény főszereplője, egy nincstelen kubikosból lett agresszív kommunista agitátor alighanem azonos azzal a furcsa figurával, aki a jelentéktelen bolti lopássorozatot végrehajtó két kamasz rendszerváltás idején játszódó történetében tűnik fel mint furcsa, szivarozó öregember. Úgy érzem, a két történetet a barátság mindkét cselekményszálban megjelenő motívumán kívül csak ennek a férfinak a figurája köti össze, az ő megjelenése azonban a későbbi szálban, ha nem tévedek, meglehetősen marginális és motiválatlan. A novellát ráadásul időbeli és tárgyi pontatlanságok terhelik: egyrészt Márai frissen kiadott háborús naplóiról van benne szó, ami csak 1945-öt, legfeljebb 1946-ot jelenthet, másrészt Révai miniszterként tűnik fel mint az ifjú agitátor, Gila Rókus patrónusa, ami pedig csak 1949 júniusa után volt lehetséges. A csak 1948 eleje óta létező – és csakugyan éppoly olcsó, mint amilyen bűdös – Csongor szivar végét pedig a novella által su-

galmazottal ellentétben alkalmasint sose kellett leharapni, mert a gépi készítésű dohányterméket gyárilag levágott véggel forgalmazták.

A *Három gödör* címe egy sírra és két árokra utal, a sírba az Alexander nevű szereplőt temetik, az egyik árokból pedig ő húz ki gyerekkorában egy részeg téeszelnököt, míg a másikkól őt húzzák ki majd a sógorai. A novellában egyébként egy pillanatra a Grecsó-univerzumból oly ismerős Juszti mama emlékezetes alakja is feltűnik, ahogy a következő, *Fehérben fehér* című darabban „Domos nagypapa” figuráját emlegetik. Itt hangzik el a kötet címében olvasható – ezek szerint ironikusan értett – szókapcsolat: „Valami népi”. Így azonosítja ugyanis egy építési vállalkozó azt a fehér alapon fehérrel hímzett textilt, ami egy újlipótvárosi lakás tartozásakor kerül elő a falból. Ebből már sejthető, hogy ez a novella is két idősíkon játszódik. Az elbeszélőék lakják azt a lakást, ahol a hímzést megtalálják (a férfi maga is gondolt rá korábban, hogy az előző lakásukban elrejtse nek valami nyomot arról, hogy ott laktak), amely még a háború előtt kerülhetett a falba. Ott akkor ugyanis egy zsidó házaspár élt a cselédjükkel; a nő hímezni járás címén csalta a férjét, de hogy legyen mit bemutatni, a közeli szabóságból Géza, a segéd – aki „ügyesebb, mint a lányok” – minden hónapban áthozott néhány általa készített kézimunkát. A cselédlány, amikor a falujában, a szüleinél tett látogatása kurtábbra sikerül a tervezettnél – ekkor egy pillanatra a szülők nem túl rózsás kapcsolatába is bepillantunk – úgy dönt, ennél a Gézánál tölti a két hátralévő napot (és éjszakát...?), csak hogy amikor benyit a műhelybe, a segédet és a mes-

terét szexuális aktuson kapja rajta. A tizenöt oldalas írást, különösen az utolsó harmadát ez a zsúfolt, mégis vázlatosnak ható cselekménybonyolítás erősen túlterheli.

A *Tükör* ezzel szemben egy kőműves soha be nem fejezett házáról szóló, cselekményt tulajdonképpen nem tartalmazó rajz. A *szegénység fonala* egy kamaszkori emlék felidézésével kezdődik: egy iskolai táborozásra ment az imádott lány, aki az édesanyjának segít a Multi Level Marketing-es értékesítésben, illatszereket akar eladni eleinte kissé értetlen rajongójának. Majd amikor évekkkel később megint találkoznak, és a fiatalember hazakíséri, kiderül, hogy az anya még a lány alsós korában megbénult, és jelenleg egy lakókocsiban élnek, amelyet „a putri pokla” vesz körül. A meglepett olvasó azt érezheti, hogy az író ötlete mintha nem is tartana számot a valóságosságra, főleg miután a környezetet és a nőt egy olyan mondat jellemzi, amely érzésem szerint már túl van a giccshatáron: „és ahogy visszafordult, mintha a kocsi rozsdás oldalára kent fehér festékcsíkok tovább húzódtak volna a szemében – a szegénység végtelen fonalai.”

Az *Örökrangadó* című ciklus – alcíme: *helyek* – kivétel nélkül az *ÉS Tárcatárában* 2020-ban megjelent rövidebb írásokból áll: az ötvennyolc oldalon tizenegy szöveg osztozik. (A sorozat további két darabja az utolsó ciklusba került.) A *Világok határából* az elbeszélő születésének a körülményeit ismerjük meg: egy tizenhat éves lányt végül is nem tud az édesanyja abortuszra kényszeríteni („Juszti mama” itt is szóba kerül). A következő, ötoldalas írás, pontosabban annak második fele a lány anyjának, „Márta nagymamá”-nak a portréja. A *Futás*

az apának a fiához fűződő viszonyából kirajzolódó ábrázolása, az írás végén egy rosszul elsült temetői játék miatti megségyenüléssel. Az apa a főszereplője az *Örökrangadónak* is: az író és az elbeszélő azonosítása itt minden eddiginél direktebb: az elbeszélőnek az *ÉS*-ben a korai versek után megjelent hosszú prózája váratlanul elnyeri az apa elismerését. A *Kopaszokban* az elbeszélő még csak kollégista: a rövid írás jól sikerült ábrázolása a diákszálló világának és egy nagy szegénységből jövő kisfiúnak.

Nincs itt lehetőség az összes novella rövid bemutatására, az *Egy tál pörkölt* című darabban mindenestre feltűnik a későbbi ciklus meghatározó motívuma, a súlyos betegség. Az *Anyám, én Rejtő Jenő vagyok* a verseskötet *Fiumei körgyűrű* című darabjának bővebb újramondása (a más-más terjedelmű és eltérő műfajba tartozó két mű eleje és vége is azonos), míg az egyetlen mondatból álló, líraian szuggesztív *Édes nevem, okos nevem* című írás motívumai – „kasírozott múlt”, „a hiúság stoppolt orkánkabátja”, „a hét heveny hullámai [...], úgymint lottó, áldozás, új epizód” – Az *én arcom* című versből lehetnek ismerősek. A ciklus utolsó darabja már kimondottan betegségnovella: a kezelésektől legyengült főhőst egy betegtársa, az ismerős színházi rendező – ha kulcsnovellának fogjuk fel az írást, akkor a modell bizonyára Marton László – igyekszik felvidítani *A Pál utcai fiúk* előadásával kapcsolatos közös munkát felidézve. Amikor elfeledkezve a rákjukról, felszabadultan közlik, hogy „Mi kollégák vagyunk [...] Pál utcaiak”, a nővér a következő ciklusra jellemző érzékletes pontossággal – „szánakozva”, de „szinte kedvesen” – csak annyit válaszol: „Nem érdekel.”

Az *Istennek nehéz* címet és *pillanthatás* alcímet viselő harmadik ciklus novelláiban az elbeszélő figurája megkettőződik: egyrészt „G. K. mindentudó elbeszélő”-ként utal magára, másrészt a Grusz nevű szereplő is olyan karakterjegyekkel rendelkezik, amelyek mögött könnyen felismerjük „G. K.”-t, vagyis Grecsót: negyvenes szerkesztő, akinek nyaki rákja van. A hat novellában, amelyek terjedelme az előző ciklus darabjainak duplája, az író élvezetesen és magabiztosan játszik el a kulcsnovella műfajával – Grusz például a Dankó utcában keresi fel a kiadóját: a valóságban is ott a Magvető székhelye –, miközben más cselekményszálakon bizonyára kitalált figurákat is mozgat, mégpedig több novellán átívelve, ami valamelyest Tóth Krisztina *Pixeljének* szerkezetére emlékeztet. Az egyik szereplőről, aki koreai turista, kiderül, hogy udvarlója a tragikus sorsú Hableányon készül megkérni a kezét, de igen jól sikerült egy „testes, szinte kigyúrt”, mint később kiderül, nemátalakító műtéten átesett nővér futólag felvázolt portréja is. A véletlen szerepével való játék Petrik Iván sajátos fraktálstruktúráit juttathatja az olvasó eszébe. Az *Egy raklapnyi leborult Dragomán* frivol címet viselő novellában például egyenesen ezt olvashatjuk: „arról már fogalmam sincs, hogy a fogaskerekek fogaskerekei milyen másik fogaskerekeket hajtának meg. Nem tudom például, hogy a Líra Könyv Zrt. targoncása miért ébredt másnaposan, és miért borította le azt a raklapnyi ízléses kivitelű Dragomán-regényt, amitől Grusz végképp nem tudott parkolni.”

A legjobb írások a kötet második felében vannak, bár az olvasó itt is valószínűleg túl hamar rájön, hogy egy

Kutya becenevű hősnek milyen másik szó helyett illetik Veréb névvel a fiát, illetve az egyik novella végén minden bizonnyal bekövetkező autóbaleset is némiképp kiszámíthatónak, egyszerűs mind valahogy öncélúnak tűnik. Kitűnő megfigyelésen alapul ugyanakkor, és jól jellemzi a szereplőt például ez a mondat: „Egy cérnaszál lógott ki a terepnadrág zsebe alól. Elkezdte tépegetni, birizgálni, mint egy sebet.” Az ehhez hasonló kitételek viszont a kortárs irodalom „eltárcásodásáról” elmélkedő kritikusoknak adhatnak muníciót: „Klári szívét megszorította az irigység, de csak egy pillanatra, mert akkor még azt hitte, ő is fog érezni ilyesmit, hogy egyszer ő is lehet majd érthetetlenül, oktanul és reménytelenül szerelmes. A mai eszével sokkal irigyebb lenne, mert már tudja, hogy nem, hogy csak erőtlen lángolások és józan ésszel meghozott döntések várják, unalmas, izzadságszagú férfiak, akik matatnak az ágyban, és hamar elalszanak utána.”

Lombikok (boldogságtörténetek), ez az utolsó ciklus, a kötet talán legjobb és egyben legváltozatosabb ciklusának címe, illetve alcíme. A *Karodon vittél évekig az Édes nevem, okos nevem*hez hasonlóan ismét egyetlen mondat, és helyenként – „hiszen éppen csak túl voltunk harsogó szerelmünk első próbatételén, a kismacs-kán, egy erdészház mellett szegődött hozzánk, és tényleg gyönyörű volt, kezes és kiszolgáltató, és te mindenáron haza akartad vinni, de nem volt olyan, hogy haza, még egy újgyőri garzonban éltél, én meg megint egy barátom lakásán húztam meg magam, rendre ott kötök ki, ha kifordul a sarkából az életem, egyszerűbben szólva bajban vagyok” – Oravecz Imre 1972. szeptember című kötetének duktusát

idézi. A *Boldogságtörténet* egy férfinak és egy nőnek egy megnevezetlen városban (mint a dóm és a Tisza említéséből világos, nyilván Szegeden) eltöltött idilli délutánjának leírása, illetve a városhoz fűződő emlékeik felidézése, a *Ráfekszik szívemre a sorsod* egy örökbefogadás utolsó fázisainak egyre emelkedettebb krónikája.

A *Lombikok* klasszikus novella, amely egy játszótéren játszódik, és egy bolond idős asszonynak a mesterséges megtermékenyítéssel fogant gyerekeket kárhóztató figurája körül bonyolódik, közben a hétköznapi boldogság képeit is felvillantva: „Megy kötelességszerűen a lánya után, mint valami nagyra nőtt, mégis rémült jószág”, „addig lehet diskurálni, amíg egy irányba rohannak a gyerekek”. Ugyancsak plasztikus annak az epizódznak a felidézése, amikor az elbeszélő egészen biztosan emlékszik rá, hogy az ő kisgyerek korában a nagyapja egyszer kukoricát kapálni indult, pedig a növényt akkor a gyerek még nem ismerhette, és a kapálásról sem lehetett fogalma.

Az *Ablakszínház* a járvány idején játszódik (a vírus mellékesen már eddig is többször szóba került), amikor „mindig mindenki otthon van”. Jó a kép az online színházlátogatásra kiöltözött párról, és az elképzelt párbeszédük is eleven: „– Hamarabb betehetted volna a pezsgőt. – A Radnóti büféjében is visszamentél volna szólni? – Nem vagyunk a Radnóti büféjében. – Akkor mit majomkodunk itt?”

A *Bárcsak ne ettem volna meg* ismét egy versből írt novella: a verseskötetben *A Kassák utca sarkán* címmel szerepel az ötlet lírai feldolgozása: a beteg elbeszélő növényvédő méregért megy a mezőgazdasági boltba, ahol néhány munkás pontosan ötvenze-

mes fűrészláncot akar venni, amiről a narrátornak a betegsége jut eszébe: „miért az én napjaimat metélte el a Jóisten. Miért nálam talált éppen *any-nyi* szemes láncot, amennyire szüksége volt”.

A versek anyagának újrahasznosítását egyébként alighanem szerkezeti megfontolások magyarázzák. Kellettek ebbe a kötetbe is ezek a szövegek, a művészi döntés helyes voltát pedig bizonyítja, hogy az ilyenek kivétel nélkül mind a jobb darabok közé tartoznak. A ciklust a könyv legjobb írása, az antológiadarabnak ígérkező, bár a végén a minden betegre rámosolygó beteg kisfiúval vékony jégen járó *Negyvennégyes* zárja, amely nagyon szerencsésen egyesíti a pontos

környezet- és jellemrajzot a száraz humorral és a jól adagolt érzelmekkel. A kötet, amelynek egyes darabjai egy többgenerációs családrégény és egy profán szenvedéstörténetből üdvtörténetbe átsapó fejlődésregény erővonalait is kirajzolják (az előbbieket kevésbé, az utóbbiakat inkább) érdekes párdarabja Grecsó korábbi verseskönyvének, de Peer Krisztián hasonlóan kétpólusú *42-jével* és Esterházy *Hasnyálmirigynaplójával* is termékenyen összeolvasható.

Grecsó Krisztián: Valami népi. Budapest, 2022, Magvető. 286 oldal, 3999 forint.

Csengery Kristóf

A mozdulat jegyében

Ha zenekedvelők körében szóba kerülnek Stravinsky balettjei, a többség az első, „orosz” korszak három nagyszabású remekét említi: *Tűzmadár*, *Petruska*, *Tavaszi áldozat*. Ezek a bennük más és más módon megnyilvánuló, de egyként erős szláv folklórhatások ellenére Párizshoz kapcsolódnak, hiszen a 20. század elején ott működő Gyagilev-balett számára készültek, és bemutatójuk is a francia fővárosban zajlott. A valóság azonban az, hogy a három ifjúkori remekmű csak egy – igaz, döntő jelentőségű – része Stravinsky balett-termésének, hiszen ez a termés a műjegyzék szerint tizenkét művet tartalmaz. Stravinsky tehát erősen vonzódott a balett, a táncjáték, a

mozgásszínház világához, s pályája során vissza-visszatért hozzá, a műfaj különböző fajsúlyú, terjedelmű és karakterű változatait hozva létre.

Miért volt ez így? Pusztán a véletlen műve, vagy vannak mélyebb, átfogóbb összefüggések is, amelyek magyarázzák? Három olyan tényt mindenképpen érdemes említeni, ami megvilágítja a jelenség hátterét. Az első a balett hagyományosan meghatározó szerepe az orosz zenés színházi kultúrában. A második az, hogy Stravinsky egyik legkedveltebb zeneszerzője Csajkovszkij volt, akiért egész életén át lelkesedett, s aki szintén komponált három halhatatlan balettet (*Hattyúk tava*, *Csipkerózsika*, *A diótörő*). Hogy

Stravinsky számára milyen fontos volt Csajkovszkij (akárcsak Csajkovszkijnak Mozart), jól érzékelteti, hogy 1928-ban, Csajkovszkij halálának nem éppen kerek 35. évfordulójára Stravinsky a zeneszerző korai zongoradarabjainak és dalainak témáit felhasználva Csajkovszkij-hommage-ként alkotta meg *Le baiser de la fée* (A tündér csókja) című balettjét. Amikor tehát kedvence, Csajkovszkij előtt kívánt hódolni, a balett műfajához folyamodott.

Egy harmadik, nem kevésbé fontos mozzanat, hogy Stravinsky már a „minden Egész eltörött” korszakának gyermeke, s mint ilyen, életművében nem a széles fesztávolságú, nagy lélegzetű dallamok uralkodnak: zenéje töredezettség érzetét keltő, rövid, szaggatott motívumokból építkezik. Ha valamit, hát ez utóbbiakat szoros kapcsolatba hozhatjuk a mozdulat jelenségével. Ha Stravinsky Puccini lett volna, műveiben hosszú, vokális ihletésű, áriákba illő melódiákkal, akkor zenéje nem volna annyira mozdulatszerű, mivel azonban nála a zenei gondolkodás kis felületekből hoz létre patchwork- vagy mozaik-szerű formákat, nem csoda, hogy művei között sok a balett, sőt olyan zenéje is akad, amely egyáltalán nem balettként született ugyan, később azonban akként is funkcionált.

Ilyen kompozíció a *Hegedűverseny*. A lengyel Samuel Dushkin számára komponált, 1931-es keletkezésű darab Stravinsky neoklasszikus periódusának képviselője, stiláris jellegzetességeit négy tételének feliratai is jelzik: Toccata, Aria, Aria, Capriccio. A darab igazi versenymű (bár Stravinsky azt állította, őt nem elsősorban a virtuozitás lehetőségei érdekelték, hanem a versenymű műfaji

keretei között megvalósítható karamazenei mozzanatok, a hegedűszólam társítása más hangszerekkel), ennek ellenére fogadtatástörténetében mégis szerepet játszik a balett műfaja, ugyanis a Stravinskyhoz hasonlóan Oroszországban született (de nem orosz: grúz származású) George Balanchine, az amerikai balett atyja két ízben is balett zenei alapanyagául használta a *Hegedűversenyt*: először 1941-ben, másodszor 1972-ben. Miért tette ezt? Mert felismerte, hogy a koncertpódiumra szánt mű hemzseg a színpadias jelzéseként értelmezhető tartalmi mozzanatoktól: nem dallamokkal, hanem gesztusokkal, mozdulatokkal kommunikál.

A Budapesti Fesztiválzenekar alapítója és vezetője, Fischer Iván régi, elkötelezett tolmácsa és különleges értője Stravinsky zenéjének, Magyarországon kétségkívül a legkiválóbb. Az 1983 óta működő BFZ egy híján negyvenéves története során sokszor vezényelte már a zeneszerző műveit az együttes élén, és Stravinsky-estet is adtak már néhányszor. Legutóbb ismét ez történt, igen elemésen kialakított műsorral. Legtöbb koncertprogramját három egymást követő alkalommal szólaltatja meg a Fesztiválzenekar. Ezúttal február 11-én, 12-én és 14-én játszott a BFZ a Müpa Bartók Béla Nemzeti Hangversenytermében. A közönség iránt előzékeny gesztusként az első két koncert és a harmadik műsora nem volt teljesen azonos – változatosabb kínálat alakult így ki, lehetett választani, ki melyik kombinációt szeretné meghallgatni. Az első két hangversenyen a *Kártyajáték* (Jeu de Cartes) című balett és a *Hegedűverseny* után a második részben a

Petruska szólalt meg, a harmadikon viszont a *Tavaszi áldozat*. Mindhárom alkalommal a moldáv származású, Nyugaton élő hegedűs, Patricia Kopatchinskaja lépett pódiumra a versenymű szólistájaként. Ez a beszámoló a harmadik koncertről szól.

Három kompozíciót hallottunk tehát, két balett (*Kártyajáték*, *Tavaszi áldozat*) között egy olyan művel, amely nem balettként született ugyan, de pályafutása során versenymű léteire két ízben is baletteneként funkcionált. Vagyis olyan műsor szólalt meg, amely méltóképp illusztrálta, hogy Stravinsky zenéjének logikájában meghatározó szerepet játszik a mozdulat. Ugyanakkor azt is frappánsnak tarthatuk, hogy a három mű a sokféle stílusváltáson átesett Stravinsky-zene két fontos arcát villantotta fel, két művel a neoklasszikus korszakot, eggyel az orosz korszak végét képviselve.

Fischer Iván a *Kártyajáték* és a *Tavaszi áldozat* karmestereként két gyökeresen különböző hangzásvilágú, harmónia-rendszerű, dallamosságú művet tárt a közönség elé. Ugyanakkor e két interpretáció mégis képes volt szavak nélkül is frappáns választ adni arra a sokszor megfogalmazott kérdésre, hogy tudniillik a sokszor stílust és hangot váltó, kaméleonnak is csúfolt Stravinsky zenéjében mi az, ami az eltérő periódusok hangvétele között mégis egységet teremt: mitől tudjuk tévedhetetlenül, bármilyen korszakának műveit hallgatjuk, hogy „ez Stravinsky”? Fischer a *Kártyajáték* neoklasszikus eleganciájú, könnyed tételeiben és a *Tavaszi áldozat* történelem előtti pogány rítusokat megidéző brutálisan vad megszólal-

ásmódjában felmutatta a közöst: az ismételtető, motívumvariáló, repetitív hajlam jelenlétét, a már említett töredezettséget, a filmszerűen éles vágások, az erős kontrasztok döntően fontos dramaturgiai szerepét, a váratlanság, a meglepetés formalkotó funkcióját a kompozíciós logikában. Bármennyire más világ is a *Kártyajáték* és a *Tavaszi áldozat*, az interpretáció számos jellegzetessége, a tagolás, a hangsúlyozás, a dallamformálás világossá tette a hallgató számára, hogy a darabok logikája egy töről fakad.

A *Tavaszi áldozat* két nagy rész közötti rövid szünetben a Fesztiválzenekar, ahogyan az elmúlt években nemegyszer tette, rögtönzött a cappella kórusú alakult át, hogy megszólaltassa a zeneszerző két változatban (1934, 1949), ószláv és latin szöveggel megírt, mintegy egyperces *Ave Mariáját*, ezt a lány, szelíd régizene-imitációt. Mindig lelkesen hallgatom, amikor a BFZ énekel, és fontosnak is tartom ezeket a kodályi eszmék előtt fejet hajtó játékos „tanulmányi kirándulásokat”, most mégis úgy éreztem, a *Tavaszi áldozat* stílusától-hangvételeitől gyökeresen eltérő megszólalásmódú zene megtörte a *Sacre du printemps* stílusességét, kikökengette a zenehallgatót az élmény folyamatosságából, s ezért alighanem szerencsésebb lett volna, ha az *Ave Maria* a harmadik koncerten is úgy szólal meg, ahogyan (a menedzsment közlése szerint) az első kettőn: a koncert végén, önálló számként, ráadás gyanánt.

A hegedűverseny szólistáját, Patricia Kopatchinskáját már jó néhányszor hallhattuk Budapesten. Tudtuk, hogy ritkaságokat,

különlegességeket kedvelő, extravagáns hajlamú, ötletgazdag művész, aki szívesen hagyja el a járt utat a járatlanért, sőt elsősorban a járatlanokon szeret felfedező expedíciókra indulni. Sokszor feltűntek már koncertjein happeningelemek, az a pillanat azonban, amely újszólván művész-személyiségének kulcsát adta kezünkbe, tavaly nyáron következett be, amikor a Fesztiválakadémia Budapest egy zeneakadémiai hangversenyén külföldi muzsikustársakkal előadta Schönberg *Pierrot Lunaire*-jét. Az Albert Giraud németre fordított verseit megzenésítő Pierrot protagonistája természetesen nem hegedűs, hanem énekesnő, akinek a schönbergi specialitás, a Sprechgesang szellemében kell az ének és a beszéd sajátos elegyét nyújtania. Kopatchinskaja egy, a műből általa készített korábbi lemezt követően ezt vállalta tavaly nyáron a Zeneakadémián, és pantomimelemekkel is dúsított előadása revelációszerűen szuggesztív, részletgazdag, megjelenítő és atmoszférateremtő volt, olyan teljesítmény, amelyet a műnek eddig soha, semmilyen előadójától nem tapasztalhattunk. És ezt egy olyan művész nyújtotta, aki nem is énekes, hanem hegedűs!

Ekkor érthettük meg visszamenőleg Kopatchinskaja összes korábbi hegedűsprodukciójának robbanékonyan feszült túlfűtöttségét, hiperaktív izgágaságát, feltűnéskeresését. Azt, hogy valahogy mindig úgy tűnt: ez a hegedűjáték „nem fér a bőrébe”. Ekkor vált világossá, hogy miért nem fér: mert a művész, aki játszik, nem csupán hegedűs, de legalább annyira színész és pantomimművész is, ezen belül pedig

a Giulietta Masina vagy Esztergályos Cecília által hajdan megtestesített clown típusának képviselője. Most Stravinsky *Hegedűversenyét* egyrészt nemcsak virtuózan, de rendkívül kontrasztgazdagon és kiélezett karakterellentétekkel is játszotta, másrészt a hegedűjátékhoz egy második réteggént mindig csatlakozott a mimika és az egész test eszköztárának mozgósítása, fintorok, grimaszok, hajladozás és hasonlók formájában. Komplex színész-muzsikusi játék volt ez, olyan sajátos értelmezése a műnek, amelyet, a korábbi Pierrot-hoz hasonlóan, eddig nem tapasztaltunk, előzmény nélkülinek kell neveznünk. A produkció hatalmas sikert aratott. Az ünneplésre válaszul Kopatchinskaja először egy ismeretlen venezuelai zeneszerző, Jorge Sanchez *Chiong Crin* című vicces zenés színpadi akcióját adta elő a zenekar és Fischer közreműködésével, majd Ravel hegedűre és csellóra komponált *Duó*jának egy tételével búcsúzott a közönségtől, az utóbbiban a zenekar szólamvezetője, Szabó Péter közreműködésével. Mindkét ajándék produkcióban ugyanúgy jelen volt a színpadiaság és a zenei teljesítményhez csatlakozó mimikus-geztikus előadói többlet, mint a Stravinsky-hegedűverseny kreatívan rendhagyó értelmezésében.

A szerelem algoritmusai

Mózes a teremtés hatodik napjára időzítette a jelenetet, amelyben Isten a maga képére és hasonlatosságára megalkotta a férfit és a nőt, mindjárt felszólítva őket arra, hogy szaporodjanak, sokasodjanak, töltsék be és hajtsák uralmuk alá a Földet. Isten nyomdokain haladva az angol ikonoklasztikus zseni, Alan Turing a később róla elnevezett univerzális számítógépet 1936-ban írt cikkében leírva megteremtette az ember képmását, mely az összes szükséges program birtokában az embert hűen utánozni, sőt reprodukálni is képes. Turing sejtését a magyar zseni, Neumann János váltotta valóra, akinek útmutatásai alapján Princetonban Turing cikkének megjelenése után tizenhárom évvel az ember képére és hasonlatosságára létrehozták a működő digitális számítógépet, mely nem volt rest sokasodni, szaporodni, s nem kell különösebb jóstehetség ahhoz, hogy előre lássuk, miként fogja betölteni és uralma alá hajtani a Földet.

A Turing által elgondolt és Neumann által megvalósított gép intelligenciája az idők során egyre fejlettebbé vált, s ma már nincs a társadalmi valóságnak oly része, ahol ne bukkanánk rá jelenlétére. Az intelligens otthonokban a porszívó bekapcsolja magát, a jégszekrény jelzi az üzletnek, ha kifogy a tej, a redőnyök a mindenkori fényviszonyoknak megfelelően ereszkednek vagy emelkednek. A garázsban pár év múlva önvezető autó lesz, mely jobban tudja, hogy mikor hova kell mennie, mint a gazdája. A látha-

tatlan, mindenütt jelen lévő információs hálózat a rákapcsolódó emberek minden ténykedését adatbázisokba gyűjti, rendezi, elemzi. A tegnapiokból származó adatok birtokában kiszámíthatóvá válik a holnapokban várható viselkedés, az akarat áttevődik az algoritmusok digitális szférájába.

Ha az ember sem más, mint a Turing által leírt univerzális algoritmus, akkor felmerül a nyugtalanító kérdés, hogy egyáltalán van-e különbség Isten és az ember képmása között, s nem inkább arról van-e szó, hogy a teremtés nem ért véget, lesz-e egy következő nap, amikor megjelenik az emberfeletti ember, akinek már a Föld sem lesz elég?

Maria Schrader filmjében Alma, a berlini Pergamon Múzeum ékírás-kutatója kényszerűen részt vállal egy programban, melynek keretében emberekkel emberhű robotokat tesztelnek. A filmben látott gépi emberek testileg megkülönböztethetetlenek biológiai modelljeiktől. Akár férfiak, akár nők, éppen úgy mosolyognak, táncolnak, társalognak és szeretkeznek, mint Ádám és Éva leszármazottjai.

Alma Tom partnere lesz, akit a gyárban eleve úgy programoztak, hogy viselkedési algoritmusai Alma várakozásainak maximálisan megfeleljenek. A mesterségesen létrehozott férfi figurája Mary Shelley tinédzserként írt, 1818-ban megjelent regényében is felbukkan, de ott Victor Frankenstein teremtménye visszataszító külsejű, szerethetetlen, bár szeretetre vágyó tragikus hős. Schrader Tomja

csinos, szellemes, gyakorlatias, vonzó férfi, akibe bárki beleszerethet, már ha nem tudja, amit Alma tud, hogy Tom nem igazi, csak mesterséges ember, akit az emberi agyat helyettesítő számítógépes algoritmusai az igazi embereket megtévesztő viselkedésre tesznek képessé.

Ma még nincsenek ilyen tökéletes robotok, de talán Kurzweilt, a gépek emberré válásának prófétáját sem kell olvasni ahhoz, hogy belássuk, a jövő elkezdődött, Tom és társai már a spájzban vannak. Schrader filmje azonban nem sci-fi. Alma problémái, amelyek kezelésére Tomot programozói oly jól felkészítették, nagyon is emberiek, semmi közülük nincs a szingularitáshoz. Férje elhagyta, gyermekét magzatként elveszítette, apját Alzheimer-kór silányítja, felfedezését egy argentin kutató leelőzte. A tökéletlenségek okozta lelki vákuumba robban be a tökéletes Tom, aki nem hibázik, csókprogramjának köszönhetően szexuálisan is azonnal teljesítőképes, takarít, főz, segít. Alma azonban nem a tökéletesre, hanem a tökéletlenre vágyik. A filmidő előrehaladtával látjuk, hogyan küzd azért, hogy ne azt a Tomot lássa, aki takarít, főz, szeretkezik, mint egy gép, hanem teremtsen magának egy másik Tomot, aki tökéletlen, kiszámíthatatlan, s nemcsak örömet szerez, hanem fájdalmat is képes okozni.

Schrader filmjével nagyjából azonos időben, azonos mozikban vetítik Joachim Trier dán-norvég filmrendező filmjét, melynek egy önmagával meghasonlott nő a főhőse, aki csak tökéletlen férfiakat tud szeretni. A film végén már késő, mire rájön, hogy hibát követett el, amikor elhagyta első szeretőjét, a szexista, kreatív képregényrajzoló a fantáziátlan és

unalmas másik bolti eladóért. Trier szívhez szóló filmje megindítja a nézők könnycsatornáit, Schrader filmje inkább az észhez szól. A rendezőnő arra kényszeríti a nézőt, hogy gondolkodjon el, mi van az emberben, ami nincs a gépben, s mi van a gépben, ami nincs az emberben. Alma és Tom bontakozó szerelmét követve erre a nyugtalanító kérdésre az a nyugtalanító válasz, hogy a gép és az ember között kevesebb a különbség, mint hinnénk és szeretnénk.

A Tomot gyártó cég más emberrobotokkal is kísérletezik, „akiket” ismerkedési esteken hoznak össze boldogtalan, szeretetlen, önmaguk társas vonzerejében nem bízó férfiakkal és nőkkel. A filmben találkozunk egy ember-gép párral, melynek férfi tagja azt mondja, hogy soha életében nem volt ilyen boldog, megtalálta a tökéletes párt a robotban, ami robotot csinált belőle. Alma útja meredekebb. Ő Tomból akar ember faragni.

A szerelemnek a film tézise szerint nincs s nem is lehet algoritmus, mert lényege a lélek tértől és időtől való szabadulása, aminek eredményeként elmosódik az én és a másik közötti határ, végbemegy a teljes összeolvadás, elkezdődik egy végtelenséget ígérő új élet, aminek csak a halál vethet véget.

A történet fordulópontja, amikor megtudjuk, hogy Alma gyermekkorában beleszeretett egy Thomas nevű fiúba a tengerparton, aki akkor ügyet sem vetett rá, nem érintette meg a kislány kislányos vonzalma. A történet vége felé a frusztrált Alma felszólítja Tomot, hogy tűnjön el, menjen vissza a gyárba, ahol algoritmusait kifejlesztették. Tom össze is pakol, elmegy. De mint kiderül, nem a gyárba, hanem a dániai tengerpartra megy,

ahol az egykori Thomas felébresztette Alma viszonzatlan szerelmét. Amikor Alma megtudja, hogy Tom nincs a gyárban, elindul, hogy megkeresse, s meg is találja a tengerparton. Azt hihetnénk, hogy Tomnak múltja lett, amire nyilván nem volt, nem lehetett beprogramozva. A film utolsó jelenetében Almát és Tomot látjuk, amint háttal nekünk, egymás mellett ülnek, szemben a végtelennel, mely kint a tenger, de bent a szerelem végtelensége. Nem tudjuk meg, s ettől annyira jó a film, hogy az Alma mellett ülő Tomból ember lett-e vajon, vagy csak Alma látja őt embernek, mert szeretni szeretné.

Ezt a filmet csak nő írhatta és rendezhette meg. Nincs benne semmi, ami ránk erőltetné az agresszív feminista doktrínákból ismert szempontokat, hiszen Tom algoritmusaitól távol áll minden erőszak, férfi-felsőbbrendűség, önimádás, csapodár szexualitás. Ellenkezőleg, Tom lehetőség, hogy Alma mint nő megtalálja benne a maga tükrét, énje kiterjesztését, az esélyt egy jobb, szebb, örömtelibb

életre, melyre persze nincs biztosíték, hiszen a lehetőség még nem valószínűség. Szó sincs arról, hogy Alma férfi nélkül akarna élni, de olyan férfit akar, aki őt is akarja, hogy ketten, együtt akarják ugyanazt.

Talán nem véletlen, hogy a film jeleneinek színterei jellegzetesen a hajdani Kelet-Berlint mutatják. A Pergamon Múzeum, az Unter den Linden, az Alexanderplatz és az ott álló irdatlanul magas tévétorony, a mögötte elterpeszkedő, házgyári fantázia szülte lakótelepek hangsúlyosan az egyenirányított, gépies emberekre szabott múltra emlékeztetnek. A gyártott, mesterséges emberek megjelenése ezen a helyszínen nőknek, férfiaknak egyaránt szóló figyelmeztetés arra, hogy csak akkor szerethetik egymást, ha idegi algoritmusaikat kikapcsolva szabadabbá válnak, s azok is maradnak.

Én vagyok a te embered. 2021, 105 perc. Rendező: **Maria Schrader**. Forgatókönyv: **Jan Schomburg, Maria Schrader**. Operatőr: **Benedict Neuenfels**. Szereplők: **Maren Egger, Dan Stevens, Sandra Hüller**.

Stuber Andrea

Megemlegettetett

Ha az ember végigtekint a 72 éves Koltay Gábor életművén, akkor látja, mely témák foglalkoztatták, és ezeket hányféle módon sikerült újra meg újra elővezetnie. Voltak évtizedek, amikor főleg az Illés együttes, Szörényi Lvente és az *István, a király* körül lombozott a rendező életműve. (Olykor a magyar futball mezejére is lépett egy-egy opus kedvéért.) Legutóbbi te-

emes korszakában a történelmünkkel foglalkozik, a *Honfoglalás*-filmjétől a *Sacra Coronán* át Trianonig és Horthyig. Ahogy régen, úgy témáit most is maximálisan kiaknázza: filmjéről könyvet ír, könyvből színházat csinál, színházi előadását filmre veszi – vagy más praktikus sorrendben forgatja elénk műveit. Hozza-viszi matériáját egyik műfajból a másikba.

Ami a Trianon tematikát illeti, arról 14 részes dokumentumfilm-sorozatot és kétórás moziváltozatot készített, a film történetéről két könyvet adott ki, majd az anyagot szabadtéri zenés történelmi játékhoz használta fel, azután színházi verzió született belőle. Ez utóbbinak a díszbemutatóját a trianoni békeszerződés 101. évfordulóján, 2021. június 4-én tartották a békéscsabai Jókai Színházban. A produkciót 2022 februárjában a budapesti érdeklődők is megtekinthették a József Attila színházbeli ünnepélyes vendéjátékon, ahol inkább a közösségbe forrasztó, lelkesítő, buzdító energiák hatottak, mint a mű ismeretterjesztő jellege vagy pláne a számottevőnek nem mondható esztétikai értéke.

Pályafutása során Koltay Gábor meglehetősen gyakorlatra tett szert nagyszabású, tömegeket mozgató, énekeseket, táncosokat, lovakat, járműveket, zászlókat, pirotechnikát és attrakciókat felvonultató események szervezésében. Talán nem emlékszünk már minden látványos megemlékezésre, ami a nevéhez fűződik, de az biztos, hogy 1985-ben *Itt élnek, halnod kell* címmel, *A hazáért és a haladásért a honfoglalástól a felszabadulásig* alcímmel állami ünnepséggént a KISZ KB égisze alatt zenés történelmi visszatekintést rendezett a Hősök terén, nyilván az akkor várható pártszerűséggel ábrázolva a nemzeti múltat. Trianon helyén Gábor Andor *Vissza* című verse szerepelt. (A fellépők sorában István király: Pelsőczy László, Dózsa György; Vikidál Gyula, Széchenyi István; Bács Ferenc, Kossuth Lajos; Besenyei Ferenc, Petőfi Sándor; Varga Miklós, Károlyi Mihály; Avar István.)

Harmincegy év elteltével ugyanev-

vel a címmel és hasonló koncepcióval újra hatalmas produkciót vitt Koltay Gábor a Hősök terére, ismét felidézve a magyar történelem sorsfordító pillanatait. 2016-ban talán nem egészen azonos szemszögből és megítéléssel, mint 1985-ben. Egyedi műfajú előadásként, az '56-os emlékbizottság támogatásával jött létre az esemény. „Tizenöt rockénekes, tucatnyi színész, félszáz lovas, kétszáz táncos, hagyományörző, cirkuszi artista és statiszta. Több mint 1100 évnyi történelem, 120 percben” (100 millió közpénzzel – toldhatjuk a szlogenhez.) A zeneszerző alkotótárs Koltay Gábor testvére, a kormorános Koltay Gergely, s hasznosították a rendező időközben készült történelmi tárgyú filmjeit is.

Két évre rá, 2018-ban zajlott a legközelebbi kivonulás a Hősök terére, ahol Koltay–Koltay közös alkotás-ként ezúttal a *Trianon* című rockoperát kínálták. A fejlődés számokban: „tizenöt sztárénekes, húsz színész, kétszáz táncos, száz statiszta, harminc lovas, negyven artista”. Koltay Gábor nyilatkozata szerint ebben a műben nem a történelmi személyekre, hanem a névtelen emberekre koncentráltak, de ezt nem tudjuk visszaigazolni. Az anyag nagymértékben a *Trianon* dokumentumfilm-sorozatra és annak moziváltozatára támaszkodott, tehát politikusok és irodalmárok szavai, írásai hangzottak el, valamint idézték a kamera előtt megkérdezett történész szakértőket – mindenekelőtt Raffay Ernőt és a rendező által mentoraként tisztelt Nemeskürty Istvánt. Csak ízelítőül: Ady (*Nekünk Mohács kell*), Juhász Gyula (*Trianon*), József Attila (*Nem, nem, soha!*), Kós Károly, Edgar Wallace, Papp-Váry Eleménné Magyar hiszekegye

Szelezcki Zita előadásában, Szabó Dezső, Tormay Cécile, Márai Sándor, Horthy-beszéd, Rákosi-beszéd, Nagy Imre-beszéd, Kádár-beszéd, Antall-beszéd, Illyés Gyula, Csurka István, Tókécs László gondolatai. A dramaturgikus történelmi jelenetek sematikus az Ettore Scola *A bál* című filmje nyomán készült *Össztánc* című magyar színdarabéval vethető össze.

Körülbelül ugyanaz a merítés a *Trianon* 2021-es színházi változatában is. Pedig nem lett volna muszáj ismételni az ebben a formában már többször ismertettet, árnyaltnak aligha nevezhető historikus összefoglalót. Trianonról a centenáriumi kapcsán nem egy új könyv jelent meg, köztük a revelatív *Trianon* arcai: naplók, levelek, visszaemlékezések. Ez a kötet pontosan megfelelt volna annak a célnak, amelyet az író-rendező kitűzött: a személyes oldalról, az egyes emberek felől közelíteni meg a békediktátum nemzeti tragédiáját. De végül is maradtak annál Békéscsabán, ami már megvolt a szerzőnek. (Vannak persze nüansznyi változások. A 1918-as és 1919-es forradalmakról szóló rész rövidebb és átfutóbb, mint korábban. Elképzelhető, hogy az 1919-es rész történelmileg és színháztörténetileg is kínos kicsit. Egyrészt mert az ezeréves határok megvédéséért épp a magyar Vörös Hadsereg katonái harcoltak, másrészt mert az 1985-ös *Itt élnek, halnod kell*ben a Tanácsköztársaság még mint népnepély játszott.) És kimaradt például a musicales stílusban megzenésített miatyánk imádság. (Esetleg szerzői jogi bonyodalom miatt, mit lehet tudni.) A magam részéről a trianoni panaszra átírt József Attilát, a *Tiszta szívvel*t is szívesen elengedtem volna.

A Jókai Színház előadását úgy kell elképzelni, hogy egy zsúfolt, alaposan beépített színpadon hullámzik a tömeg. Elöl régi, megdőlt sírkeresztek. Kétoldalt fémállványból emelt kétszintes beltér, balra szerkesztőség – Koltay Gábor a sajtót mintegy vezérfonálnak látja, láttatja –, jobbra talán vendéglő, az emeleten letámasztva egy bicikli. Nem olyan, mint egy csehovi puska, mert nem sül el – érintetlen marad, épp csak takar előadás-hossziglan. Szélre szóló jeggyel nem látni ettől az építménytől a hátsó frontot, ahol alighanem a Kárpátok magasodnak, és jönnek szónokok, akik felmásznak oda.

A negyvenötven fős szereplőgárda a millennium ünnepségei alatt kezd gomolyogni a színpadon, és végül a 2001-es státusztorvény után fejezi be lendületes, zenés-táncos zárámblását. A *Ha én rózsá volnék* dallamára éneklük a summázó finálét – a vendégszövegek mellé stílszerűen vendégdallamok is társulnak. Reményik Sándor *Ha nem lesz többé iskolánk* című versének zárószavát, a „Megemlegettünk”-et hagyja az előadás a néző fülében.

A produkció annak rendje és módja szerint felsorakoztatja Koltay Gábor ismert rendezői eszközeit, szinte leltárszerűen. Tömegek zúdulása piros-fehér-zöld reflektorfényben, zászlólengetés, néptánc (koreográfus: ifj. Mlinár Pál), gyertyákkal vonulás, gyertya nélkül vonulás, gyertyák vonulás nélkül. A Hősök terei Trianonban fellépő lovakról, hintóról, katonai járműről, oldalkocsis motorkerékpárról sajnos a színházban le kell mondanunk, a bicikli is csak dísznek van. De az emberi erőforrás kárpótolhat, a nemzeti hevület felforrásáról nem is beszélve. Koltay Gergely zenei stílu-

sa a népzene vegyítése a musicalzene-
nével, s az előadásban fellépő, beava-
tottnak bizonyuló fiatalok inkább az
utóbbi világában hallatszanak otthon
lenni. Míg például egy olyan idősebb,
tapasztaltabb színész, mint Katkó
Ferenc (Idős férfi / Karinthy Frigyes
/ Székely ember) inkább a színészi
előadásmódra épít, és az valóban ha-
tásosabb, erőteljesebb, mint a mégoly
szakképzett musicaléneklés.

Koltay Gábor sokadik, nem táguló,
nem bővülő és nem mélyülő *Trianon*-
jának egy szerencséje van Békéscsa-
bán: Dariday Róbert. A Jókai Szín-
ház 94 éves örökös tagja az előadás
legelején és a legvégén lép színre,
hogy elmondja Padányi Viktor visz-
szaemlékezését 1920. június 4-re. Az
idős színész nehezen jár, bottal, és
nem egykönnyen melegszik be a be-

szélőkéje. Ám ahogy felidézi, miként
élte meg a 14 éves egri diák az osz-
tályban, tanóra alatt, tanulóársai
társaságában azt az elképzeltet-
lenül szörnyű napot, egyre dinami-
kusabban és nagyívűbben mondja a
szöveget. Ahogy felépíti a monológot,
avval régi színházi iskolát idéz. Fur-
csa nézni és hallgatni, ismeretlen ez
már, kicsit idegen, de van levegője,
sodrása, patinája. Egyszerre zavarba
ejtő és lenyűgöző. Ott van a színpa-
don, végre, a személyes és a történe-
lem.

Koltay Gergely – Kormorán – Koltay Gábor:
Trianon. A békéscsabai Jókai Színház előadá-
sa. Főbb szereplők: **Dariday Róbert, Bartus
Gyula, Tege Antal, Katkó Ferenc, Nagy
Erika, Liszi Melinda**. Díszlet: **Igaz-Juhász
Katalin**. Jelmez: **Vesztergombi Anikó**. Ren-
dező: **Koltay Gábor**.

P. Szűcs Julianna

Olyan, mintha

A *bennfentesek* tudják, hogy Gerhes
ezer szállal kötődik a mai magyar ur-
bánus látványvilághoz. A Metropolitan
Egyetem tekintélyes – és immár
hatvanéves – tanára, esztétika sza-
kos hallgatók szabadon választott
jutalomjátéka, nemzetközi kiállítá-
sok visszatérő vendége. Amúgy fest,
zenél, fotózik, koncepezik. A maga
módján sztár. Még most, a választási
hajrá csúcsán – a Cézanne és Bosch
közötti tárlat-holtidőben – is el tudja
érni, hogy erősen legyen jelen a sza-
bad sajtó kulturális oldalain. Bubo-
rékunkon belül műveivel találkozva
ki-ki előveheti a maga antropológiai

és gnoszeológiai vagy tanatológiai
és eszkéipista ismereteit, ha pedig
futja a szellemi poggyászból, részt
vehet szellemi kvízzjátékban, a csá-
szári Wunderkammerektől Fludd
obskurantizmusáig, Damien Hirst
szenvtelen preparátumaitól Tho-
mas Strutt fotóalapú kultúrhalál-
látványáig nyitva áll előtte a szabad
asszociációk műveltségfüggő tárhá-
za. Ettől még lehetne az egész egy
nagy blöff. Sznobéria. Parasztvakí-
tás. De nem az. Sőt.

Gerhes attól igazi, hogy valójában
a *kinnfenteseknek* (vagy *kinnlente-
seknek*?) jöhet be igazán. A nem beava-

tottaknak. A fel nem készítettéknek. A vad befogadóknak. A művészietlen mindennapok elszenvedőinek.

A Kiscelli Múzeum kápolnája sötét, mintha bombázás előtt, de már az utolsó szirénavijogás utáni csöndben oltottak volna villanyt. Jelzőfények vannak, különben nincs olvasás, lapozás, videózás – ezen az óvóhelyen ugyanis ez a főfeladat –, de lux csak annyi, hogy a reális tájékozódást megnehezítse. A nártex közepén, ott ahol egy ötcentis, ráadásul fekvő helyzetű alig-szobor áll (egy Herkulest ábrázoló totem? kabbala? ereklye?), mintha őrizné a termet, de igazában egy magányos spotlámpa felel a biztonságért. Itt a legsűrűbb az árnyék. Jól mutat ezért itt az „írás a falon” (fekete alapon világító fehér betűkkel), amely kérdés-felelet formában tájékoztat a házirendről.

118

Kérdés: „Mit kezdünk a tudományos megismerés eszközeivel egy olyan korszakban, amikor a tények egyre kevésbé hatnak a közgondolkodásra, miközben az érzelmeket megmozgató, személyes hitre épült érvek egyre inkább teret nyernek?” Válasz lejjebb: „Az ATLAS című kiállítás... központi eleme Gerhes Gábor azonos című, háromszázhatvannyolc oldalas képes atlasza, amely a műfajára jellemző méretekkkel, arányokkal és felépítésekkel rendelkezik, ha belelapozunk azonban, egy olyan világ képzete sejlik fel előttünk, amely kísértetiesen ismerős, mégsem teljesen a sajátunk. Az ATLAS ugyanis univerzális megállapítások és lezárt magyarázatok helyett szerzője személyes világképét és az ahhoz kapcsolódó kérdéseit közvetíti.”

Ez a házirend tehát szituációs játékot ígér. A játék neve mond-

juk: „Olyan, mintha”. Az első körben a játékosok belépnek egy fényeffektekkal átírt elvarázsolt légtérbe, ahol „olyan, mintha” odakint veszély leselkedne, mintha titkos tudás lenne az ellenszer, mintha az ismeretek atlasza egyszermind azt az ATLAS-feladatot is ellátná, amely szerint a váll cipeli a földgolyót.

Az igazi játék ezután kezdődik. A (megunthatatlanul gyönyörű és a legszebb hazai kiállítóhelyiség címére joggal pályázó) templomtérben magában is emelkedik egy épület, egy ház a házban. Egy „mintha”-ház díszletelemekből. A „kinnfenteseknek” nem kell tudniuk, hogy ez az egész gipszkartonokból, pontosabban 3,6 méter élű YTONG kockaelemekből készült, hogy az architektúra bevallott előképe a nagyszerű olasz építész, Aldo Rossi krematóriumtervét, ő pedig a 18. századi francia forradalmi építészeti magányos mesterét, Étienne-Louis Boullée soha meg nem valószínűsített Newton-kenotáfiumát idézi. Elég csak megélnie, hogy a kívülről nézve halálgvár, belülről nézve könyvraktár a képzeletét – aligha szép lassan, inkább elég gyorsan – foglyul ejti. (Azt azért nem ártana tudnia, hogy Róka Enikő társkurátor mellett a kitüntetett spektakulum oroslánrésze a Capa központ remek munkatársának, főként Mucsi Eme-sének az érdeme, és ő volt az is, aki néhány évvel korábban a Kiscellitárlat előzményeként felfogható Venecei Biennálé magyar pavilonjába is egy hasonló Gerhes-anyaggal pályázott. Neve a bejáratnál olvasható, legföljebb a látvány-haszon százalékos arányain érdemes merengeni.)

Mert a spektakulum szempontjából ez amúgy mindegy. A könyvtár-

krematórium ugyanis azért készült, hogy kvázi színpadra állítson egy artisztikus gondolatot. Amely persze szóban is kifejezhető lenne, de a képzőművészet azért olyan, amilyen, hogy a dolgokat *ne lehessen máshogyan kifejezni, csak képen*. (Ennek vetett véget a koncept, és ezt a csomót szokta bogozgatni művésznünk is, de legyen ez a gond a jövő monográfusáé.)

A képek jól el vannak dugva, ez is az „olyan, mintha” játék része. (Titkos tudomány, okkult tudomány, fekete mágia stb. Az *Artmagazin*ban megjelent okos tanulmány Cserna Endrétől gótikus ihletre gyanakszik. Én inkább manierista hatásra gondolnék, a szó rudolfinus vagy shakespeare-i értelmében, de ez már megint bennfentesprobléma, nézőolvasó ilyesmivel ne fáradjon, van neki elég baja.) A kinnfentesek ebből annyit érzékelnek, hogy a ház megtekinthető belsejében kb. ötszáz egyforma mélysötét félváson kötésű, világítóan fehér antikva betűkkel tipografált kötet hever, és valamenyny példány képekből szerkesztett tizenkét alfejezetre oszlik. A különböző terjedelmű fejezeteket „könyveknek” nevezi a szerző, éppen úgy, ahogyan a „régiségben” a tudományos traktátusokat szokták volt jelölni. A tizenkét „könyv”, tizenkét, a mai lingua franca konvenciója szerint angol nyelvű alcímmel is el van látva: Sötétségről és feketeségről (1), A világegyetemről (2), A rendezettségéről (3), A természetről (4), A növényekről (5), Az állatokról (6), Az emberi testről (7), A bizonyítékokról (8), Az emlékhagyásról (9), Mizológia – az értelem gyűlöletéről (10), A bátoszról (11) (ez a retorikából kölcsönzött fogalom leépülést,

süllyedést, elsilányulást jelent, vagy valami ehhez hasonlót), A hiányról (12) szólnak.

Őrült beszéd, de van benne rendszer? Ez a műfaját tekintve pazar művészkönyv (azaz testi valójában is képzőművészeti objekt), sokadik átlapozása sem hagyja titkát megfejtetni. A beszéd ugyanis nem olyan örült, viszont a rendszer sem olyan magától értetődő. Csak úgy néz ki. Csak „olyan, mintha”. A folyamat az objektív észlelésből indul a szubjektív érzetek, a való világtól a fikció, a ténytartományból a fantázia birodalma, a ráció kontrolljától a kaotikus önkény, a fake newstól a teljes tudatlanság irányába. Végül is a semmiből a halál felé.

Kezdődik az egész a fekete lappal. Majd jön az „anyag”, hol kőzetté csomósodva, hol vákuumba lökött fölrobbant állagban. A következő fejezet a gyűjteményé, amelyben a csontoktól a faerezetekig, a pontoktól a vonalakig valamennyi elem katonás, fegyelmezett kompozíciót ölt, zárt struktúrát alkot. Szemben a negyedik fejezettel, amelyben a formátlanságé az úr: a bizonytalan átmenetek, az örvénylő matériák. Itt leginkább a felhőjátékok töltik föl a táblákat. A rendszer eddig könnyen átlátható: az enciklopédistáknál is a növény-, majd az állatvilág következik, ők nyújtják Linnétől Brehmig a későbbi nagy sorozatokhoz azt a muníciót, amely igyekszik a teljesség igényével bemutatni a Föld flóráját és faunáját. Lepréselt levelek és preparált szőrcomók, mikroszkopikus metszetek és ellesett pillanatsfelvételek – vagy azok imitációi – sorakoznak többek között a lapokon.

E ponttól, tehát a könyv második felétől, ott, ahol megjelenik az Em-

ber, pontosabban az emberi test, a szálak összekuszálódnak. Mert mi az, hogy hominida? Csontok halmaza, mint egy osszáriumban? Izompreparátumok, mint egy boncasztalon? Vagy olyan az ember, mint a művészettörténet példatárában, amelyet Gerhes megidéz a Laokoón-csoport és egy Zurbarán-kompozíció segítségével? Esetleg a lényeghez közelebb visz, ha a magazinok aktfotóitól, giccselő nippektől, a torzszülöttek esettanulmányaitól, netán a náci Übermensch-gondolat kedvenc festőjétől, Adolf Zieglertől származik az ötlet? Vagy az emberi test akkor fedi fel igazi titkait, ha a textildraperia egészen elrejti? (Vö. „csak ami nincs, annak van bokra”?)

Gerhes válasza az, hogy válasz nincs. A nyolcadik „könyv” a bizonyítékoké, azaz a mércéé. Azé a viszonyfogalomé (lenne), amelynek segítségével megtudható, hogy mi mekkora, mi milyen, mi micsoda. Összecsuklott mérővesszők, semmit tapogató kezek, mint araszok, üres asztallapot szorgosan bevilágító lámpák, fekete pontok között fölösleges kapcsolatot teremtő szaggatott vonalak. „Olyan, mintha” terepen magyarázatot keresni éppen annyira értelmetlen, mint megtudni, hogy az egyik gumikesztyű miért szeret (love), a másik miért gyűlöl (hate) (8/XX. tábla).

Ez a „non-pozíció” mindazonáltal szabaddá tesz. Immár nem okoz gondot, hogy az Emlékhagyás képei között álkavicsok éppen úgy a lapok közé férkőzhetnek, mint papírkalapácsok, politúrozott feszületek csak úgy, mint rokokó mustrának álcázott csontkollekciók. Ezek után az Értelem gyűlölete és a Hanyatlás formái fejezetek, mi mást tehetnének, mint

hogy önmagukat indokolják. Azt nyújtják, mi lényegük: olyan ábrákat, amelyektől nem várható semmi jó. Gyűlölnek és hanyatlanak. Azaz picit, agresszív – egyébként absztrakt – vonalcsomók acsarkodnak a nagy feketeségben (10/X–XI. tábla), és szétesett, törődött – egyébként konkrét – lomok szomorkodnak az END felirattal nyomatékositott elmúlás felett (11/IV. tábla). Az agnosztikus mondanivaló megfejtéséhez igazán nem kell nagy fantázia. Az utolsó, A Hiányról című fejezet 12/IX. táblája olyan szövegtükröt ábrázol, amelynek minden sorát kitakarták. Pont úgy, ahogy a Történeti Levéltártól megkapott jelentésaktában ki szokták takarni a „szenzitív adatokat”. Az Atlas zárótételében viszont minden szenzitív. Másik költő sorát idézve, minden „fekete, fekete, fekete, fekete”.

„Az ironia jó eszközöm volt, de tíz éve leszámoltam vele – mondja Gerhes egy minapi interjújában. – Valahogy már nincs kedvem humorkodni. Olyan alkotói módszer alakítottam ki, amit kutatás előz meg.” Talán nem fog a mester megsértődni, ha kijelentését némi szkepszissel fogadom. Szerencsére humor és humor között óriási a különbség. Nemcsak minőségben, de „fajtságban” is. Mert Chaplin is humorral dolgozott, de bármilyen különös, Csehov is humoristának tartotta magát.

Pusztán az a tény, hogy az Atlas-könyv háromszázhatvannyolc – többségében ragyogó és vérfagyasztó, leheletfinom és krudális képeinek valódi technikája a befogadó számára a szó legjobb értelmében kész átverés, azaz nem derül ki, hogy az illusztrációk éppígy léte mennyit köszönhet a

fotográfiának, mennyit a digitálisan manipulált képgrafikának és megnyit a „kézi munkának”, továbbá az is bizonytalan, hogy az egyes táblák „modelljei” valóban létező dolgok-e, vagy csak a sötét szcenárió folytatásai az arányokat soha el nem tévesztő rémdráma körülményei között, már önmagában is vicces dolog.

A mai világ szellemi életéről alkotott lesújtó vélemény és az alkotó föltűnően magas intelligenciája

között ugyanis óriási az ellentét. Ez gebánya, szatíraanyag és szintiszta humorforrás. Túl jó a produkció ahhoz, hogy ez az inferno igazi legyen. De hát nem is igazinak, csak „olyan, mintha” pokolnak készült.

Gerhes Gábor: Atlas. Fővárosi Képtár – Kiscelli Múzeum, Budapest, 2022. január 12. – április 15. Kurátorok: **Róka Enikő, Mucsi Emese.**

Vadas József

Daruk a magasban

Karácsony előestéjén a kormány hétszázötvenöt milliárdot faragott le a jövő évi költségvetésből. Az összeg döntő hányada beruházásokat érint, de – néhány kivételtől eltekintve – azt nem tudni, hogy pontosan mely építkezések állnak le vagy halasztódnak. A Széchényi Könyvtár és a Nemzeti Galéria többé-kevésbé rendszeres látogatójaként mindenesetre szemmel látható számomra, hogy a várban folyó munkálatok zavartalanul folytatódnak. Nemhogy változatlan ütemben, hanem talán még szaporábban is, mint korábban. Anyagokkal meg rakodva három hatalmas toronydaru tekereg ide-oda a korábban foghíjként árválkodó telkek sűrű beton alapozása fölött, hogy új életet leheljen a háborúban elpusztult József főhercegi palotába és az egykori Vöröskereszt-székházba. A Honvéd Főparancsnokság torzója mögött látok egy negyediket. Nem

lepne meg persze, ha kiderülne: sietségéről szó sincs. Merőben érzéki csalódás részemről ez a feltételezés annak tudatában, hogy az áprilisban esedékes választás hosszú idő után most kétesélyes. Az építőipari cégeknek ezért elemi érdekük minél előbbre jutni a munkálatokkal, nehogy a jól jövedelmező (netán túlárzott) beruházás befuccsoljon. Miként annak idején a Nemzeti Színház, amelyből gödör lett. Vagy mint a felénél abbamaradni kényszerült Liget-projekt, hogy időben közelebből hozzunk kijózanítóan intő példát.

Hasonlóan nagy az aktivitás az Ajtósi Dürer sornak azon a közel négyhektáros területén is, amelyet a közelmúltban a fiatalság olcsó és hangulatos szórakozóhelyeként még mint Dürer-kertet ismertünk. A kerítés mögött két nagy darut láttam forgolódni a bekukucskálva már többé-kevésbé késznek látszó

kétszintes mélygarázsok körül. Az ingatlant 2018-ban szerezte meg egy befektetői csoport, miután előző tulajdonosa, Ehud Amir projektcege csődbe jutott. Az izraeli üzletember wellnessközpontot szánt a termálforrással is rendelkező hajdani kertbe, de tervét törölte a 2008-as nemzetközi pénzügyi válság. Most egy merőben más – két nagy irodaépületből és három lakóházból álló – elképzelés valósul meg. Az új tulajdonosi kör magánvállalkozókból áll, tevékenysége tehát elvileg független attól, hogyan hívják a kormányfőt, és indifferens számára, lesz-e tavasszal netán kormányváltás. De hogy semmi és senki – akadémikuskodó tisztviselő vagy hivatal – véletlenül se hátráltathassa a program megvalósulását, még a múlt év végén kiemelt kormányzati beruházásnak minősítették a projektet – talán nem egészen függetlenül attól, ami az önkormányzati választást követően az új fővárosi vezetés fellépése miatt a szomszédos múzeumi negyeddel történt. Mert bár lakó- és irodaházak létesítése normális országban merőben gazdasági ügy, és nem szokott politikai vonatkozása lenni – azt az egyet kivéve, amikor maga az állam kezdeményez nagyszabású szociális/bérlakásépítési programot. Minthogy nálunk ilyesminek mostanában nyoma sincs, nem is vetődött fel senkiben efféle morbid feltételezés. A sajtó főként a 2020 októberéig a Dürerben tevékenykedő ifjúsági klub kényszerű távozásáról és a következő év nyarán a Kopaszi-gát közelében nyílt új helyéről adott hírt. Valójában csak akkor szisszent fel, amikor nyilvánossá váltak a beruházás látványtervei.

Az *Építészfórum*ban 2020 novemberében közölt digitális képek három egységből álló, összefüggő komplexumot mutatnak négy különböző nézetből. Ezek alapján még az sem derült ki egyértelműen, hogy ez vajon a három lakóépület-e, amelyeket alul üzleteket és szolgáltatásokat magában foglaló szintek kapcsolnak egybe. Vagy netán a két irodaház egyikét látjuk a színes rajzokon. Magam már akkor az utóbira gyanakodtam. A későbbiekben is csak az aggályaink növekedésével párhuzamosan lettünk fokról fokra okosabbak. A publikációra ugyan Vincze Miklós a *24.hu* internetes fórumán gyorsan reagált, nem telt bele egy hónap, és részletesen megírta a kert patinás előéletét. Teljes joggal hangsúlyozta, hányta kimondatlanul is a beruházók, illetve az építészek szemére, hogy hiszen a városrész hajdan villaövezet volt, amint arra Zala György szecessziós kiskastélya is (Lechner Ödön irodája, 1895) felhívja a figyelmünket, innen mindössze három háztömbnyire. Magán a telken meg Hild József épített Deák Ferenc unokaöccsének bájos klasszicista villát, amelyben a haza bölcse két utolsó nyarát töltötte. (Az iparművészeti egyetem zugligeti kertjében van egy hozzá hasonló házikó.) Illendő (lett) volna tehát erre tekintettel lenni. Mert bár a pavilont a harmincas években elbontották, ugyanakkor ma is áll, sőt műemléki védettséget élvez a hely ékességeként a katolikus apácarend, a Sacré Cœur 1884–85-ös neoromán stílusú zárdája és hozzá szabálytalan U alakban kapcsolódva a valamivel későbbi iskolaépület. Bernárdt Győző tervezte, Pucher József kivitelezte; összehangolt páros

volt ez: együtt dolgoztak nagyjából ugyanekkor a Nyugati pályaudvaron is. Az intézmény a vészkorszak idején sokaknak nyújtott menedéket, de a fordulat évét követően a rendet szintén feloszlatták, az értékes telek a szép kerttel és a nívós együttessel állami – jobban mondva állampárti – tulajdonba került; politikai főiskolát alakítottak ki benne. Majd azután, hogy a hetvenes években jelentősen – többek között uszodával, könyvtárral és egy toronyházzal – bővítették, közönség elől elzárt terület lévén, az MSZMP vezető munkatársai használták.

Nem fárasztom az olvasót az ingatlan további sorsának taglalásával; mivel csak ismételni tudnám Vincze Miklós szorgos búvárkodásának megállapításait. Inkább cikkének címére utalnék, amely szinte figyelmeztetésként közli velünk, hogy NER-közeli oligarchák lettek a tulajdonosok. A gesztusra az készíthette a szerzőt, hogy akkor már szemmel látható jelei voltak az átalakítás megkezdésének. Ennek meg az volt az oka, hogy a rendszerváltáskor automatikusan funkciójukat veszített ingatlanokat az átmeneti tulajdonosok, illetve ideiglenes bérlők egyáltalán nem vagy nem eredeti rendeltetésüknek megfelelően használták, állapotuk ezért rendszeres karbantartás-felújítás híján végzetes romlásnak indult. A bontásuk érthető is, indokolt is volt – különösen a Kádár-korból ránk maradt, nem kifejezetten értékes épületek esetében. A korszak emlékeinek önkéntes védelmezőjeként magam sem hullajtánék értük könnyeket. Nem lehetett mit tenni; a közvélemény kénytelen volt beérni a beruházó azon megnyugtató (vagy annak szánt) sajtóközleményével, mi-

szerint az elkerülhetetlenül szükségessé vált bontások után „az eredeti építészeti értékek megőrzése mellett újítják fel a védett, az egykori Szent Szív zárdaépületet, amely az elmúlt évtizedekben jelentős állagromlásra, és az épület értékeihez méltatlan átépítésen ment keresztül.”

Valóban nem éppen épületes látvány az alighanem nyolcvanas évekbeli emeletráépítés a századfordulós téglaházon. Mégsem pusztán az ígéretekben (a szép szavakban) meg a mindenkire kötelező törvényi előírásokban lehetett bizakodni; a projekthez nevüket adó neves szakemberek szintén hozzájárultak ahhoz, hogy gyanakvásunkat (legalább átmenetileg) tudatunk mélyére engedjük. Minthogy a látványtervek kíséretében az építők azt is publikálták, hogy a beépítési koncepció kidolgozásának egyik résztvevője a Lissoni Casal Ribeiro, maguknak az épületeknek a vezető tervezője pedig Kertész András Tibor lesz. A cégalapító Piero Lissoni nevét az ezredfordulón jegyeztem meg, a milánói bútortársárokon, ahol az olasz design élgárdájának tagjaként szerzett nemzetközi ismertségét; ezután alapította meg építészeti irodáját. Kertész András Tibor szintúgy bizalmat ébresztő munkásságot mondhat magáénak: két nagy épülete áll a lágymányosi Infoparkban, amelyek közül a csigavonalú Szerémi-iroda kifejezetten izgalmas látványt nyújt. Ugyancsak az ő munkája a Duna másik oldalán a Haller Office, amely gólyalásbas pillérekkel nyert egyéni karaktert. Hogy az adottságokra érzékeny és a hely szelleméhez igazodó alkotó, azt inkább a Közraktár utcai Riverpark szemlélteti a Petőfi híd lábánál: a Hangya Szövetkezet egykori

központját ugyanis (a szocialista korszakban az Áfor, majd a Mol tulajdonolta) Györgyi Dénes húszas évek eleji formájában megőrizve bővítette irodakomplexummá a szomszédos telken egy hasonlóképp klasszicizáló, de mai homlokzattal. Még inkább megnyugtatónak gondolhattuk, hogy Budafokon a nemrégiben megújított piacot nem a közeli panelekhez, hanem a kisvárosias település intim léptékéhez igazította. Mindezt nem a sajtómundér becsületének védelmében mondom, csak hogy könnyebben értékelhessük a fejleményeket.

Az aggodalmaskodók hangja ugyan megfakult, teljes csönd azonban továbbra sem honolt a projekt körül. Már azt intó jelként lehetett értelmezni, hogy 2021 februárjában módosították a telek beépítésére vonatkozó szabályokat. Majd áprilisban újabb részleteket hoztak nyilvánosságra a projektről. Megtudtuk, hogy a beruházás két ütemben valósul meg. Először az irodaházak épülnek meg: a hétemeletes sor háromezer alkalmazottnak a Szent István Gimnázium mellett, illetve egy harmadával kisebb tömb a telek másik végében, a Zichy Géza utca sarkán. Volt tehát ok a jövőre gondolva min borongani: az összesen ötezer (!) alkalmazott miatt, ami igencsak megemeli majd a környék terhelését akkor is, ha a lakóházak csak az építkezés második fázisára maradnak. Nem erre volt reakció, de az aggályokat erősíthette a témát tágabb összefüggésben feldolgozó Szalai Anna ugyancsak ekkoriban publikált körképe a *Népszavában*, azzal az alcímében exponált konklúzióval, hogy „[a] Liget 2013-as einstandolása óta a környező utcák

is a NER vadászterületévé váltak”. A(z időzített) bomba mégis csak ezt követően robbant. Amikor megkezdődött a telek Zichy Géza utcai sarkán álló kétemeletes épület bontása, és az internetre felkerültek az erről készült fotók.

Úgy vélem, nem az volt a felháborodás valódi oka, hogy az 1897-ben emelt polgári iskola különleges vagy nagyon értékes épület lett volna; egyik sem volt, s különben is, talán csak fővárosi védelem alatt állt. A felhördülés leszerelésére mintegy megnyugtatóképp publikált újabb látványtervek váltották ki a heves ellenérzéseket. Kiderült, hogy ez a második irodaház egy üvegezett monstrum lesz. Nem csupán az a baj vele, hogy plasztikájában összehasonlíthatatlanul gyöngébb minőség a projekt piárjaként beharangozott első blokknál. Bumfordi tömbjével, akár egy málhás csomag, agyonnyomja a zárda hozzá képest szilfid konstrukcióját. A *Sacré Cœur* gracióz homlokzata elsorvadni látszik a háromszintes közös tetőzet, mint valami csáp, halálos ölelésének fenyegetésében. A már felbolydult kedélyeket pedig tovább borzolta, hogy a bontás nem állt meg a sarokháznál, a markolók hamarost belemartak a rendházhoz közvetlenül kapcsolódó szárnyépületbe is. Miközben korábban a műemlék őrzését hangoztatták az illetékesek, a látványtervek alapján még az sem tűnik elképzelhetetlennek, hogy a rendház egykori falai pusztá kulisszaként szolgálnak majd a jövőben. Ez pedig riasztó perspektívával fenyegetett annak ellenére, hogy régi és új szimbiózisa természetesen nem elképzelhetetlen. Számos jó példa akad arra a világban,

még akár Magyarországon is, hogy földrengés vagy háborús pusztítás nyomán megsemmisült épületnek a maradványait – a lehetetlen és hihetetlen újraépítés helyett – mai architektúrával egészítik ki, így téve használhatóvá és ismét az élet részévé. Csakhogy itt nincsenek (nem voltak) romok. Semmi nem indokolta, hogy az elfogadható állapotban ránk maradt együttes hangulatfestő díszletként pusztá homlokzat-élénkítő elem legyen egy behemót tömbben.

Nem csupán a Várban és a Liget környékén tapasztalható nem lakadó építési láz. Hasonló láttelepet osztott meg a Gellért-hegyről is Hetényi Zsuzsa január derekán az *Élet és Irodalom* olvasóival. A magasban itt nem látható toronydarú, képletes helyére majd egy harmincöt méteres zászló kerül. De a Citadella már egy éve jókora palánkkal elkerítve, a Sikló építése meg várhatóan jelen cikk megjelenése idején kezdődik. A leendő alagút, pontosabban a fakivágás miatt várható tiltakozás átírhatja persze a kivitelezés menetrendjét... Sok évtizede itt lakóként a helyszínt szinte tulajdonának érző irodalomtörténész így aztán letaglózva konstatálja, hogy – mint írja – birtokát „egyszerre támadták meg a változások mindenfelől”. Csaknem teljes kolumnán át sorolja az einstandolás, az értelmetlen bontás és az erőszakos beépítés következményeit. Többek között a Citadella átépítése és a felvonó létesítése miatt máris érzékelhető kataklizmákat. Nem mindenben értek vele egyet; a Szent Margit Gimnázium melletti új tornaterem alig észrevehetően bújjik meg a

domboldalban. A Villányi Fitness kubusát szintén kifogásolja, miközben a Ménesi úton sorakozó, hasonlóan szürke kockaházakról nem szól. Korábbi témánkra visszatérve, abban sem vagyok biztos, hogy a Dürer-kerttel bővíthető (lett) volna a nem túl nagy Városliget, ahogyan a készülő projekt legradikálisabb ellenzői javasolták. Minden zöldet értékelni kell; jómagam is a belvárosról váltottam kertés házra. Még akár a telek zárt sorú beépítését sem gondolnám a park megőrzése mellett árulásnak, hiszen az Ajtósi Dürer sor így kezdődik. Nem akármilyen kihívás lett volna a szomszédos Szent István Gimnázium (Bálint Zoltán–Jámbor Lajos, 1908) szecessziója és a rendház eklektikája között eleven kapcsolatot teremteni egy huszonegyedik századi építészeti vízióval. De ezek közbevető megjegyzések, ha tetszik, apró véleménykülönbségek, amelyeknek nincs jelentőségük. Amiatt sajnálkozom, hogy az efféle panaszáradat vagy felháborodás alig kelt visszhangot a széles közvéleményben. Szemünk előtt folynak – Hetényi kifejezéseivel élve – a trancsírozások és a bekerítések, s nem pusztán a Gellért-hegyen, a Várban és a Városligetben. Elemi felháborodásnak vagy tiltakozásnak azonban semmi jele. Lehet, hogy kizárólag a projektek felgyorsítói vannak tisztában április 3. tétjével?

A készülő Dürer Park Projekt és a csonkuló Szent Szív zárda apropóján.

48 – politikai háttérműsor

„A közmédia új hírháttérműsorában a házigazda, Láncki Tamás politológus, az MTVA Online Igazgatóságának vezetője és meghívott vendégei hétről hétre rámutatnak a magyarországi és nemzetközi közéleti, gazdasági, társadalmi események mögött álló, gyakran bonyolult összefüggésekre, magyarázatot adnak a miértekre, segítve ezzel az események megértését [...] A műsor célja, hogy valóban képbe helyezzen, segítsen eligazodni a minden irányból ránk ömlő híráradatban” – áll a beharangozó közleményben.

Híradós zenével indulunk, fekete-fehér képkockák, itt most nagy a komolyság, politikai háttérműsor a köztévén, úgy kellett, mint egy falat kenyér. Nem engednek a 48-ból, valóban, ugyanazt szajkózzák, sulykolják még egy felületen, amit már amúgy is megszoktunk. Szellemesen 48 perc egy-egy adás. Klasszikus a kép: három ember egy asztal körül, középen a kérdező, Láncki Tamás politológus. Az a Láncki, aki legutóbb például a Pesti TV-ben elég gyomorforgató módon ment neki Iványi Gábornak. „Ez azért érdekes, mert ő adta össze Cseh Katalint és Berg Dánielt pár hónappal ezelőtt, és azért szeretném ezt kérdezni, mert egyébként – és ezzel nekem semmi problémám nincsen – zsidó szertartás szerint adta össze őket. Számomra ez felvet kérdéseket. Most akkor ő keresztény vagy zsidó? Bármelyik lehet, csak döntse el. Ha ő egy országot akar képviselni, akkor abban jusson dűlőre, hogy ő milyen

felekezetet képvisel. Mert szerintem ez probléma” – mondta.

És szerencsére volt, aki nekítádmadt. „Iványi Gábort mocskold? – nézett rá Nagy József. – A cipőfűzőjét nem köthetnétek meg! És kóklernek nevezed? Téboly! Felháborító, amit csinálsz.”

Csak éppen Láncki közönségének ez úgy oké, ahogy van. És ezzel már akadnak problémák. De a közönségüknek ez kell: sunyin, kétfenekűen felvetett „problémák”, benne a kulcsszavakkal, mi értjük, nektek meg nincs igazán fogásotok rajta. Hol itt a baj? (Érdeemes olvasgatni a Mozgástér blogot, sokat ír oda a műsor másik invitált vendége, Kiszely Zoltán is.) Ahogy a hangütésen, úgy a témákon sem csodálkozunk: Brüsszel, Márki-Zay, meg korrupció. De Láncki minden közéleti megnyilvánulása bicskanyitogató.

Nemrég egy élő politikai vitaműsorban a valóságról beszélgettünk. Illetve arról, mely része(i) jut(nak) el hozzánk. És akkor azonnal meg is kellett álljunk. Kik vannak ebben a „hozzánk”-ban? Mely halmazt fedi le? A magyar választópolgárokat, szólt egyikünk (nem én!), mire gúnyos horkantások jöttek válaszul, részemről is. Rendben, van a valóságnak az a szelete, ami valóban mindannyiunk életébe betör, megtámad, ahogy az utcára kilépünk: szembejön a plakátokon, kezünkbe nyomják ingyenes magazin formájában. Aztán van, ami már akkor is ránk ugrik, amikor a legnagyobb videómegosztón próbálunk (igaz, előfizetés nélkül) simán zenét hallgatni. Ostoba videók például, ál-

lítólag a főváros hangja, az ellenzéki miniszterelnökről kérdezik az utca gondosan válogatott népét. Normálisan felöltözött középkorú asszonyt, megcsinoska, átlaghuszonéves lányt, magabiztos fiatalembert. És igen, van véleményük, mondják is, mindenki ugyanazt mondja természetesen, és amit mindenki mond, az több mint igaz! És akkor a tévét-rádiót még be sem kapcsoltuk.

Hetek óta próbálok kiszámolni, megsaccolni, hogy a nemkormány-média az összes felületével, beleértve a YouTube-csatornákat és a podcastokat is, vajon hány embert érhet el. Nem sokat, gondolom, ráadásul sok az átfedés. Az persze öröm, hogy a Partizánnak ekkora a nézettsége, fontos nagyon, amit csinálnak, és kismilliószor leírták már, hogy gyakorlatilag ők most a közszolgálat, de ők is csak a gondolkodó réteghez jutnak el, azokhoz, akik amúgy is igyekeznek kritikusan nézni a világot, akik nem feltétlenül fogadják el azt a valóságot, amire rányomták a központi hitelesítő pecsétet.

Kedvencem, amikor a hatalom kedvencei panaszkodnak, és beszélnek cenzúráról, elnyomásról, és még mindig a baloldali médiatúlsúlyról. Már-már megható az igyekezetük, hogy a valóságtól amúgy is elidegenedett közönségükben tovább duzzasszák az üldöztetés érzetét. Mert az igazság bajnokai, az értékrend őrzői folyamatos aljas támadásoknak vannak kitéve! A 48 a gyűjtőhelyük. A műsor gyakori vendégei lubickolnak ebben, minden általuk elérhető felületen. A Megadja nevű például imádja magát az igazság bajnokának beállítani interjúkban (is). Amikor például a jobboldali fiatalok egyetemi helyzetéről beszél, egyenesen így kiált: „Kelleni

fog egy-két bátor ember, aki vállalja annak a kockázatát, hogy teljesen ellehetetlenítik, ha beszélnek arról, ami az egyetemen zajlik.” Fölöttébb izgalmas Megadja másik fészke, a *Kontra.hu* (mottó: „A populizmus az új punk” – Paul Joseph Watson), így hirdeti magát: „Azért jöttünk létre, hogy gyarapítsuk a független, objektív médiumok sorát: hiszen jól látható, hogy az ilyen szemléletű felületek teljesen eltűntek, komoly hiány van belőlük, nélkülük pedig minden csak sivatag. A célunk elfogulatlanul bemutatni a közélet különféle történéseit.”

Később megköszönik a sok mikroadományt, miszerint e hozzájárulások nélkül nem létezne független média! Úgy tűnik, tényleg mást értünk a szavak alatt. (Ugyaninnen egy remek tréfás megjegyzés: „Bár a humeor a haladó közmegegyezés szerint baloldali műfaj, vicceltünk. (A tudomány mai állása szerint viszont jobboldali, mert a balosok és libernyákok mindenen megsértődnek. – A szerk.)”

A tét hatalmas. Áprilisban választás lesz, sokan hezitálnak még. Minden követ meg kell mozgatni, a médiamunkásoknak óriási a szerepük. Életbevágó – hiszen ki tartaná fenn a zsíros (had)állásaikat egy esetleges változás esetén? Róffös Géza még októberben gyönyörűen kifejtette: „A Telextől a HVG-ig terjedő kínálatnak egyvalamiben igaza van: a kormányt támogató médiumok valóban elkötelezettek, ebbe azonban bele is állnak, nincs álszent mellébeszélés. A balos sajtómunkások ezzel szemben közönséges zsoldosok, akik a mindenkori érdekek vagy a széljárás mentén állnak át egyik vagy másik oldalra, függetlenül attól, hogy korábban milyen értékrendbe kapaszkodva kritizálták a rendszert.” Azaz:

propagandistának lenni szép és dicső dolog, pártkatonának lenni áldozat a haza oltárán. És innentől nehez nem arra gondolni, hogy valóban párhuzamos valóságokban élünk. És sajnos nincs elég humorom hozzá.

Fodor Gábor és G. Fodor Gábor a február 17-i adás vendégei; nyitóviced, nehogy kavar legyen a Gáborok között. Brüsszel tyúkszemére léptünk az LMBTQ-törvénnyel? A szokott retorika, szemem előtt villognak a nemrég kitett plakátok a gyereket a melegek elől a testével védő anyával, G. Fodor jajong, az egész egy nagy brüsszelezés, Brüsszel büntet minket, támad minket, majd Márki-Zay éwertékelője jönne. De G. Fodor nem szakad le: „Bocsánat, Gábor, ugye akkor a baloldaliak is azt gondolják, ez beavatkozás?” Fodor kicsit józannabban próbál ellensúlyozni, de maga

a szó, beavatkozás, ural mindent: a magyarnak senki ne mondja meg, mit tehet! Ehhez lehet biztonságosan csatlakozni, ezt értjük: szemét Brüsszel. Liberális önértelmezés! (Az előző adás címe ez volt: Fokozódó Brüsszeli nyomás a kampányban). Fenn vannak a YouTube-on. Megnyugtató, hogy még egy Kötöttfogást sem ér el a nézettségük. Az, hogy az adást az alapsatornán hányan látták, kimutathatatlan. De nagy a csapat, sok a pénz. Ez egy kicsiny felület. De fontos része a nagy egésznek.

Az eddigi „feltáró” beszélgetések tükrében inkább azt mondanám: segít a hívőket a pártösvényen tartani. Nem mintha ehhez épp ez a segítség kellene. Valódi viták nincsenek, egymást egészítik ki a hozzászólások. Már rég nem építik, megerősítik a hamis valóság falait.

Szerzőink könyvei

**BIBÓ
ISTVÁN
ÉS A 21.
SZÁZAD**

Szerkesztette:
MAJTÉNYI LÁSZLÓ

EÖTVÖS KÁROLY
INTÉZET | Corvina

:(

Közeli jövőnk és a távoli jelen

A_digitális_társadalom_kritikája

ALMÁSI_MIKLÓS

JOSHUA
könyvek